

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

725706

MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN FRANSA
SEFARETİ VE İNGİLTERE İLE YAPILAN
GÖRÜŞMELERE DAİR TAKRİRİ

Erol ÇAĞLAR
2501980211

Tez Danışmanı:
Yard. Doç. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

İstanbul 2002

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN FRANSA
SEFARETİ VE İNGİLTERE İLE YAPILAN
GÖRÜŞMELERE DAİR TAKRİRİ

Erol ÇAĞLAR
2501980211

Tez Danışmanı:
Yard. Doç. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
(Düzeltilmiş Tez)

İstanbul 2002

TEZ ONAYI

TARİH Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 9825010211 numaralı **EROL ÇAĞLAR'IN** hazırladığı “ **MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN FRANSA SEFARETİ VE İNGİLTERE İLE YAPILAN GÖRÜŞMELERE DÂİR TAKRİRİ** ”konulu Yüksek Lisans Tezi ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **26.04.2002 CUMA** günü saat **11:00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabul*.....'ne (1) **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (2)	İMZA
PROF.DR.ALİ İHSAN GENCER	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.KEMAL BEYDİLLİ	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.FERİDUN EMECEN	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.NEZİHİ AYKUT	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR.MEHMET ALİ BEYHAN	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>

DÜZELTME BİLGİLERİ

Tezimiz ile ilgili düzeltme yaptığımız kısımlar aşağıda maddeler halinde belirtilmektedir.

- Sefâretnâmenin Muhtevâsı bölümünde eksik kalan “İstidrad (Polonya Florini ile Prusya Taleri arasındaki râyic bedel farkı)” adlı bölümden sefâretnâmenin sonundaki hâtîme kısmına kadar olan bölüm tamamlanmıştır.
- Sefâretnâme ve mükâlemenâme metinleri yeniden gözden geçirilerek tashihleri yapılmıştır.
- Tezimizin sonuna Vahîd Efendi’nin Çanakkale-Geyikli’de bulunan mezartaşlarının ön ve yan yüzlerinin fotoğrafları ile tezimizde adı geçen bazı Fransız diplomatların resimleri ve Fontainebleu sarayının resimlerini Ek I diye yeniden oluşturduğumuz bölüme ekledik.
- Sefâretnâmenin Muhtevâsı bölümündeki romen rakamları ile numaralandırılmış bölümleri arap rakamları ile numaralandırdık.
- Tezimizin içerisine yeni bibliyografik eklemeler yaptık dolayısıyla bibliyografya, dipnotlar ve kısaltmalarda değişiklikler meydana geldi.
- Mükâlemenin muhtevâsı gözden geçirilerek eksiklikler tashih edildi.

ÖZ

Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi, Osmanlı bürokrasisinde uzun yıllar hizmet vermiş tecrübeli bir devlet adamıdır. Bir çok Osmanlı vilâyetlerinde yaptığı valilikler ve Divan-ı hümâyun katipliklerinde kazanmış olduğu birikim sayesinde Fransa devletine sefir olarak gönderilmiştir. Yaklaşık 1 yıl süren Fransa seyahati esnasında uğradığı yerler ve oraların coğrafyası hakkında verdiği bilgilerin yanında Osmanlı-Fransa ilişkilerine dair ihtiva ettiği malumat sebebiyle onun Fransa Sefaretnamesi, diğer eserlerinin yanında ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Bu görevi akabinde Osmanlı Devleti aleyhine meydana gelen Rusya ve Fransa ittifakı, İngiltere Devleti ile Osmanlı Hükümeti arasında bir yakınlaşmaya sebep olmuş ve bu yakınlaşma neticesinde iki devlet arasında gerçekleşen mükâlemede murahhas olarak görev alan Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi XIX. asrın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin önemli diplomatlarından biridir.

ABSTRACT

Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi, who has served so many years for Ottoman Empire in Ottoman bureaveracy was an experienced, statesman. He was sent to France as an ambassador, since he had got a lot of experience by working for a lot of years in Ottoman districts and clerkships. Besides his other books, Fransa Sefaretnâmesi has a lot of importance because during his France voyage which lasted about a year, he wrote every where he visited he gained a lot of geographic information about the places he visited and the also wrote all the things about the relationship between Ottoman and France in the book. After this duty there was an agreement between Russia and France against Ottoman Empire which caused a new relationship between England and Ottoman Empire after this aproachment there was an agreement between these to governments and Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi managed this meeting as a "murahhas" he who was one of the most important politicians during XIX. Century, directed the policy of the Ottoman Empire.

ÖNSÖZ

Tezimizin konusu Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi ve İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan olan mükâlemeye murahas sıfatıyla memur edilen Vahîd Efendi'nin bu konu üzerine Padişah'a sunmak üzere hazırlamış olduğu takrîridir.

Vahîd Efendi'nin yazmış olduğu sefaretnâmesinin orijinal adı "*Sefaretnâme-i Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi*"dir. Mükâlemenin ise orijinal adı hazırlamış olduğu takrîrin başında şu şekilde geçmektedir, "*Devlet-i aliyye ile İngiltere Devleti'nin sûret-i musâlahasıyle icmâl-i mükâlemelerini hâvî husûs-ı mezkûrun re'sen memuru ricâl-i Devlet-i aliyye'den Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin hitâm-ı maslahatta kaleme alub hâk-i pâ-y-i saltanat-ı seniyyeye takdîm eylediği takrîridir.*"

Sefâretnâme 1806 tarihinde Osmanlı Padişahı III. Selim'in Napolyon Bonaparté'a elçi olarak gönderdiği Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi'nin Fransa'ya gidiş dönüşü esnasında yaşadıklarını ve gördüklerini anlatan elçilik raporundan ibarettir.

İngiltere ile yapılan görüşmelere dair takrîr ise, Vahîd Efendi'nin İngiltere Elçisi Robert Ader'le Kasım 1808'de Çanakkale'de gerçekleştirdiği buluşmayı içermektedir. Bu buluşma, Kal'a-i Sultaniye Anlaşması ile neticelenmiş, İngiltere'nin dostluğu temin edilerek boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi teyid edilmiştir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Sefâretnâme ve İngilizler ile yapılan mükâlemenâmeyi neşre hazırlarken, mevcut yazma nüshaları arasında en derli toplusu olan İstanbul Şehir Kütüphanesi Muallim Cevdet Tasnifi K-38/1-2 no'lu nüshayı kullandık. Bu nüsha ile birlikte Ankara Türk Tarih Kurumu Yazmaları arasında yer alan Y.53 no'lu sefâretnâme ve Y.326 no'lu mükâlemenâme nüshaları ile Millî Kütüphâne A.712 / 3 no'lu sefâretnâme mecmuasındaki 44b-104a varakları arasındaki sefâretnâme ve mükâlemenâme nüshalarını, kullandığımız metinle karşılaştırdık. Ayrıca bu karşılaştırmaları yaparken sefâretnâmenin matbû nüshalarını da kullanarak sağlam bir metin tesisine gayret gösterdik. Kullandığımız sefaretnâme ve mükâlemenâme nüshalarına sayfa numarası verildiği için bizde bu sayfa numaralarına riayet ettik. Ancak deprem tadilatı nedeniyle kapalı bulunan İstanbul

Üniversitesi Tarih yazmaları no. 1246'da yer alan nüshayı göremedik. Ayrıca Prof. Dr. Yavuz Ercan'ın *OTAM*'da yayınladığı konuyla ilgili makaleden geniş ölçüde yararlandık.

Tezimizin gerek konu seçiminde gerekse çalışmalarımız esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam sayın Yard. Doç.Dr. Mehmet Ali Beyhan'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Gerek arşiv çalışmalarında, gerek kütüphanelerdeki araştırmalarım da bana yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli ile Şehir Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi personeline ve Çanakkale-Geyikli beldesinde medfün bulunan Vahîd Efendi'nin mezarının bulunmasında yardımcı olan belediye yetkililerine ayrıca mezar taşını fotoğraflayarak bana ulaştıran arkadaşım Musafa Işık'a da teşekkür ederim.

Erol ÇAĞLAR
İSTANBUL 2002

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
DÜZELTME BİLGİLERİ.....	iii
ÖZ(ABSTRACT).....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1-7

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN HAYATI-ŞAHSİYETİ ve FAALİYETLERİ.....	8-18
A. Hayatı.....	8
1. Memuriyet Hayatı'na Girişi.	8
2. Paris Sefirliğine Atanması	9
3. İstanbul'a Dönüşünden Sonraki Memuriyetleri.....	10
4. İngiltere ile Yapılacak Olan Mükâleme'ye Memur Edilmesi.....	10
5.Mükâleme Sonrası Vahîd Efendi'nin Memuriyet Durumu.....	11
6. Sakız Adası Muhafızlığı'ndan Vefatına Kadar.....	12
B. Şahsiyeti ve Faaliyetleri.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

SEFÂRETNÂMENİN MUHTEVÂSİ.....	16-61
1. Sefâretnâme ve Mükâlemenin Nüshaları.....	16
2. Sefâretnâme'nin Girişi ve Elçilik Vazifesinin Verilişi..	17
3. Vahîd Efendi'nin İstanbul'dan Edirne'ye Kadar Olan Seyahati..	18
4. Edirne'deki Durum..	18
5. Vahîd Efendi'nin Edirne'den Vidin'e Hareketi.....	19
6. Vidin Kalesi..	20
7. Avusturya Sınırındaki Uygulama.	21

8. Temeşvar Kazası.....	21
9. Temeşvar Kalesi.	22
10. Peşte Şehri.	22
11. Budin Kalesi.	23
12. Rab Kalesi.....	23
13. Viyana Şehri..	24
14. Viyana Kütüphanesi..	24
15. Viyana Cebehanesi..	25
16. Viyana Teşrihhanesi (Otopsi Salonu).....	25
17. Fıkra (İran Elçisi İle İlgili)..	27
18. İstidrad (Elçilere Verilen Davet ve Avusturya Devlet Adamlarının Tutumu).....	28
19. Beron Kalesi..	28
20. Ulmuç Kalesi..	28
21. Karakoya Şehri.....	29
22. İstidrad (İran Elçisine Yapılan İltifata Dair).	30
23. Taleyrand İle Görüşme.	31
24. Varşova Şehri.	31
25. Ta'riz (İran Elçisine Taşlama).	33
26. Kāide (Avrupalıların Yemek Adetleri).	33
27. Sâniha (Fransa Hakkında Düşünceler).	33
28. Polonya ve Topraklarının Durumu.....	34
29. Polonya'nın Nüfusu ve Demografik Yapısı.....	36
30. Polonya Piçaneleri..	37
31. Polonya Askerinin Sayısı..	38
32. İstidrâd (Polonya Florini İle Prusya Taleri Arasındaki Bedel Farkı).....	38
33. Sâniha (Güvenlik Gerekçesi ve Asker Beslemek Üzere Devletlerin Yedek Akçe Bulundurmaları İle İlgili)..	38
34. Avusturya-Prusya ve Rusya'nın Polonya Üzerindeki Çıkarları.	39
35. Florin Hesabı..	39
36. İstidrad (Polonya'nın Durumu ve Avrupa'daki Vergi Usulüne Dair).....	40
37. Polonya'nın İrmak ve Kanalları Hakkında.....	41

38. İki Denizini Birinden Diğereine Geçiş Durumu (Karadeniz-Baltık Denizi).....	41
39. Polonya Ormanlarının Yararları Hakkında.....	41
40. Enteresan Bir Yanlılık.....	42
41. Fransa İmparatoru Napoleon İle Görüşmenin Başlangıcı.....	42
42. Fransa İmparatoru Hakkında.....	45
43. İstidrad (Napoleon'un Kıyafeti ve Dış Görünüşü Hakkında).....	46
44. Danzig Kalesi Hakkında.....	47
45. İstidrad (Fransız Topçu Subayı İle Mülâkât).....	48
46. Kehribar Meselesi.....	49
47. Danzig Şehrinden Geri Dönüş.....	49
48. Talleyrand'ın Birinci Mektubunun Çevirisi.....	50
49. Talleyrand'ın İkinci Mektubunun Çevirisi.....	51
50. Varşova'dan Ayrılma Durumu.....	51
51. Prusya-Rusya ve Fransa Arasındaki Savaşın Sonucu.....	52
52. Vahîd Efendi'nin Paris'e Gidişi.....	53
53. Paris Yolu Üzerindeki Sınır Boyları ve Kaleler İle Şehir ve Beldelerin Durumu.....	54
54. İstidrad (Fransa Halkının Durumu).....	57
55. Garîbe (Enteresan Bir Durum).....	57
56. Fontainebleu Hakkında.....	58
57. Divanda Elçilerle Görüşme Töreni.....	59
58. Hâtime.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜKÂLEMENİN MUHTEVÂSİ.....	62
SONUÇ.....	67
BİBLİYOGRAFYA.....	69
METİN.....	72
Sefâretnâmenin ve Mükâlemenin Metni.....	73-140
Ek I.....	141-146

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
bkz.	bakınız
B.D.T.	Basılmamış Doktora Tezi
B.Y.T.	Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.H.	Hatt-ı hümayun
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
km.	Kilometre
m.	Metre
O.T.D.T.S.	Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
Red.	Redaktör
s.	sayfa
sa.	Sayı
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

XIX. asrın ilk çeyreği hakkında orjinal bilgiler veren sefaretnamemizin esas temelini teşkil eden Fransa ve diğer Avrupa devletlerinin, adı geçen devirdeki durumu hakkında bilgi sahibi olmamız o devri anlamak noktasında bize yararlı olacaktır.

I. Abdülhamid tahta çıktığında selefinden miras kalan Rus savaşıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu sırada çeşitli eyaletlerde iç karışıklıklar ve devletin mali problemleri devam etmekteydi. I. Abdülhamid'in siyasi çözüm çabaları, Osmanlı Devleti'nin savaş meydanlarındaki ard arda mağlubiyetleriyle akamete uğramış ve nihayet Kozluca yenilgisi Rusya'nın isteklerini kabulden başka bir çıkar yol bırakmamaktaydı. 21 Temmuz 1774'te yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı Devleti, en ağır Kırım'ın elden çıkması olmak üzere, bir çok şartları kabule mecbur olmuştu¹. Bu yenilgilerin ardı arkası kesilmemiş, Özi Kalesinin düştüğü ve Ruslar'ın eline geçtiğini bildiren havadis kağıdını okuyan I. Abdülhamit, duyduğu derin üzüntünün ıstırapıyla "vücuduna nüzul isabetiyle" vefat etmiş ve Osmanlı tahtına (28 Mart 1789) III. Selim geçmiştir. Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu iki yıldır Rusya ve Avusturya ile savaş halindeydi². III. Selim, bu savaşları zaferle veya az zâiyatla bitirmek kararında idi. Fakat üst üste yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusundan muvaffakiyet beklentilerinin ham hayal olduğunu anlamaya başlamıştı. Kalas Olayı (17 Aralık 1788), Fokşan felaketi (31 Temmuz 1789) ve Buzau [Boze] bozgunu neticesinde Ruslar, Akkerman'ı Avusturyalılar da Belgrat ile Semendire'yi aldılar. Bir müddet sonra Bender'le Beserabya da Ruslar'ın eline geçti³.

Osmanlı Devleti Rus ve Avusturya orduları karşısındaki yenilgilerden dolayı kendisine müttefik olacak devletlerin arayışına girince ilk olarak İsveç ile anlaşma yoluna gitti. Çünkü Rusya'nın Karadeniz'e hakim olmak için Baltık denizi kıyılarını ele geçirmek istemesi İsveç ve Osmanlı Devleti'ni ortak bir payda da

¹ Kemal Beydilli, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA, I, s. 68.

² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK, Ankara 1995, V, s. 13-14.

³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, V, s. 15-16.

buluşturmakta idi. İsveç Kralı III. Gústav ile bir anlaşma yapıldı. Ancak bu anlaşmadan Osmanlı hesabına çok fayda sağlanamadı. Bunun üzerine Prusya ile anlaşma yoluna gidildi. Fakat Prusya nâzırlarından Kont Hertzberg'in hazırlamış olduğu Hertzberg planı, Osmanlı Devleti'nin hesaplarını alt üst etti. Bu plan, Prusya'yı Avrupa'nın hakimi yapıyor ve Osmanlı Devleti'nden de toprak fedakarlığında bulunmasını içeriyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu planı kabule yanaşmadı. Prusya, İngiltere ve Hollanda'nın da kabul etmediği Hertzberg Planı'nı Avusturya'ya kabul ettirmek için uğraştı. Bu esnada Avusturya İmparatoru ölmüş yerine Leopold kral olmuştu. Kesin bir zafer elde etme amacıyla Giurgiu [Yergöğü] Kalesine saldıran Leopold kuvvetleri, Osmanlı Devleti kuvvetlerince püskürtülünce Avusturya Osmanlı Devleti ile Reichenbach Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Prusya ve Osmanlı ittifakının en önemli meyvesi alınırken Prusya ile yapılan tedafûf ve tecavüzî ittifak anlaşmasındaki Kırım'ın Rusya'dan alınacağı ve Prusya'nın, Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağı hususları hiçbir zaman uygulama şansı ve niyeti olmamıştır. II. Friedrich Wilhelm, ittifak anlaşmasındaki Kırım ile ilgili maddeyi es geçip, ne Rusya ne de Avusturya ile savaşmaya niyetli olmadığını açıkça ifâde edince Osmanlı-Prusya arsındaki soğukluğun da tohumlarını atmış oluyordu⁴. Avusturya ile yapılan savaş Zıştovi Muahedesi imzalanarak sona ererken Avusturya, Orsava dışındaki tüm elde ettiği topraklardan vazgeçmişti. Osmanlı Devleti'nin destek arayışları bir sonuç vermemiş ve Rusya karşısındaki yenilgiler devam etmekte idi. Sonunda Rusya ile (9 Ocak 1792) Yaş Anlaşması imzalandı. Avusturya ufak bir toprak parçası ve Orsava'yı elde ederken Rusya da, Oşakof ile Dinyester ve Purut arasındaki toprakları elde etmiş oluyordu. Ancak, bu savaşlarda göstermişti ki Osmanlı Devleti'nde acilen restorasyona gidilmeli idi⁵. III. Selim (1203-1222/1789-1807) başta askerî sahada olmak üzere daha kapsamlı bir reformlar dizisini başlatmaya karar verdi. Batılı tarzda donatılan ve talim ettirilen modern ordu birlikleri olan Nizam-ı Cedid bunların başında geliyordu. Yeni kurulan askerî ve deniz mühendisliği okulları Batıya doğru bakan bir mühendis sınıfı vermeye başladı. Batılı büyük güçler ile ilişkiler,

⁴ Kemal Beydilli, 1790 Osmanlı-Prusya İttifakı (Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki), İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1984, s.141-142.

⁵ Enver Ziya Karal, a.g.e., V, s. 17-20.

Avrupa'nın önemli başkentlerinde ilk daimi Osmanlı elçiliklerinin kurulmasıyla da kuvvetlendirildi⁶.

III. Selim zamanında, hatta ondan daha önce, Türkiye'nin çöküşünün asıl nedeninin ekonomik olduğu anlaşılmıştı. Ama buna karşı tutulacak ekonomik siyasetin yürütülmesini köstekleyen veya yürütüldüğü takdirde onu yanlış ve zararlı yönlere çeviren etkenler vardı. Osmanlı toprak rejimi tamamıyla çökmüş, tarımsal üretim düşmüş, dış ticaret Batılı deniz ticaret şirketlerinin tekeline girmiş, ticaret dengesinin aleyhe dönüşü nedeniyle memleket kesin olarak hammadde memleketi haline gelmiş, Osmanlı maliyesi altın ve gümüş varlığını oluk gibi dışarıya akıtmaya başlamıştı. Bütün bunların etkisiyle devlet, esnaf ve köylü ekonomik anlamda büyük darbeler yemiştir. Bu hal üzere iken III. Selim değişim programını uygulamakta ısrarlıydı ve karşısında da birçok engelle karşı karşıyaydı. Bunlar: değişime daima kapalı olan ve her zaman yenilikçilere galebe çalan gelenekçi grubun yıpratıcı çalışmaları, Batılı devletlerin emperyalist düşünceleri ve Osmanlı Devleti'nin bu savaş ortamından kendini koruyacak güçte olmaması ve ister istemez zaten zayıf olan bünyesini giriştiği savaşlarla daha da yıpratmasıdır. Reform teşebbüslerine hep bu çekişmelerin Osmanlı'ya yönelmiş olduğu dönemlerde hazırlıksız olarak kalkışılması, bu yüzden dış baskıların karışması ve halk kitlelerinin durumunun iyileşmesi yerine daha da kötüleşmesidir. Dolayısıyla halk içerisinde, değişim ve ıslahat teşebbüslerine karşı daima güvensizlik hatta nefret duyguları yerleşmiştir⁷.

Ziştovi ve Yaş Antlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti, dış politikada barış prensibini ve Fransa ile iyi münasebetlerini geliştirmeyi esas aldı.

Fransız devriminin getirdiği değişiklikleri Avrupa devletleri 1792- 1815 yılları arasında Fransız kralı Napolyon'la karşı karşıya kaldıkları savaşlarla anlamaya başladılar. Napolyon'un bu savaşlardaki asıl gayesi dünyayı Fransız hakimiyetinde ve düşüncesinde birleştirmektir⁸. Bu durum Avrupalı devletleri tedirgin etmeye başlamıştı. 1792 yılından sonra gerçekleşen devrim harpleri hızla gelişti. Osmanlı

⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti Sonralarında Rumeli ve Anadolu", (ed. P. M. Holt, Ann. K. S. Lambton, Bernard Lewis), *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Kitabevi, II. Baskı, İstanbul 1997, I, s.371.

⁷ Niyazi Berkes, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, II. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1965, s. 12-15.

⁸ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969, s. 47.

İmparatorluğu bu durumda tarafsızlığını ilan etti. Ayrıca diğer Avrupalı devletlerin tanımadığı bir devrimi tanımak ihtiyatsızlığına da düşmemiş oluyordu.

İngiltere ise Hindistan'daki sömürge topraklarını zorla almış. 1763 Paris anlaşması ile Fransa Avrupa dışındaki tüm topraklarını bırakmış. Portekiz ve İspanya'nın güney Amerika'daki topraklarının genişliğine rağmen İngiltere halen en büyük deniz ve sömürge devleti haline gelmişti.

Prusya ve Avusturya'nın gözü ise Osmanlı imparatorluğunun üzerindediydi. Ancak İngiltere ve Fransa onların bu sayede güçlenmelerine mani olmak ve Osmanlı devletini kendilerinin de içinde bulunduğu bir plan çerçevesinde bölüşmek fikriyle hareket edip yakın bir tarihte Avusturya ve Prusya'nın başrolünü oynadığı bir Osmanlı yıkılış planına sıcak bakmamaktaydılar.

Fransız devrimi (1789)'nin kendisini etkileyeceği düşüncesiyle Osmanlı Devleti temkinli bir siyaset izlemeye gayret göstermiştir. Fakat takip eden senelerde 1791 yılında Avusturya ile Zıştovi 1792'de ise Rusya ile Yaş anlaşmalarını imzalayan Osmanlı devleti uzun süren bu savaşlardan kurtulup bir an evvel toparlanma düşüncesindeydi. General Bonaparte 1797 yılında orta İtalya'yı ele geçirerek Viyana'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu durum karşısında Avusturya'nın teklifi ile Compo Formio Anlaşması yapıldı. Bu anlaşma ile Napolyon Fransız kamuoyununda desteğini almıştır⁹. Bu anlaşma tarihte daha önce vuku bulmamış bir durumu ortaya çıkararak Osmanlı devleti ile Fransa'yı karada sınır komşusu haline getirmiş¹⁰ ve Kanunî Sultan Süleyman zamanından beri devam eden Fransız dostluğu bu ani değişimin yarattığı şoka dayanamadı. Kısa bir süre içerisinde İmparatorluğun sınırları dahilinde özgürlük ve eşitlik haykırıları işitilmeye Bâb-ı âli'yi ürkütecek haberler gelmeye başladı. Bu doğrultuda Napolyon Rumları merkezî otoriteye karşı kıskırtmakta ve bağımsızlıkları yönünde onları isyana teşvik etmekteydi¹¹. Bu anlaşma ile Fransa, Osmanlı Devleti'nin gelecekte bölüşme planlarına katmaya hazır hale gelmiş bir Avrupa devleti olarak karşımıza çıkmaktadır¹². Fakat bu toparlanma devresinde eski dost olarak add edilen Fransa, Osmanlıları sükût-ı hayale uğratarak 1798 yılında aniden Mısır'a asker çıkartmıştır. Bu seferin asıl gayesi Mısır'ın ele

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul tsz., Hikmet Yayınları, III, s. 1648

¹⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789- 1994*, İstanbul 1995, Filiz Yayınevi, s. 75.

¹¹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, II. Baskı, İstanbul 2000, s.172.

geçirilmesi ile Hindistan yolunun tutulmasıydı¹³. Bonaparté, Mısır'da ileriye dönük bazı çalışmalar yapmış, mülkiye işlerini kontrol amacıyla bir divanda oluşturmuştur¹⁴. Bu olayın akabinde 23 aralık 1798 yılında Osmanlı Devleti, Rusya ile Fransa'ya karşı bir ittifak kurmuş olup Avrupa sahnesindeki yalnızlığını bırakarak ilk defa bir Avrupalı devlete karşı müttefik bulmaktadır. Fakat, Osmanlı bu ittifaka bedel olarak Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını kabule mecbur oluyor Böylece Osmanlı Devleti'nde ittifaklarla mevcudiyetini muhafaza siyaseti başlamıştır. Rusya ise, Osmanlı Devleti'ni koruma amaçlı da olsa boğazları rahat kullanabilme imkânına sahip oluyordu. Osmanlı ile Rusya arasındaki bu anlaşmanın gizli bir maddesine nazaran Rusya Fransa'nın Akdeniz'deki yayılmasına engel olamaya Akdeniz'deki filosu ile Fransız ticaret gemilerini batırmaya çalışacaktı.

Rusya ile yapılan bu ittifak sırasında İstanbul'da İngiltere ile aynı amaçla bir ittifak anlaşması çalışmaları yapılmaktaydı. Nihayet 5 ocak 1799 da yapılan ittifak anlaşması ile Napolyon'u mısırdan çıkarmak için İngiltere'nin fiili olarak deniz kuvveti desteğini almayı başarıyordu.

Rusya ve İngiltere'nin desteğini alan Osmanlı'ya 21 ocak 1799 da iki Sicilya krallığı da katıldı. Müttefik kuvvetler Fransa'ya karşı Adriyatik ve Mısır da olmak üzere iki cephede savaşa başladılar.

Adriyatik kıyılarındaki savaşlarda Fransa'ya karşı galibiyetler kazanan Tepedenlenli Ali Paşa, Preveze ve Parga civarını almıştır. Rusya – Osmanlı birleşik donanması da bu kıyılara yakın adaları ele geçirdi. Burada Birleşik Yedi Ada Cumhuriyeti kurulmuştur. Kefilliği de Rusya, uhdesine almıştır.

27 mart 1802 tarihinde İngiltere ile Fransa ve müttefikleri arasında Amiens barışı yapılmış bu anlaşmaya İngiltere müttefikleri olan Osmanlı Devleti'nin lehine de bazı maddeler ilave ettirmiştir. Bu anlaşma 25 Haziran 1802 de yapılan Osmanlı Fransız barışının temelini oluşturmuştur. İşbu anlaşmaya göre Fransa, Mısır'dan çekilecek ve birleşik yedi ada cumhuriyetini tanıyacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacağına dair söz vermektedir. Bu anlaşma ile Osmanlı- Fransız ilişkileri yeniden dostluk çerçevesine oturtulmuştur.

¹² Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih*, Ajans Türk Matbaası, IV. Baskı, Ankara 1957, s. 101.

¹³ *Tarih-i Cevdet*, III, s. 1648

¹⁴ *Tarih-i Cevdet*, III, s. 1689

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve klasik dönemlerinde elçiler genellikle padişahların cülûsu, doğum, harp ilanı barış ilanı, dostluk teklifi gibi meseleler için fevkalâde elçi sıfatıyla gönderilirdi. Bu elçiler, vazifelerini bitirip geri dönerlerdi. Bunlardan çoğu gittikleri memleketlerde karşılaştıkları hadiseleri sefâretnâmeler şeklinde kaleme almışlardır. Bab-ı âli, dış ilişkilerdeki haber akışını bu şekilde sağladığı gibi, bu konuda sınır eyaletleri valileri, Kırım hanları, Eflak ve Boğdan voyvodaları, Dubrovnik cumhuriyeti ile Erdel Krallığı'nı da bu vazife ile mükellef tutmuştu. Ayrıca Osmanlı tüccarları da bilgi akışında bilgi kaynakları arasındaydı¹⁵. Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin yurtdışı haberleşmesi ve bilgi akışı vasıtasız gerçekleşmemekteydi. Ayrıca yurtiçindeki yabancı elçilerle bile ancak Rum tercümanlar vasıtasıyla iletişim kurulmaktaydı. Fakat bu durum zamanla çeşitli suistimalleri beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti, doğrudan haber alamamasının ve dolayısıyla Avrupa'daki durumu takip edememesinin getirdiği bu kötü durumdan sıyrılmak için III. Selim devrinde Avrupa'da ilk daimi elçiliklerin kurulmasını sağlamıştır. Bu meyanda Yusuf ağah Efendi ilk ikamet elçisi olarak Londra'ya 1792 tarihinde gönderilmiştir. Akabinde Paris'e Seyyid Ali Efendi ve Berlin'e Aziz Efendi yollanmış fakat II. Mahmut devrinin hengâmeli ortamında bu elçiliklerin muhafazasına çalışılmışsa da bazı aksamalar görülmüştür. Ancak bu nizam mezkur padişahın saltanatının sonlarına doğru 1834'de bir esasa oturmuştur. Bu yeni nizama göre Padişah kendisini büyükelçi, fevkalade büyük elçi, orta elçi veya maslahatgüzar unvan ve sıfatını taşıyan memurları ile temsil ettirmiştir¹⁶.

Yabancı memleketlere gönderilmiş olan sefirlerin İstanbul'dan hareketlerinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle. Görüştikleri devlet adamları, siyasi hadiseler ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri

¹⁵ Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu Ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968, s. 9.

¹⁶ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992, s. 20.

raporlara verilen addır¹⁷. Bu sefirler maiyetleri ile beraber daha önceden hazırlanmış bir yol güzergahı çerçevesinde hareket ederlerdi. Sefirin hazırladığı sefâretnâmesinde, nereye kaç günde ulaştığı, ne kadar kaldığı, görüştüğü kişiler, uğradığı yerlerin coğrafi yapısı zikredilir. Ayrıca sefir, gönderildiği devletin hem siyasi hem de coğrafi ve askerî durumu hakkında bilgi vermektedir. Diğer taraftan yapılan müzakereler ve alınan kararları da tafsilatıyla anlatmaktadır. Hatta çalışmamıza konu olan Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi'nin arkasında aynı şahsın çalışmalarıyla gerçekleşen Kal'a-i Sultaniye anlaşması ile ilgili görüşmeler yer almaktadır. Ayrıca bu sefaretnameler Osmanlı kamuoyundaki Avrupa sempatisinin artmasında da önemli faktörlerden olmuştur. Bu konuda en güzel örnek Yirmisekiz Mehmed Çelebi Efendi'nin Paris sefâretnâmesidir.

Ayrıca sefirlerin tayin edildikleri devletlerde yapmak zorunda oldukları bazı görevler bulunmaktaydı. Mesela Fransa nezdine atanan ilk daimi elçi olan Seyyid Ali Efendi'nin vazifesi, Napolyon'un Mısır seferindeki asıl gayesini öğrenmekti.

¹⁷ Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü**, s. 138.; elçiler ve elçilik faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, **D.İ.A.**, "Elçi", c. XI, s. 3-14, İstanbul 1995.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ ve FAALİYETLERİ

A. HAYATI

Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi Kilis'te doğdu. Literatürde Vahîd Efendi'nin doğum tarihi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. Vahîd Efendi'nin Nusayrî olduğu¹ veya annesinin Hıristiyan olduğu ileri sürülmüştür². Küçük yaşta babası vefat ettiğinden annesi ile birlikte İstanbul'a göçmüşlerdir. Annesi İstanbul'da Osman Hulûsi Efendi isminde bir saray baltacısı³ ile ikinci evliliğini yapmıştır. Osman Hulûsi Efendinin (1193 H/1779 M) senesinde sarayda Kozbekçisi⁴ ve Hattat olduğu Vahîd Efendi'nin Kütahya'da kurduğu Vakıf kütüphanesinde bulunan yazma Kur'an-ı Kerim ve Birgivi Şerhi'ndeki nottan anlaşılmaktadır⁵.

Vahîd Efendi, muhtemelen babalığı Osman Hulûsi Efendi'ye istinaden "İstanbul" diye şöhret bulmuştur.

1. Memuriyet Hayatı'na Girişi:

XIX. Yüzyıl devlet adamları içerisinde kendini iyi yetiştirmiş biri olan Vahîd Efendi, babalığı Osman Hulûsi Efendi'nin de desteği ile memuriyete Maliye Tahsil Kalemî'ne girerek başlamış, Zecriye Muhassılı⁶ ve Galata Voyvodası olan Topal Halil Efendi'nin himayesinde yükselerek Zecriye Baş Katibi ve Muhassılı

¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, V, s. 1648,

² Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), III. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.377,

³ Padişah sarayının dış hizmetlerinde kullanılan bir kısım müstahdemine verilen ünvanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Zeki Pakalın, *O.T.D.T.S.*, c. I, s. 155-156, İstanbul 1993; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1987, s. 32-33.

⁴ İlk zamanlar saray bekçiliği yapan Kozbekçileri, Lütfi Tarihi'nin anlattığına göre daha sonradan görevlerine tören ve selamlık günlerinde padişahın, Darü's-saâde Ağası'nın ve Hazinekar Ağasının elbise ve eşyalarının nakli ve korunması ile de ilgilenmişlerdir. 1246/1830-1831 tarihinde görevlerine son verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Zeki Pakalın, c. II, a.g.e., s. 298.; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s.191.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osmanoğulları zamanında Kütahya Şehri*, Maarif İşleri vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 129,

⁶ Maliye Nezâretinde İçki Vergilerinin tahsili ile ilgili işlere bakan büronun adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Zeki Pakalın, c. III, a.g.e., s. 649.

olmuştur.1221/1806 yılında önce Mevkufâtî az müddet sonra da Şevval 1221/Aralık 1806 Defter Emîni görevine atanmıştır.

2. Paris Sefirliğine Atanması

Defter Emînliği makamında iken⁷ nişancılık payesi ile ve fevkalade memuriyetle⁸ murahhas elçi olarak III. Selim (1203-1222/1789-1807) tarafından Napolyon Bonoparté nezdine Fransa'ya gönderildi⁹. Vahîd Efendi'nin görevi bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş halinde bulunduğu Rusya'ya karşı Fransa'yı müttefik olarak yanına çekerek Rusya ile yapılması muhtemel olan barışta Osmanlı Devleti'nin çıkarları için Fransa'nın desteğini sağlamaktır. Napolyon Bonoparté, Osmanlı Devleti'nden ve İran'dan birer elçi isteterek bir ittifak anlaşması yapacağını bildirmişti. Ancak Fransa'nın, Osmanlı Devleti ve İran ile müttefik olmak istemesinin geri planında, Rusya'yı bir Fransız-Rus ittifakına mecbur etmek politikası yatmaktaydı. Bu meyanda Fransa, emeline nail olmuş, Rusya ile Tilsit Anlaşması'nı yapmış ve Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya bağladığı ümitler boşa çıkmıştır. Vahîd Efendi, Napolyon ile mülâkatından sonra Fransız murahhaslarıyla görüşmelere başladı ise de III. Selim'in halli ve en önemlisi de Napolyon'un iki yüzlü politikasından dolayı bu görüşmeler neticesiz kalmıştır¹⁰. Bu sebeple Vahîd Efendi, uzun müddet Napolyon'un peşinden koşmasına hatta onunla birlikte sefere bile katılmasına rağmen¹¹ siyasi bir başarı elde edememiştir¹².

⁷ Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Tamamlayıp Yayınlayan: Bekir Sıtkı Baykal, III. Baskı, TTK., Ankara 1992, s. 202.

⁸ Selahattin Güngör, III. Selim'in sefiri Napolyon'u görmeğe nasıl gitti, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16-17 Temmuz 1941 tarihli nüshaları

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Azmi Özcan, **Türk Kültürü Dergisi**, "Fransa'ya Gönderilen Türk Elçileri ve Vahid Paşa", Ekim 1989, sa.:318, s. 610-622.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s.129.

¹¹ Mehmed Ali Beyhan, "Cabî Târihi (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)", B.D.T., İstanbul 1992, s.112.

¹² Yavuz Ercan, OTAM'daki makalesinde Vahîd Efendi'yi "duygusal ve Safdil" diye nitelemesine rağmen sefâretnâme metninden de anlaşılacağı üzere, Talleyrand'ın politik oyunlarını boşa çıkaracak diplomatik bir birikime sahiptir. Nitekim "...Taleyran ile mülâkât ve mükâlememiz vaki' oldukça politika kâidesi üzre bast-ı mukaddemât-ı dostî ve dürüstî iderek hasebü'z-zâhir asker-i islâma imdâd ve hakikaten Memâlik-i Osmaniye'ye ilkâ-yı fitne vü fesâd kasdıyla Karadağ ve Sırp taraflarına ve İstanbul ve Akdeniz boğazı câniblerine Fransız askeri sevk ü tayin olunmak ve İngilterelü ile ebedî bozuşulmak hususlarını bu fakîre tecvîz ve ruhsat-ı kâmile ile memuriyetimize mebnî istediği gibi yedimizden bir takrîb sened ahziyle bütün dünyayı tahrîk ü tehîz ittirmek misüllü usûl-i devlet ve kavânin-i mülk ü millet-i islâmîyeye uymaz nice nice teklîfât-ı garîbeye âğâz ve bu cihetle tarafımıza gâh ihâfe ve gâh niyâz ü nâz iderek hayliden hayli sıkıştırdılar ise dahi mâye-i diyânet ve sermâye-i sadâkat ü istikâmetim muktezâsınca, akvâl ve ba'dehü tehiyy-i

Ancak Fransa elçisi Taleyrand'ın kendisine yaptığı ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacak bir kısım münasebetsiz tekliflerini de geri çevirerek Osmanlı Devleti'nin girmesi olası görünen zor bir durumdan kurtulmasını sağlamıştır. Bu zor durumdan çıkabilmesi Vahîd Efendi'nin inatçı ve ferâsetli kişiliğine bağlanabilir.

Vahîd Efendi, Bâb-ı âli'den kendisinin yerine bir elçi tayin edileceğini ve Paris'ten İstanbul'a artık dönmesi gerektiğini bildiren yazıyı alınca Fransa Hükümeti'ne bu durumu bildirir. Napolyon, Vahîd Efendi'yi deniz yoluyla değil kara yoluyla Nemçe hududuna kadar gönderebileceğini ifâde eder. Nitekim, Bonaparté Vahîd Efendi'yi yanına alarak Napoli, Avusturya ve Rus savaşlarında beraberinde bulundurmuş, daha sonra kendisini İstanbul'a göndermiştir. Napoleon'un bu tavrı muhtemeldir ki bir Osmanlı elçisine kudretini göstermek amacına matuftur. Gerçekten Vahîd Efendi, Bonaparté ile bu beraberlikten hayli etkilenmiş olacak ki, İstanbul'a dönüşünde sefâretnâme metninden de anlaşıldığı gibi, Fransa'dan sitâyîşle bahsetmiştir. Tarihî bir kayda göre, Vahîd Efendi İstanbul'da "Fransa Devleti recâıyla" Rikâb'da Reisü'l- küttab vekâleti ile görevlendirilmiş ve daima "Françâlü'nün gayretkeşi olmuştur"¹³.

3. İstanbul'a Dönüşünden Sonraki Memuriyetleri

Vahîd Efendi İstanbul'a dönüşünden sonra Cemaziyelevvel 1224/Haziran-Temmuz 1809'da Reis Vekili (Reisü'l- küttab Vekili) olmuş, Reisü'l-küttab vekilliğinden azledildikten sonra Büyük Tezkireci Bozoklu Mustafa Efendi yerine tayin edilmiştir¹⁴.

4. İngiltere ile Yapılacak Olan Mükâleme'ye Memur Edilmesi:

Tilsit ve Erfurt antlaşmaları ile gerçekleşen Fransız-Rus ittifakı, İngiltere tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Osmanlı Devleti de hem duruma sıcak bakmıyor hem de Fransa'nın iki yüzlü siyasetini içine sindiremiyordu. Bu sebeple Osmanlı

talimât ve tahkikatına tatbîk ü dikkat ve hâlin mücibâtına tebrîk ü tedkîk birle bazı mevâdi der-i Devlet-i aliyye'den istîfâna ta'lik ve bazılarını dahi hiçbir gûne hüküm terettüb eylemeyecek ecvibe ile te'hir ü ta'vîk eyleyerek kazıyye-i ahvâl-i ceng ü kitâlin neticesine terakkub u intizâr ve vukuât-ı hâliyyeyi peyder-pey Âsitane-i se'âdete tahrîr ü iş'âr ile imrâr-ı leyâlî ve enhâr etmişdim..." demektedir. Bu konuda bkz. BOA., H.H., 5907.

¹³ Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.669-671.

¹⁴ Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.670-671; BOA, H.H., 22961.

Devleti, İngiltere'nin Rusya ve Fransa aleyhine kendisiyle yapmayı planladığı ittifak girişimlerine yakınlaşmaktaydı.

Vahîd Efendi, 21 Receb 1223/12 Eylül 1808 tarihinde İngiltere ile yapılacak olan mükâlemeye memur edildi¹⁵. Osmanlı Devleti, İngilizler'in desteğini sağlayarak Eflak ve Boğdan'ı vermeden Rusya ile bir antlaşma yapmak niyetindeydi¹⁶. İlk önceleri sıkıntılı geçen görüşmeler, daha sonra İstanbul'daki karışıklıklara ve Bâb-ı âli ile iletişim kopukluğuna rağmen, Vahîd Efendi'nin gayretleri ile iki devlet arasında anlaşmayla neticelenmiştir. İmza edilmiştir. Bu antlaşma tarihe Kal'a-i Sultaniye Antlaşması olarak geçmiştir. Kal'a-i Sultaniye antlaşması ile ilk defa devletler arası bir antlaşmada boğazların yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi maddesi yer almıştır. Yine bu antlaşma vesilesiyle Osmanlı Devleti, İngiltere'nin dostluğu sağlamıştır.

5. Mükâleme sonrası Vahîd Efendi'nin Memuriyet Durumu:

Vahîd Efendi Çanakkale görüşmelerinden sonra 9 Ramazan 1223/29 Ekim 1808 tarihinde Akdeniz Boğazı muhafızı Vezir Ragıp Paşa maiyyetine memur olunmuştur. Bu vazifesinde ihmalleri görüldüğünden ve ayrıca Fransa Elçisi ile bir sohbet esnasında Fransa ve Nemçe devletlerini küçültücü sözler sarf ettiğinden Kütahya'ya sürülmüştür¹⁷. Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Vahîd Efendi'nin "İngilizlerle mükâlemeyi muvaffakiyetle bitirdikten sonra kibr ü ta'azzuma düştüğünü ve vükelâ-yı devleti istihfâf ve bundan başka padişahın bazı hatt-ı hümayunlarını hayırhâhâne tenkit eylediğini ve bazı liyâkatsiz kâtiplerin tayinât ve atıyyelerini hazineyi sıyanet yüzünden vermediğini ve bu hal padişahın canını sıktığından Kütahya'ya nefyedildiğini"¹⁸ belirtmektedir. Bu sebeplere binâen Vahîd Efendi, 26 Şaban 1224/ 6 Ekim 1809'da Kütahya'da zorunlu ikamete mecbur tutulmuştur.

Kütahya sürgününden yaklaşık bir buçuk sene sonra 1225 Ramazan'ında affedildi. 1226/1811'de Tophane Nazırı oldu. Bu göreve daha yeni gelmişti ki bir gün

¹⁵ Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.254

¹⁶ Rifat Uçarol, "Yakınçağda Osmanlı Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 320.

¹⁷ Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.671-672

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s. 130.

padişah II. Mahmud Tophâne'ye gelmiş, yapılan tâlimleri beğenmiş ve Vahîd Efendi ile maiyyetine hediyeler vermişti¹⁹. Şevval 1227/Ekim 1812' de Tersane Emini oldu. Bu sırada mütegalibeden olup Antalya havalisinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Teke oğlu İbrahim güç bela ele geçirilmiş ve idam edilmiştir. Tekeoğlu İbrahim'in muhallefâtını zabta 1229/1814'te Vahîd Efendi memur olmuştu²⁰. Vahîd Efendi, hem Tekelioğlu'nun muhallefâtını zabt ve hem de o havaliye kök salan bu ailenin Selanik taraflarına nakilleri ile uğraşırken 5 Şevval 1229/20 Eylül 1814'te vezirlik rütbesi ile Teke ve Hamid valiliği tevcihiyle İstanbul'dan ve rakiplerinin gözlerinden uzaklaştırıldı. Bir kaç sene sonra da Hanya Valisi oldu. Orada iken ahâlinin şikâyeti üzerine vezirliği ref ve İstanköy Adasında ikamete memur edildi. 1235/1819-1820 tarihinde vezirliği kaldırılarak Sakız Adası'na sürüldü.

6. Sakız Adası Muhafızlığı'ndan Vefatına Kadar:

Rebiülahir 1236/Ocak 1821'de Sakız Muhafızı olup vezirliği iade edildi. İzmir sahillerinden bazı kuvvetlerle Sığla sancağı mütesellimi İlyas-zâde İlyas Ağa'da Vahîd Efendi'nin maiyyetine verildi²¹. 1237/1821 senesinde Mora İsyanı'nın Sakız'a da sirayet etmesi üzerine dışarıdan gelen isyancı kuvvetlere Sakız Rumları da iltihak etmiştir. Vahîd Efendi, adayı şiddetle müdâfaaya karar verdi. Hatta Sakız'da sıkışık bir vaziyetteyken Fransız konsolosunun yardım teklifini kabul etmeyerek (17 Receb 1237) "Elhamdülillah zâhire ve mühimmat ve askerimiz haddi kifâyedir. Eşkîya hücum ederse hâiben ve hâsiren anların ric'atlarını ve şayet bizim başımız sıkılırsa cephanelere ateş vererek memleketi zir ü zeber ettiğimizi görürsünüz"²² diyerek sert bir şekilde cevap vermesi metânet ve cesaretine delalet eder. Sakız'ın eşkıya tarafından muhasarası yirmi günden fazla sürmüştü, o sıralarda gelen Osmanlı Donanması ile kaledeki halk ve askerler isyankâr Rumları te'dib etmişlerdir.

Sakız'daki Osmanlı kuvvetlerinin zaferi ve askerinin eline pekçok ganimet geçmesi asker arasında heyecana sebebiyet vermiştir. Askerler Vahîd Paşa'ya müracaat ederek İpsara'yı da vurmaları isteğinde bulunmuşlardır. Vahîd Paşa,

¹⁹ Mehmed Ali Beyhan, a.g.t., s.979-980.

²⁰ B.O.A., H.H., 26320.

²¹ B.O.A., H.H., 16676; Ayrıca Vahîd Paşa'nın Sakız Muhafızlığı ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Sabri Can Sannav, "Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1382-1923)", B.Y.T., s. 35, İstanbul 1995.

askerin bu istekli haline istinaden Kaptan-ı Derya Nasuh-zâde Ali Paşa'ya yazmak suretiyle Kaptan-ı Derya'nın ya bizzat donanmanın başında gitmesini, şayet bu olmazsa donanmadan birkaç parça gemi ayırmakla asker nakline yardımcı olmasını istemiştir. Buna mukabil Kaptan Paşa, İpsara ve Sisam adalarının asker çıkartılacak mahallerinde asilerin istihkâmları olduğunu casuslar vasıtasıyla tahkik ettiğini, bu gibi girişimlerin ise asıl memuriyeti olan Mora işine mani olacağını, donanmadan gemi ayırması halinde de paniğe neden olacağını ileri sürerek özür belirtmiştir. Vahîd Paşa'nın, Kaptan Paşa'nın bu davranışına hayli içerlediği anlaşılmaktadır. Nitekim, İstanbul'a Kaptan Paşa aleyhine bazı yazılar gönderdiği, Kaptan Paşa'nın da Vahîd Paşa hakkında "hırs ve tamahından ve zabt u rabt-ı askere muktedir olmadığından" bahisle Vahîd Paşa'yı İstanbul'a şikâyet ettiği bilinmektedir²³. Bu nalaşmazlık üzerine, Vahîd Paşa, hastalığını bahane ederek Sakız muhafızlığından affını ve Anadolu'da yakın bir yere çıkması için talepte bulunmuş; paşanın bu isteği kabul edilmiş²⁴ ve yerine Abdi Paşa muhafız olarak atanmıştır (1237/1821-1822)²⁵.

Vahîd Efendi, henüz Sakız'dan ayrılmadan Kaptan-ı Derya Ali Paşa bir düşman ateş kayığı tarafından kalyonu tutuşturulmuştur. Ali Paşa firar ederken başına düşen bir serenden dolayı vefat etti²⁶. Vahîd Efendi'nin Ali Paşa'ya kasten yardım etmediğini Ali Paşa'nın torunu Mahrukî-zâde Cafer Bey aile an'anesine istinâden söylemiş.

Vahîd Efendi, asâleti gelinceye kadar Kaptan-ı Derya vekâletine Kapudâne-i hümâyün kaptanlarından Muhtar Bey'i tayin ederek kürk giydirdi²⁷. Ancak Sakız adasında vukû' bulan meşhur tenkil hadisesinde suçlu bulundu. Bâb-ı âli'nin bu durumu araştırması için sakıza bir memur gönderdiği de arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır²⁸. Urla'da iken Ali Paşa ile olan macerasına binâen münhal bir

²² Tarih-i Cevdet, XII, s. 38-39, Dersaadet 1309.

²³ Tarih-i Cevdet, XII, s. 41; ayrıca bkz. Sabri Can Sannav, a.g.t., s. 42.

²⁴ Kaptan-ı Derya Nasuh-zâde Ali Paşa, Vahîd Paşa'yı, Bâb-âli'ye hevâ-yı sekban akçesi diye külliyeli para toplayıp asker beslemediğini, ahâliye zulmettiği ve Sakız Metropolit'i zindana attığı ve serbest bırakılması için ahâliiden 80.000 gurus istediği ve budurumun Rumların şikâyetine sebep olduğunu, harp usulünü bilmediği ve sert tavrı sebebiyle asker ağalarını gücendirmesi sebebiyle azlını talep ettiğini belirtmektedir. Bkz. Sabri Can Sannav, a.g.t., s. 41-42.

²⁵ Tarih-i Cevdet, XII, s. 41.

²⁶ Tarih-i Cevdet, XII, s. 42.

²⁷ Tarih-i Cevdet, XII, s. 42.

²⁸ B.O.A., H.H., 21308.

mansıb olmadığı bahanesiyle vezirliği alınıp Şevval 1237/Haziran-Temmuz 1822'de Alaiye'ye sürgüne gönderildi ve sonra Karahisar-ı sâhip'te oturması bildirildi²⁹.

O dönemlerde Sadrazam olan Galip Mehmet Paşa, Vahîd Efendi'yi takdir eden bir kişi olduğundan 23 Ramazan 1239/ 22 Mayıs 1824'te vezirliğini geri vererek Onu Halep valisi yaptı³⁰. 1242/1826-1827 tarihinde valilik görevinde rehavetle suçlanarak azledilip vezirliği alındı³¹ ve Konya'ya sürgüne gönderildi. sürgün yeri sonra Bursa'ya çevrildi. 1242/1826-1827 tekrar vezirlikle Eski İstanbul Muhafızı olup 1244/1828'de Bosna Valisi oldu. Bosna'ya hareketinden evvel 2 Safer 1244/14 Ağustos 1828 tarihinde Çanakkale'de vefat etti. Mezarı Geyikli köyünde³²ki camiinin avlusundadır. Bu avluda iki mezar bulunur bu mezarlardan biri Vahîd Efendi'ye diğeri ise 1363 tarihinde vefat eden Karamareşallı oğlu Hüseyin Kaptan'a aittir. Vahîd Efendi'ye âit mezar taşının şâhide kitabesinde şunlar yazılıdır:

“Hüve'l bâkî, Vahîd-i ilm u dâniş bu müşîr-i sadr-ı iclâlin.

Nümûdâr-ı kemâl-i fazlıdır envâ'-ı âsârı .

O, hem-nâm-ı Muhammed ol emîn-i devlet ü dinin.

Müsellem idi, memdûh ide cümle tarz-ı mişvârı.

Misâl- i himmet-i bâlâsını izhâr idüb âhir.

Riyâz-ı cennetü'l-hüdâ değışti dehr-i gaddârı.

Bekâsından ne hâsıl bu cihânın bakda ibret al.

Nihâyet itdi ifnâ böyle sâhib-i hüşyârı.

Garaz hep bir duâdır sengine tarih yazmaktan.

Vahîd Paşa'ya dîdârıyla ikrâm eylesün bârî.

Sene 1244”.

Mezar taşının yan kitâbesinde ise;

“Hüve'l- bâkî,

Sabık Haleb Valisi merhûm ve mağfûrun-leh

Cennet mekân Vahîd es-Seyyid Mehmed Paşa.

Rûhîçün rızâen lillâhi'l- fâtiha Safer sene 1244.”

²⁹ Tarih-i Cevdet, XII, s. 43.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s.131.

³¹ BOA., H.H., 25237.

³² Yavuz Ercan, “Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi”, OTAM, Ankara Ocak 1991, Sa. 2, s. 84; ayrıca mezartaşının resimleri için bkz. Ek I.

B. ŞAHSİYETİ ve FAALİYETLERİ

Memuriyet hayatının büyük bir kısmını vekil olarak geçiren Vahîd Efendi, hüner ve marifet sahibi, şair, ilmi yüksek fakat kendini beğenmiş bir zat idi. *Sefinetü'r-rüesa*'ya zeyl yazan Süleyman Faik Efendi, Vahit Efendi'yi hasislik ile de itham eder.

Vahîd Efendi, İstanbul Ayvansaray'da validesinin yalısında ikâmet etmesinden veya çok zengin olduğu halde kendisine bir ev almayışından dolayı hasımları onu Kıptîlerin oturduğu mekâna izâfeten "Ayvansaraylı Vahîd" veya "Çingene Vahîd" diye tezyif ederlermiş³³. Vahîd Efendi, yaratılıştan cimri bir insandır. Bu yoldan biriktirdiği para 4 000 kesedir. İki hanımından başka varisi kalmamıştır. Kütahya'da kendi adına yaptırdığı ve sürgün hayatının bitişinden sonrada kitap göndermeye devam ettiği bir kütüphanesi vardır. Kilis'te Nusayri mezarlığında bulunan babasının kabrini yaptırmıştır³⁴.

Vahîd Efendi'nin Paris Sefirliği esnasında gördüklerini anlattığı *Fransa Sefaretnamesi*'nin yanı sıra Osmanlı-İngiltere arasında mükâleme şeklinde başlayan ve Kal'a-i Sultaniye Antlaşması ile biten görüşmeleri anlatan ve padişaha sunduğu takrîri, Sakız Adası olaylarını kendi cephesinden anlattığı *Tarihçe-i Vak'a-i Sakız* adlı eseri, Okçuluk hakkında bilgiler veren *Minhâcü'r- Rumât* adlı eseri ve birde *Kaside-i Dimyatiye* adlı esere *Mirkatü'l- Münâcât* adında bir şerh yazmıştır.

Vahîd Efendi'ye dört defa vezaret rütbesi verilmiş, üç defa geri alınmıştır. Vefatı öncesinde vezirlik rütbesi ile Bosna valiliğine atanmış olup, vezirlik rütbesine istinaden ünvanı bazı kaynaklarda "Paşa" olarakta zikredilmektedir³⁵. Özellikle Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet'te "Vahîd Paşa" olarak zikretmektedir. Mutasarrıf Paşa, Muhafız Paşa, sıklıkla vezaret rütbesi üzerinden alındığı içinde "Efendi" ünvanı ile anılmaktadır.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, a.g.e., s.131.

³⁴ Yavuz Ercan, a.g.m., s. 84.

³⁵ Tarih-i Cevdet, XII, s. 39 vd.

II. BÖLÜM SEFARETNÂMENİN MUHTEVASI

1. SEFARETNÂME İLE MÜKÂLEMENİN NÜSHALARI

Bu iki eserin özellikle İstanbul kütüphanelerinde nüshalarına rastlamak mümkündür. Biz bunlardan aslına en yakın olduğunu düşündüğümüz Taksim Atatürk Kitaplığında bulunan Muallim Cevdet Koleksiyonu K. 38/1³⁶ ve K. 38 /2³⁷ yi çalışmamıza esas olarak aldık. Bu eserin diğer yazmaları şunlardır.

- *Muallim Cevdet, nr. 55/1, 1- 23 yaprak. İstinsahı 1270 H.
- *Muallim Cevdet K.409, İstinsahı 1267 H.
- *Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi nr. 2277,
- *İ.Ü. Yıldız Yazmaları, nr. 343
- *İ. Ü. Tarih yazmaları, nr 1246.
- *Topkapı Sarayı Müzesi Hazine, nr. 1437.
- *Millet Kütüphanesi, Cevdet Paşa Kitapları, nr. 82.
- *Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, A. 712³⁸(Varak 44b- 80b)
- *Ankara TTK. Yazmalar Koleksiyonu, Y. 53, (Sayfa 98- 161).
- *Viyana , Kuns-Akad, no: 282.
- *Paris, Bib. Nat. No: s. 507

Mükâlemenin Nüshaları:

- *Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, A. 712(Varak 91b- 104a)
- *Ankara TTK. Yazmalar Koleksiyonu, Y. 326, (Varak 1- 16a).
- *Ankara TTK. Yazmalar Koleksiyonu, Y. 53, (Sayfa 162- 202).

³⁶ Sefaratename Nüshası. 240x170 (180X120) mm, rika ile 1- 37 yaprak, 17 satır. İstinsahı 1244 H.

³⁷ Mükâleme Nüshası, . 240x170 (180X120) mm, rika ile 38- 60 yaprak, 17 satır. İstinsahı 1244 H.

Baskıları:

*Sefaretname-i Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi, Paris 1843 (Paris Şark Dilleri Mektebi yayınlarından: Relation de l'ambassade de Mohamed Wahid Effendi).

*Sefaretname-i Seyyid Vahîd Efendi, İstanbul 1283.

*Fransa Sefaretnamesi (Temsil-i Sani) İstanbul 1304.

2. SEFARETNÂME'NİN GİRİŞİ VE ELÇİLİK VAZİFESİNİN VERİLİŞİ

Vahîd Efendi, Sefaretnâmenin girişini Allah'a şükür, peygamberi Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashâbına salât ü selâm ile başlatır. Hz. Peygamber'in İslâmiyet'i güçlendirmek, yaymak ve münâfıkları cezalandırmak için ashâbını teşvik ettiğini , Osmanlı Devleti'nin de bu yolda çalışarak diğer hükümdarlara üstünlük kurduğunu, İhtiyaç sahibi herkese yardım elini uzattığını, Fransa İmparatoru Napolyon'un da ihtiyacı olanlara yardımcı olduğunu belirtir.

Vahîd Efendi, Napolyon'un yeryüzünde kendinden güçlü bir imparator bırakmamak fikriyle Almanya ve İtalya taraflarına el uzatarak istilâ ettikten sonra fesatlık içeren fikirlerini Rusya üzerinde uygulamak arzusunda olduğunu, Rusya'nın Don nehri ile karada sınır komşusu olan Osmanlı Devleti'nin de yardımlarıyla amaçlarını daha kolay gerçekleştirebilmek için akrabalarından General Sebastiyani³⁹'yi Dersaâdet'e elçi olarak gönderdiğini söyler.

Sebastiyani'nin yazdıkları ve söyledikleriyle Bâb-ı âli'yi ve padişahı yanılttığını belirten Vahîd Efendi, Rusya'nın eski düşmanlıklarını hatırlatıp, Fransa'nın ve kendisinin Osmanlı Devleti'nin dostu ve destekleyicisi olduğunu söyleyerek Rusya'nın daha önce Osmanlı Devleti'ni küçültücü tavırlar takınmasını ve Kırım'a kadar Osmanlı topraklarını gasp etmesini de öne sürerek Âsitâne-i saâdeti ısrarla Rusya üzerine savaşa teşvik ettiğini, devlet adamlarının Fransa elçisinin bu telkinleri karşısında ciddi tedbirler almak yerine boş işlerle vakit geçirdiklerini belirtir⁴⁰.

³⁸ Bu mecmuada çok sayıda sefaretname olup ilk sefaretname Ahmed refi efendinin acem sefaretnamesidir. Eserimiz bu mecmudaki ikinci risaleyi teşkil eder. Bu Bu sefaretnemayı ahmed Resmi Efendinin Prusya Sefaratenamesi takip eder.

³⁹ Resmi için bkz. Ek I.

⁴⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK., Ankara 1993, s. 71.

Rusya'nın, Fransa tarafından Bâb-ı âli'yi kendisi aleyhine savaşa kışkırttığını hissettiğini ve bu durumdan rahatsızlığını beyan ettiğini belirten Vahîd Efendi, Savaş durumu görünmeye başlayınca her iki tarafında düşmanı görünen Rusya üzerine asker sevki, ittifak sözleşmesi ve yapılacak anlaşmanın gizli maddelerini görüşmek üzere Osmanlı Devleti'nden Fransa'ya bir elçi gönderilmesi gerekince, bu hususta çıkan emir üzerine Mevkufâtı⁴¹ olan Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendinin, nişancılık⁴² rütbesiyle murahhas elçi olarak alelacele birkaç gün zarfında hareket etmesi istendiğini ifade eder.

3. VAHİD EFENDİ'NİN İSTANBUL'DAN EDİRNE'YE KADAR OLAN SEYAHATI

18 Ş. 1221/ 17 Kanun-ı evvel 1806 Pazartesi günü İstanbul'dan hareket eden Vahîd Efendi'nin yanına Fransız elçisi Sebastiyani tarafından mihmandar olarak Pravd adlı şahsı vazifelendirilmiş, Davutpaşa'da dört saat beklediğini söyleyen Vahîd Efendi, o geceyi Küçükçekmece'de geçirdiğini oradan Silivri, Çorlu ve Babaeski yoluyla Edirne'ye geldiğini yolda Reisülküttab'tan gelen mektup üzerine Fransa İmparatoruna ve maiyyetine verilecek hediyeler için Edirne'de dört gün beklemiştir.

4. EDİRNE'DEKİ DURUM

Vahîd Efendi, Edirne'ye vardığında Rumeli'de daha önce ortaya çıkan Nizâm-ı Cedit konusu ve Kadı Mustafa Paşa olayından⁴³ dolayı halkın bir kısmı eski suçlarından korkup, bir kısmı da hükümetin yeni düzenlemelerinden haberdar olmadıklarından sefer için ordu hazırlanmasını kendi aleyhlerine bir hareket zannederek aralarında dedikoduya başladıklarını, Vahîd Efendi, durumu âyan ve eşrâfa anlattığını ve kentin ileri gelenlerinin ahâliyi yatıştırıp, cesarete getirerek tez elden Rusçuk taraflarına mühimmat gönderilmesine çalıştıklarını belirtir.

⁴¹ Mevkufatı ve Mevkûfat Kalemi için bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 497-498; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 223.

⁴² Nişancılık için bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 697-700; Tevki'i için bkz. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 336-337.

⁴³ Vahîd Efendi tarafından Kadı Mustafa Paşa diye zikredilen olay sehven yazılmıştır. Aslında Nizam-ı Cedit'i Rumeli'de kurmakla görevlendirilen Kadı Abdurrahman Paşa olayı olması gerekir. Bu olay kaynaklarda Edirne Vak'ası olarak geçmiştir.

5. VAHİD EFENDİ'NİN EDİRNE'DEN VİDİN'E HAREKETİ

O esnada Vahîd Efendi, Reisülküttap'tan gelen emir üzerine Fransa'ya gidecek hediyelerin Rusçuk ve Vidin taraflarında hazırlanıp gönderileceği ve vakit kaybetmeden yola çıkılması emri üzerine aynı ayın yirmi yedinci günü (27 Şevval 1221/7 Ocak 1807) Vahîd Efendi Edirne'den yola çıkmıştır. Cisri Mustafa Paşa, Hasköy, Papaslı, Filibe, Tatarpazarı ve Palanga'dan gece gündüz durmadan geçerek İhtiman ve Yenihan konak yerlerine geldiğini burada Rumeli Valisi Vezir Seyyid Osman Paşa'nın gönderdiği kişiler ve ağalardan oluşan karşılama heyetiyle birlikte Sofya'ya girilmiş ancak şiddetli soğuk ve Yağmur dolayısıyla Sofya'da iki gün mecburi ikamet etmişlerdir. Vahîd Efendi üçüncü hareket ettiğinde Padişah'ın özel ulakla Fransa İmparatoruna gönderdiği mektubu gelmiştir. Ayrıca Vahîd Efendi'ye hiçbir yerde bekleme yapmadan hareket etmesi emrediliyordu. Vahîd Efendi, emrin yerine getirileceğini ve Rumeli Valisine ait bazı hususları bildirir yazısını aynı ulakla padişaha gönderdi.

Vidin yolunda iken bir Fransız kuryesi gelip, Fransız askerinin Saksonya topraklarından Varşova şehrine girdiğini ve Varşova'da bulunan Rus askerinin de kentin karşısında bulunan Praga köprüsünü yakarak altı saatlik mesafeye geri çekildiğini bildirdi.

Vahîd Efendi, kuryeye bahşış verip hil'at⁴⁴ giydirip İstanbul'a bir an evvel gidebilmesi için güzergâh üzerindeki kazaların zâbitlerine ve ilgili kişilere hitâben Vezir Seyyid Osman Paşa tarafından bir buyruldu⁴⁵ yazıp beraberinde gideceği tatar da yasakçı⁴⁶ pâyesi vererek İstanbul'a göndermiştir. Vahîd Efendi, daha sonra Sofya'dan yola çıkmış, Petric ve Cense isimli köylerde birer gece kalmıştır. Yolların soğuktan buz tutması üzerine kendisine kırk elli kişilik bir grup kazma küreklerle buzları kırarak yol açmış "Balkan" denilen taşlık tepelik bir yer olan Berkofça

⁴⁴ Bir çeşit kaftandır. Bir işte yararlılıkları görülen memurlara padişah veya üst rütbeli memur tarafından giydirilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 151; M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 833-834.

⁴⁵ Buyruldu, Osmanlı Diplomatika ilminde sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kapdanpaşa, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli vazifelilerin, kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullandıkları bir terimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Küttükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul 1998, s. 197-206; M. Zeki Pakalın, a.g.e., s.248-249; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 59.

⁴⁶ Sefirlerin ve Sefârethânelerin koruması ile görevli kılınan kimselere yasakçı veya Kavas denir. Bkz. M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 606; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 361.

kazasına güçlükle ulaşabilmifltir. Berkofça'dan Vidin'e geçmiş aldığı izin üzerine bir gün Vidin'de kalmıştır.

6. VIDİN KALESİ

Vidin kalesinin Tuna ve İstanbul kapıları etrafında olan duvarlar eski Kaptan -ı Derya Hüseyin Paşa'nın kuşatması esnasında yıkılmış, i kalesi ise temelden yenilenmedike kullanılamayacak kadar harap durumdadır. Hendek, tabya ve metris gibi yerlerin de onarımı gerekli olduğu halde uzun süredir kalenin muhafazasından sorumlu olan Paspan-zâde Osman Paşa, onarımdan kaçınmış, fakat bazı camii, tekke ve kışlaklar onun tarafından onarılmıştır. Sınır boylarında yaşayan ah liden işe güce yarar kimseleri idam ettirmiş, halka zarar vermiştir. Bu defa, Ruslar, Eflâk bölgesini istilâ etmiştir. Beri yandan Sırplar, Vidin'e saldırdıklarında durumu gören Osman Paşa, şaşırp kalmış ve üzüntüsünden hastalanmıştır. Onun bu durumu halk arasında da şöhret bulmuştur.

Vahîd Efendi, bu durumun üzerinden çok vakit geçmeden Osman Paşa'nın öldüğünü yerine atanan Vezir İdris Paşa'nın gerekli yerleri onartarak tahkim ettirdiğini, siper ve sed gibi tez elden düzeltilmesi gereken yerleri yenilettirdiğini, varoş etrafına geniş ve derin metrisler kazdırdığını da kendisi bizzat gördüğünü söylemektedir.

Vidin'den hareket ederek Nikotin ve Fethü'l-islâm kazalarında birer gece kalan Vahîd Efendi ve maiyyeti Osmanlı Devleti'nin son sınırı olan Adapazarı Kalesine İstanbul'dan hareketinin yirmi dokuzuncu günü ulaşabilmiflilerdir. Bir gün sonra ada muhafızının hizmetindeki çete kayıkları ile Tuna nehrini geçip, kaleden de top attırarak karşı tarafta bulunan Avusturya'nın Hırşova beldesindeki nez reth nesine geldiğini, sözü geçen Nikotin kazasının etrafı açık bir yer olduğunu belirterek geçen yıl Sırpların, Belgrad bölgesinde ayaklanması esnasında Nikotin ahâlisinin de düşmanca tavırlar içerisine girmesi ve bir çok kötülük yapması sebebiyle Vidin Muhafızının ahâliyi tedip için gönderdiği memur, isyancıların çoğunu öldürtmüş, kasaba içerisinde altı kuleli bir palanga inşa ettirmişse de o bölgede gerçekleşen çarpışmalardan korkan halk Vidin'e göçmüştür. Nikotin

Palankası⁴⁷ ve Fethü'l-islâm kalesinin korunması için oraya asker gönderilmesi gerektiğini belirten Vahîd Efendi, Adakale'deki kalenin başka bir yerde eşi benzeri olmayan sarp bir kayalık arazide olduğunu ve gayet müstahkem olduğunu belirttikten sonra buraya yeteri kadar mühimmat ve zahire konup, vaktinde dikkat edilir, yardım gönderilirse hiçbir saldırıdan etkilenmeyeceğini söyler.

7. AVUSTURYA SINIRINDAKİ UYGULAMA

Avrupa'ya dışarıdan gelen kişiler kim olursa olsun sınırdan veya limanlarda otuz kırk gün bekletilip iyi bir insan olup olmadığı ilgili memurlarca araştırılır, iyi haline karar verilince sınırdan geçmelerine izin verilirdi. Ziyaretçilerin bekleme sırasında yanlarına gitmek veya onlarla alış veriş yapmak kesinlikle yasaktı. Ancak Fransa İmparatoru tarafına gidip geleceklerin görünür hallerinde bir hastalık yoksa yirmi dört saatten fazla bekletilmemeleri hususunda Avusturya İmparatoru tarafından Avusturya sınır kapılarındaki subaylara bir tenbihnâme gelmiş alınan emir gereği yirmi dört saat geçtikten sonra buradaki hekimler gelerek Vahîd Efendi'nin maiyyetindeki hizmetçi ve kölelerin nabızlarına baktıktan sonra elçilik heyetinin geçişine izin vermişlerdir.

Sınırdan geçtikten sonra Vahîd Efendi ve maiyyeti, Avusturya menzilleriyle dört günde Mehâdiye ve Tregora köylerini Şiş ve Lügoş kasabalarını geçerek Temeşvar'a varınca adamları için bir araba ve diğer gerekli şeylerin satın alınıp hazırlanabilmesi için iki gün beklemek zorunda kalmışlardır.

8. TEMEŞVAR KAZASI

Temeşvar kazası, Macar hükümetine bağlı Banat eyaletinin başkenti olup, otuz derece boylamı ile kırk beş derece enleminin kesiştiği yerdedir. Merhum Kanunî Sultan Süleyman tarafından 955/1553 tarihinde fethedilmiştir. Uzun müddet Devlet-i aliyye yönetiminde kaldığı bilinmektedir. Söylentilere göre kale ve şehrin harab olması sebebiyle eski yerinin değişmiş olabileceğini belirten Vahîd Efendi, Temeşvar'ın çevresinin düzlük ve varoş durumunda olduğunu, kaleye yarımşar ve birer saatlik mesafe uzaklıkta pek çok köy olduğunu, kale içindeki sokakları geniş ve

⁴⁷ Kaleden küçük müstahkem mevki palankadan küçük müstahkem mevkiye ise barkan denirdi. Bkz. Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 275; M. Zeki Pakalın, a.g.e., s. 752.

zarif olduğunu anlatır. Her biri dörder beşer katlı kâgirden büyük ve yüksek iki yüz kadar hanesi olduğunu belirtirken kalenin tuğla, horasan⁴⁸ ve kireçten yapılmış güzel bir kale olduğunu söyler.

9. TEMEŞVAR KALESİ

Bu kalenin çepeçevre birbiri içinde uzunluğuna kemerli kâgirden düzgün siperli bölüm bölüm üç takım tabyası ve her tabyadan diğerlerine geçmek için büyük hendekler üzerinde sıra sıra asma köprüleri olup, tabyaların altındaki mahzenlerde her türlü mühimmat hazırdır. Savaş aletlerinin hepsi ustasının elinden yeni çıkmış gibi tertemiz ve ıslık ıslıktır. Ayrıca iç kale olarak bilinen şehrin bir tarafında özel tophâne, dökümhâne, cephâne ve beş bin askeri barındırabilecek üç tane büyük kışlası vardır. Bu üç kışlanın karşısında üç tane daire olup bunların birinde melekentin iç işleri ile ilgilenen nazır, ikinci dairede askerî işlerle ilgilenen generaller kalır üçüncü daire ise özel görüşmelerin yapıldığı toplantı salonu olarak kullanılmış. Şehrin nüfusunun yaklaşık sekiz bin kişi olduğunu belirten Vahîd Efendi, İnsanlarının güçlü, güzel görünüşlü fakat havasının kötü olduğunu belirtir.

Temeşvar'dan yola çıkan Vahîd Efendi, Kılan Kaniye köyde kalmış ve ertesi gün Horgasi Postası geçidinden Nais ırmağını *açık* isimindeki kayıklarla geçmişlerdir.

Osmanlı Devleti tarafından (974/1566) tarihinde fethedilen Segedin, Zatma ve Kestelik kasabalarından geçilerek Petri ve Orkun köylerinde birer gece kalınmış, İstanbul'dan hareketlerinin kırk birinci günü Peşte Şehrine varılmıştır. Orada da araba değiştirmek ve gerekli bazı eksikleri tamamlamak için iki gün Peşte'de kalınmıştır.

10. PEŞTE ŞEHİRİ

Peşte şehrinin otuz yedi derece beş dakika boylamı ile kırk yedi derece yirmi sekiz dakika otuz saniye enleminde yer aldığını belirten Vahîd Efendi, Peşte'nin Macaristan'ın en büyük kasabası olduğunu çevresiyle birlikte 932/1497 tarihinde Osmanlı yönetimine geçti ise de bir süre sonra Avusturya eline geçtiğini kaydeder. Şehrin düz ovada kurulması sebebiyle dört bir tarafının bahçe ve bostanlar ile çevrili

⁴⁸ Eskiden iyi bir harç hazırlamak için kum yerine tuğla tozu kullanılırdı buna horosan denirdi.

olduğunu anlatır. Budin kalesi ile Peşte'nin arasından Tuna nehrinin geçtiğini, şehirde gösterişli evler ve dükkânlar ile pek çok kilise, asker kışlakları ve zâhire ambarları bulunduğunu, halkının Rum, Bulgar, Avusturyalı ve Macarlardan oluştuğunu kaydeden Vahîd Efendi, ahâlinin sanat ve ticaret ile uğraştığını belirtmektedir.

Tuna'yı açık tabir edilen kayıklarla geçen Vahîd Efendi, dönüşünde de açıklar üzerine kurulmuş geçitlerden geçtiğini kaydeder⁴⁹.

11. BUDİN KALESİ

Budin kalesinin Tuna kıyısından bir kurşun menzili uzaklıkta bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, Peşte'nin güneyinden kuzeyine doğru uzanan kıyı boyunca Peşte'deki evlerden daha güzel evleri, bağ, bahçe ve ılıcaları olan şirin bir belde olduğunu belirttikten sonra nüfusunun yirmi beş bin civarında olduğunu söylemektedir.

Macar krallarının eskiden beri burada oturduğunu, halihazırda da Macar krallığına vekâlet eden Avusturya imparatorunun kardeşinin krala mahsus sarayda oturarak Macaristan'ın idaresi ile ilgilendiğini belirtmektedir.

Bu bölgede meşhur bir okul bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, bu okula felsefe, politika, dil ve diğer bilimlerin eğitiminin verildiğini, halktan ve yabancılardan dileyen herkesin eğitim alabildiğini söylemektedir.

Vahîd Efendi, Budin'den çıktıktan sonra Nijger, Todoros Postaları, Rab kalesi ve Ketse köylerinde birer gece kalmış, Hırşova'dan yola çıktıktan sonra adı geçen yerlerden başka bir yerde oyalanmadan sürekli yol kat ederek yola çıkışının kırk altıncı günü Viyana'ya ulaşmıştır.

12. RAB KALESİ

Rab kalesinin, Rab ve Rayibnic isimli ırmakların yakınında olduğunu, çevresinin metin surlarla çevrili olduğunu belirten Vahîd Efendi, şehrin nüfusunun on üç bin kişi olduğunu da eklemektedir.

⁴⁹ Vahîd Efendi'nin "açıklar üzerine kurulmuş geçit" tabirini kullandığı şeyin dubalar üzerine kurulmuş köprü olması muhtemeldir.

13. VİYANA ŞEHİRİ

Viyana kalesinin otuz buçuk derece boylamı ile kırk sekiz derece on üç dakika enlemleri arasında yer aldığını, uçsuz bucaksız bir düzlüğün yokuş denebilecek bir kısmında ve Tuna nehrinin kenarında, derin hendekli, tuğla ve horosandan yapılmış müstahkem bir kale olduğunu söyleyen Vahîd Efendi, kale dışında yer alan ve varoşları çevreleyen metris gibi kârgir duvarların kalenin sağlamlığını arttırdığını belirtmektedir. Asıl kale içinde dörder, beşer ve altışar katlı büyük bin üç yüz ev olduğunu, ayrıca çeşitli bilim dallarında eğitim veren okul, medrese ve kiliselerin bulunduğunu, bu kiliselerden birisinin son derece sanatkârâne bir şekilde taş oymaları ile süslü bir yapı olduğunu belirtmektedir. Şehirde büyük bir kütüphane, cebehâne, teşrihhâne (otopsi salonu), tıp okulu, asker kışlaları, tiyatro ile eski yapı bir kral sarayı olduğunu da ilâve etmektedir.

14. VİYANA KÜTÜPHANESİ

Vahîd Efendi, Beç kütüphanesi anlatırken kütüphanenin büyük bir salon şeklinde olduğunu, ortasında kubbe ve iki tarafın ortasından küçük sofa şeklinde sokağa çıkışı olduğunu, etrafının çepeçevre mahfil ve şerefe şeklinde çıkıntı tarzında, basık tavanlı ve dikdörtgen şeklinde mimârî bir yapıya sahip olduğunu, kütüphane dolapları kapaklarının tel örme olduğunu, kütüphanenin her köşesinin kitap ile dolu dört odasının olduğunu ve içerisinde üç yüz bin kitap bulunduğunu kaydetmektedir. Vahîd Efendi, gördüğü kitaplar arasında, gümüş ve sırma mahfazalar içerisinde saklanan, Bağdat taraflarında yazıldığı anlaşılan üç adet *Kur'an* ve bir adet *Kaside-i Bürde* ilgisini çekmiştir. Ayrıca Vahîd Efendi'ye IV. Mehmed'e kadar olan Osmanlı Padişahlarının resimlerini ve cins bir ağacının liflerinden dokunmuş nadide bir astronomi kitabı ile bazı enteresan astronomi araç-gereçleri de gösterildiğini ilave etmektedir.

15. VİYANA CEBEHANESİ

Beç cebehanesinin yaklaşık olarak yüz elli arşın⁵⁰ uzunluğunda on beş zira⁵¹ eninde kârgir bir bina olduğunu belirten Vahîd Efendi, binada dörtgen şeklinde dört koğuş olduğunu, her birinin koridor başlarında duvar tarafına açılır, tel örme ikişer kapısı ve içleri ağaçtan ızgaralı takım takım dolapları, kullanılabilecek durumdaki tabanca tüfek ve diğer savaş araç gereçlerinin bu dolaplara düzenli bir şekilde istif edildiğini, sorumlu kişiler tarafından devamlı bakımları yapılan bu malzemelerin pırıl pırıl olduğunu belirtir. Duvarların içinin ve tavanlardaki bölmelerinde silah cephanesi ile dolu olduğunu, bir yerde de numune olarak çeşit çeşit barut terazileri, top ve tüfek çarkları, çeşitli kalıplar, matkap, köprü kayıkları, savaş esnasında düşmanlardan alınmış, davul, nekkâre, bıçak, nacak renk renk bayrak ve sancakların bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, Paris Cebehanesinde bile bu kadar malzeme bulunmadığını ancak ilginç bazı malzemeler olduğunu fakat dikkatle incelenirse Viyana cebehanesinde bu alet ve edevâtın benzerlerinin bulunduğu görülecektir demektedir. Fransızlar'ın Österliç savaşında Viyana'ya gelerek bu cebehaneden beğendikleri savaş malzemelerini aldıklarını, cebehane dışındaki savaş gereçleri haricinde cebehane ve depolarında yüz seksen bine yakın tüfek bulunduğunu, ve ayda beş altı bin tüfek yapıldığı da Vahîd Efendi tarafından belirtilmektedir.

16. VİYANA TEŞRİHHÂNESİ (OTOPSİ SALONU)

Otopsi salonu ve tıp okulunun üç katlı büyük bir bina olduğunu, içinde hasta ve doktorlar için ayrılmış mekânlar, öğretmen ve öğrenci odaları bulunduğu, binadaki düzenin kelimelerle ifâde edilemeyecek kadar mükemmel olduğunu belirten Vahîd Efendi, burada bulunan tıp malzemelerinin Avrupa'da bireşinin dahi bulunmadığını, doktorlar arasında bu konuda fikir birliği olduğunu söylemektedir.

Otopsi salonunda dokuz on odanın içerisinde kütüphane gibi düzenlenmiş, üzerleri camlı sandıklar içerisinde balmumundan insan heykelleri bulunmakta, bu heykeller üzerinde çeşitli hastalıklar belirtilerek uygulama yapılmakta olduğunu, bu camlı sandıklar içerisinde organları dahi ayrı ayrı yaparak damar ve sinirleri kendi

⁵⁰ Arşın, uzunluk ölçüsü birimi orta parmak ile dirsek arası mesafe yaklaşık 68-70 cm. arası uzunluk.

⁵¹ Zira', uzunluk ölçüsü birimi orta parmak ile dirsek arası mesafe yaklaşık olarak 75-90 cm. arası uzunluk

renkleriyle gösterdiklerini, cenin, rahim, çocuk ve doğum gibi durumları bütün ayrıntılarıyla çizerek açıkladıklarını, cenin doğuncaya kadar anne karnında geçirdiği evreleri, doktor ve cerrahlara göstermek için beş günlük, bir aylık, beş haftalık ve şu kadar saatlik diye ölü doğmuş ceninleri, iki başlı bir vücutta iki üç başlı olan, üç dört kolu olan kadavrular otopsi salonuna toplanarak keskin ve saf asitler dolu sürahi ve kâseler içerisinde sergilenmek üzere raflara istif edildiğini belirtirken gördüğü şeyler karşısında hayretlerini ifade eden Vahîd Efendi, “fi külli şey’in lehû âyetün tedüllü ‘alâ ennehû vâhiden” sözüyle açıklık getirirken Allah’ın yüceliğini ve mucizelerinin onun birliğini tasdik ettiğini ifade etmektedir. Bu gelişmiş tıp kurumlarına sahip olan Viyana’da eğitim gören doktor ve cerrahlarında tıp alanındaki üstünlüklerinin herkes tarafından kabul gördüğüne değinmiştir.

Vahîd Efendi, Viyana sokalarını anlatırken süvarilerden başkasının ata binmek hususunda pek mâhir olmadıklarını bu sebeple gücü olanlar ile ahâlinin ileri gelenlerinin araba veya hinto ile seyahat ettiklerini, hem kolaylık hem de sokakların temiz ve güzel olması için kale içindeki kaldırımların baştan başa siyah taşla döşendiğini belirtmektedir. Fakat sokaklarının dar, evlerinin yüksek olması sebebiyle mahalle aralarını pek iç açıcı olmadığını da ilave etmektedir. Avusturyalılar’ın çok tutucu olduklarını, resim ve heykellere düşkün olduğunu belirten Vahîd Efendi, bazı küçük meydanlara, köprü başlarına, büyük konak ve bahçe duvarlarına tuğla ve taştan yapılmış resim, heykel ve nişanlar yaptıklarını ve eski Avusturya İmparatoru II. Joseph’in heykelini kütüphane yakınlarındaki sarayın önündeki meydana somaki gibi ebrulu parlak taştan bir kaide üstüne tunçtan dökülmüş, ata binmiş bir heykelini yaptıklarını belirtir. I. Viyana kuşatmasında (936/1521) savaşan bir yeniçerinin dalkılıç heykelini de kale içerisindeki bir evin çatısında gördüğünü de sözlerine ekleyen Vahîd Efendi, bir iki gün kral hazinesi, aslanhane ve şamron bahçesini gezerek rahatlamaya çalışmıştır. Hazineyi gezen Vahîd Efendi, orada gördüğü mücevher, Çin yapısı çiniler, eski maden, gümüş sürahi, bardak, tabak gibi şeylerin zaman zaman katıldığı Türk devlet adamlarında da bulunabilecek türden olduğunu fakat hint işi, çini, küçük sandık, deniz aslanı ve abanozdan oyma ufak oyuncaklarla mücevher bir taç ile, mücevher ile süslü bir âsâyı çok beğendiğini belirtmektedir.

Şehrin varoşlarındaki evlerin sayısının sur içindeki evlerden beş kat fazla olduğunu sokaklarının geniş nüfusunun üç yüz bin civarında olduğunu belirten Vahîd

Efendi, Avrupa'nın merkezi olması sebebiyle burada ticaret yapan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden tüccarlar olduğunu, şehrin etrafında ve varoşların çevresinde güzel bahçeler, mesire yerleri, çini, ayna ve cam fabrikaları bulunduğunu, çinileri Avusturya içlerinden ve Macar ülkesinden getirilen kireç gibi beyaz rebkli iki çeşit topraktan yaptıklarını bu karışımdan elde edilen çinilerin çok güzel olduğunu ve Saksonya çinilerinden daha güzel çini imal edebildiklerini belirtir. Kral için altı yüz kese akçeye yaptırılmış bir yemek takımı gördüğünü anlatan Vahîd Efendi, çanak çömleklerin üzerindeki süslemelerin enfes olduğunu belirtmektedir. Daha önce yazılmış sefaretnameleri okuduğunu ve onlarda çinicilik sanatıyla ilgili bilgi olduğunu bu sebeple çini sanatıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermekten vazgeçtiğini söyler.

Şehrin doğusunda yer alan varoşların kenarındaki ağaçların muntazam dikildiğini, caddelerin hergün sulanıp, süpürüldüğünü, av yerleri ve ormanlarında Pazar ve yortu günleri ahâlinin buralardaki muhteşem kahvehane ve küçük lokantalara gelerek eğlendiklerini, en az yirmi bin kişinin buraları doldurduğunu anlatan Vahîd Efendi, Viyana'ya altı yedi saatlik mesafede bulunan Baden'in kaplıcaları ile meşhur olduğunu, sefahate düşkün ve eğlenmeye gelen insanların buraya gelerek rahatladıklarını ifâde eder.

Viyana'daki hamamlarda insanların fiçıda yıkandıklarını, âdetâ ördek gibi suya dalıp çıktıklarını ve fiçılara suyun kovalarla doldurulduğunu, musluklu fiçılarında bulunduğunu fakat fazla su harcayan müşterilerden ekstra para alındığını belirttikten sonra kendisinin musluklu bir fiçi buluncaya kadar iki gün iki gece sıkıntı çektiğini söyler.

17. FIKRA (İRAN ELÇİSİ İLE İLGİLİ)

Fransa İmparatoru ile görüşmek için Vahîd Efendi'den bir gün önce Viyana'ya gelen İran Şahı'nın elçisine Fransız elçisi General Anderyos'un özel bir ziyafet tertip ettiğini, ertesi gün de Osmanlı elçilik heyeti ve Vahîd Efendi şerefine düzenlenen yemeğin malzemelerinin Fransız elçisi tarafından verildiğini, yamekleri ise Türk ahçılarının yaptığını kaydeden Vahîd Efendi, yemek sırasında İran elçisinin helvayı çok beğendiğini ifâde etmesi üzerine Vahîd Efendi, "hay hay bizim gaziler helvamız meşhurdur." diyerek nüktedan sözler sarf ederek dier helva tabağını da İran elçisinin önüne sürmüş ve onu mahçup etmiştir. "kerem ettiniz" cevabından

başka bir şey söyleyemeyen ve mahçup olan İran elçisinin bu durumu yemekte bulunan Avusturya ve diğer devlet adamlarının hoşuna gitmiştir.

18. İSTİDRAD (ELÇİLERE VERİLEN DAVET VE AVUSTURYA DEVLET ADAMLARININ TUTUMU)

Bir devletin murahhas veya elçilerinin yolları üzerinde bulunan ülkelerin başkentlerinde ileri gelen kişiler, kral veya devlet adamlarını karşılama töreni yapmaları, ikramda bulunmaları, ziyafet tertib etmeleri ve saygı göstermelerinin öteden beri gelen bir gelenek olduğunu söyleyen Vahîd Efendi, Avusturya'yı yenmenin gururuyla Viyana'da oturan ve Avusturya Devleti'nin her işine karışan General Anderyos'un şerrinden çekinen Avusturya devlet adamlarını, generalin verdiği yemek haricinde görmediğini ancak onların gizlice gönderdiği adamları vasıtasıyla özür dilediklerini, Vahîd Efendi'nin Avusturya'nın Fransa'ya savaşta yenilmesi dolayısıyla bu durumun üzerinde fazla durmayarak hoş gördüğünü belirtir.

Vahîd Efendi, Viyana'da birkaç gün kaldıktan sonra 9 Zilhicce 1221/17 Şubat 1807 gecesi oradan Dülgesdorf ve Madyaglef isimli köylerde ardından Beron kalesini şeyrederek Yeşo kasabasında ve oradan Ulmuç kalesini görerek Heravejd adlı köyde kaldığını belirtir.

19. BERON KALESİ

Vahîd Efendi, Beron kalesinin güneyden kuzeye doğru uzanan iki tepe üzerinde yapılmış olduğunu, yan taraflarında bağ, bahçe ve tarlaların olduğunu ön tarafının ise düz bir ova olduğunu, Morovya eyâletinin meşhur ticaret merkezlerinden ve kalelerinden biri olduğunu, on beş bin nüfusa sahip güzel bir belde olduğunu, kale ve varoşu içerisinde pek çok iş yeri, derici tezgâhı, çok güzel onak ve kışlakları olduğunu kaydeder.

20. ULMUÇ KALESİ

Vahîd Efendi, Ulmuç kalesinin on iki bin nüfuslu bir yer olduğunu, kalesinin Temeşvar kalesi gibi kat kat ve sağlam olduğunu, içerisinde bulunan ev ve dükkânların son derece güzel ve renkli olduğunu, halkının tatlı dilli ve hünerli olduğunu, çok sayıda fabrika ve diğer sanatlara ait tezgâhlar ile çeşitli bilim

dallarında eğitim veren büyük bir okul bulunduğunu belirtir. Varşova'dan dönüşte Ulmuç kalesine hinto onarımı uğrayıp yirmi saat beklediklerini bu esnada askerlerden ve halktan ziyaretlerine gelenlerin kendisinden Osmanlı parası istediklerini, onlara birer ikişer çeyrek verdiğini, kağıt para ve bakır akçeden başka paraları olmayan bu insanların birkaç altın para aldılar diye ülkelerini ihyâ etmişçesine sevinerek dua ve niyazda bulduklarını belirtir. Daha sonra Heravejd köyünün ilerisinde bulunan Granburg ve Şikotşov kasabalarında birer gece kalıp Karakoya (Krakov) şehrine vardıklarını, burada İran elçisi ile karşılaşp konuştuklarını aktarır.

21. KARAKOYA ŞEHİRİ

Vahîd Efendi, Galiçya bölgesinde bulunan ve Vistül şehrinin, otuz yedi derece kırk sekiz dakika boylamı ile elli derece on dakika enlemi arasında yer alan Karakoya şehrinin çok sayıda köyü olan güzel bir şehir olduğunu, Polonya krallarının ilk taç giydikleri ve daha sonra buraya gömüldüklerini, büyük konaklar, okullar, yaklaşık yetmiş beş kilise, bir kışlak, bir tiyatro olduğunu, şehrin etrafında kurşun, demir, tunç, tuz ve kaliteli mermer madenleri ve mükemmel bahçeleri olduğunu, iç kalesi yakınlarındaki bir yokuş üzerinde bulunan kilisede, ölmüş olan kral, piskopos ve papazlarından bazılarının batıl inançları gereği başarını ve ellerini keserek, ziyaret etmek için taş ve mücevher kaplar içerisinde muhafaza ettiklerini, bir bahçede de Paris'te gördüğü ilaç yapmak için çeşitli birki ve ağaçlar dikerek yetiştirdiklerini anlatır.

Karakoya şehrinin 1117/1702, yılında İsveç'in 1768 yılında Rusya'nın 1773 senesinde Avusturya'nın egemenliği altına girdiğini daha sonra o günlerde hayatta ve Paris'te oturan Polonyalı Kocoşkov adlı generalin sayesinde 1794 Avusturya ve Rus askeri buradan çıkarılmışsa da Avusturya'nın Galiçya'yı tamamen ele geçirmesi sebebiyle şehrin Avusturya yönetiminde olduğunu belirtmektedir. Kalesinin eski kalelerden olması ve zamanla kullanılamaz duruma geleceği ihtimali ve şehri büyütme düşüncesi ile Avusturya imparatoru tarafından yıktırılmıştır.

Vahîd Efendi, Fransız imparatoru'nun Osmanlı Devleti'nin işgal edildiği ve tarafına elçi getirterek ittifak yapılacağı söylentilerini yaymış, bu ittifakın yararlı sonuçlarından faydalanmak umuduna kapılan bazı Polonyalıların da Osmanlı

imparatorluğuna saygı ve bağlılıklarını Karakoya'ya ilk gelişinde kadın, erkek, büyük, küçük guruplar halinde ziyaretine gelerek hoş geldiniz diyerek, “çok zamandan beri Osmanlı görmeye hasret idik. Buraya gelip, bize Şeref vermenizden memnun olduk, sevindik, ah ne olur ! üç beş gün otursanız da doya doya sizi görmek Şerefine nail olsak” yollu güzel sözlerle ikramda bulduklarını ve Vahid Efendi'nin oturduğu evin kapısına bir bölük Avusturya askeri gelip, törenler yapıp saygı gösterisinde bulunmuş, bunun üzerine onların hatırı için iki gün seyahati uzatarak Karakoya'da kalmış ve Şehrin ileri gelenlerine gül yağı, esans, güzel kokular ve çevre (mendil) gibi armağanlar vererek iltifat ve ikramda bulunmuştur. Karakoya'dan ileri Varşova'ya doksan saat uzaklıkta bulunan İvanoviçe, Zadnoviç, Siniskov, Malagos, Lubistovirad, Ziş, Konoski, Abocenov, Covise, Nomiyaştov, Mozolnika, Istraviç ve Darişen postalarındaki yolların kötülüğu, çeşitli sıkıntı ve tehlikelere yol açmış, yavaş ilerlemelerine sebep olmuş, zaman zaman yolda araba devrilip göle düşmüş ve çamurlara bata çıka on gün on gece yolculuktan sonra Varşova'ya ulaşabilmişler. Fransa tarafından hazırlatılan konağa indikten sonra tercümanlarından birini Taleyrand adlı Dışişleri Bakanı'na göndererek Varşova'ya geldiklerini bildirmiştir. Usul gereğince konak muhafazası için beş on nefer özel muhafız askeri gönderen Taleyrand ancak yiyecek içecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamamış olduğunu Türk örfüne ve elçi ağırlama kurallarına uymayan bu durumu Vahid Efendi, “alçak yaratılışlı olduklarını gösterdiler” diyerek yadırgamaktadır. Gerekli malzeme Vahid Efendi tarafından sağlanarak, yanındaki nakdi kullandığını, Osmanlı Devleti'nin Şan ve Şerefine hanel getirmemeye itina gösterdiğini belirtir.

22. İSTİDRAD (İRAN ELÇİSİNE YAPILAN İLTİFATA DAİR)

Vahid Efendi, İran elçisine günlük on iki Macar altını verildiğini, dönüşünde de kendisine kırk bin, adamlarına beş bin kuruş harcırah ile on bin kuruş tutarında kıymetli mücevher ve resimli bir kutu armağan edildiğini araştırmaları sonucu öğrendiğini kaydeder.

23. TALEYRAND İLE GÖRÜŞME

Fransa Devleti'nin Dışişleri bakanı ve Başbakanı olan Talerand ile görüşme talebinde bulunan Vahîd Efendi, Varşova'ya varışının üçüncü günü maiyyeti ve tercümanları ile birlikte arabalara binerek Taleyrand'ın evine gittiğini, otuz yıldan beri Polonya sınırlarında Osmanlı elçisi görülmediğinden halkın onları seyretmek için kordon oluşturduğunu, bu kalabalığı arasından geçerek Taleyrand'ın evine ulaştıklarında Taleyrand'ın adamlarının evin girişindeki merdivenlerde kendilerini karşılayarak diğer devletlerin elçilerinin ve Fransız generallerinin bulunduğu odaya götürdüklerini bu esnada Taleyrand'ın karşılarındaki odadan çıkarak memnuniyetlerini ifade edip odanın ortasına kadar geldiğini ve Vahîd Efendi'ye kanepede tabir edilen uzunca bir iskemleye oturmalarını işaret etmiş, kendisi de biraz ayakta durup oturduktan sonra dostluğu pekiştirici sözlerle hal hatır sormuş, afâki sohbet esnasında Taleyrand, Fransa İmparatoru Napolyon'un Polonya hududuna Osmanlı Devleti Padişahının hizmeti için geldiğini, Vahîd Efendi'nin elçilik vazifesi ile kendisini görmeye geldiğini daha önceden haber aldığını ve bundan pek memnun kalarak iki yüz bin askerle düşman üzerine gittiğini ve şimdiye kadar hayli iş gördüğünü belirterek Osmanlı Devleti ile Fransa'nın birbirlerine karşı dostluklarının çok fazla olduğunu sizinle bizim aramızda da iyi bir dostluk olacağını temenni ediyorum diyerek temiz yürekliliğini belirtmiştir. Taleyrand'ın ertesi gün vermiş olduğu ziyafette Vahîd Efendi de Taleyrand'a iltifatlar etmiş, yemeğin akabinde kahveler içilirken havan sudan muhabbet edildikten sonra adamlarıyla birlikte misafirhaneye geri dönmüştür. Taleyrand, gelenlere aykırı olarak iki saat sonra Vahîd Efendi'nin kaldığı konağa gelerek kendisine olan yakınlığını göstermek istemiş ve karşılıklı iyi niyetler yinelenmiştir.

24. VARŞOVA ŞEHİRİ

Vahîd Efendi, Varşova'nın Vistül ırmağı yanında, kale ve surları olmayan, yaklaşık doksan bin nüfuslu, otuz sekiz derece kırk dakika otuz saniye boylamı ile elli iki derece on dört dakika enlemleri arasında, kumsal, düz ovada kurulmuş büyük bir şehir olduğunu kaydeder. İçerisinde pek çok üniversite, okul, kilise, hastahane, silah fabrika ve depoları, bir kütüphane, zahire ambarları, asker kışlaları, mükemmel konaklar ve tiyatro olduğunu belirten Vahîd Efendi, kütüphanesinden iki yüz bin

kitap alınarak Çariçe Katherina zamanında Petersburg'a götürüldüğünü halkın üzüntüyle anlattıklarını, Polonya'nın ikinci kez paylaşılması esnasında Çariçe Katherina tarafından Varşova ve çevresine gönderilen Rus askerinin ahali tarafından yok edildiğini de sevinçle anlattıklarını belirtir.

Şehirde yaşayan Yahudilerin, çocuklarının eğitimleri üzerinde titizlikle durduklarını, çeşitli diller, felsefe, geometri ve diğer dallarda eğitim görmesine, müzik ve dans öğrenmeleri için gayret sarf ettiklerini, içlerinde iyi huylu, ince, kibar ve nâzik olanların çok olduğunu belirten Vahîd Efendi, birbirlerini şiirlerle övüp yediklerini, kendisi de bu şiir meclislerine katıldığını ve karşılıklı şiirleştiklerini ve bu şiirlerin tercüme edilmesi ile bazı Türkçe şiirlerin beğenilerek meşhur olduğunu belirtmiştir.

Vahîd Efendi, Polonyalıların, önceden Çerkez cepkeni gibi elbiseleri varken, başka ülkelerin egemenlikleri altına girmeleriyle kıyafetleri ile tabi oldukları toplumlara benzediklerini, kendisinin Varşova'da bulunduğu dönemde erkeklerin kılığının Fransız erkeklerine, kadınların giysileri ve giysi renkleri ile Fransız kadınlarına benzediğini belirtmektedir.

Şehirdeki evlerin, diğer büyük kentlerde görüldüğü gibi düzenli ve bakımlı olmadığını, bazı sokaklarda ve büyük konak aralarında birer ikişer katlı harabe evler olduğunu belirten Vahîd Efendi, sokakların çoğunun Paris sokakları gibi pis ve kötü koktuğunu ifâde eder.

Mesire yeri olarak Saksonya sarayı ve Kreşenski bahçesi adıyla şehir içerisinde, yolları düzgün, ağaçlık iki meydanı ve ayrıca iki tiyatrosu olduğunu belirten Vahîd Efendi, ikindi yemeğinden sonra halkın bu mesire yerlerine gelerek bir yukarı bir aşağı gezindiklerini, zenginlerin evlerinde "balo" denilen toplantılar tertipleediklerini, kadın erkek çift olup dansettiklerini, davetlilere bazen yemek ziyafeti, bazen de kahve, dondurma veya çay ikram etmek gelenekleri olduğunu kaydeder.

25. TA'RİZ (İRAN ELÇİSİNE TAŞLAMA)

Balo gecelerinden birinde İran elçisi ile karşılaşan Vahîd Efendi, toplantı yerinde başına yeşil bir kordela sarmış bir kadın gördüklerini İran elçisinin kendisine taş atarak alay etmek istercesine “bu kadın Varşova emirlerinde olsa gerektir.” demiş Vahîd Efendi de “buralarda emir ile Ermeni’yi fark etseler, imtiyaz için sarmıştır zannedilebilir. Fakat böyle bir ayrıcalık yoktur.” diye cevap vererek İran elçisini utandırmış ve söylediği sözlere pişman olan elçi susmak zorunda kalmıştır.

26. KÂİDE (AVRUPALILARIN YEMEK ADETLERİ)

Avrupalı erkeklerin gündüz yemeklerini karılarıyla yediklerini belirten Vahîd Efendi, gece yemeklerinde ve bazen büyük davetlerde kadınlar çoğunlukta olursa onların sofraya oturduklarını, erkeklerin ise ayakta adeta “aç köpek kasap çengeline bakar gibi” karılarının insaf edip yiyecek bir şey vermesini beklediklerini, eğer yiyecek bir şey verilirse alıp yediklerini, verilmezse aç gelip aç gittiklerini belirtir. Ayrıca, davetsiz gidenlerin ve bütün hizmetçilerin yemek yiyemediklerini bu sebeple davetlere giderken beraberinde götüreceği adamların mutlaka evde yemek yediklerini de kaydeder.

Vahîd Efendi,Varşova şehrinin yakınlarında Marimot, Lazenki, Korili, Beylanova, Vilanova ve Varkan isimli meşhur ve güzel mesire yerleri, ferah çiftlikleri, köyleri ve bazı kent ileri gelenlerinin yazlık konakları olduğunu belirtir.

Vahîd Efendi,Varşova’da uzun süre kalıp şehrin ileri gelenleri ile yakınlık kurmuş, gerek dinleyerek gerekse gözlem yaparak Avrupalıların pek çok adetlerine vâkıf olmuş ve velinimeti Osmanlı Devleti’ne Avrupa’dan gelebilecek tehdit ve tehlikeler karşısında uyanık olmaya çalışmıştır. Vahîd Efendi, bu şekilde davranarak meslektaşları arasında da itibarını arttıracığını düşünmektedir.

27. SÂNİHA (FRANSA HAKKINDA DÜŞÜNCELER)

Fransa İmparatorunun amaçlarını gerçekleştirebilmek için her yola baş vurduğunu kaydeden Vahîd Efendi, önce Fransız halkına ve devletine düşman olanların haddini bildirmek gerekir iddiasıyla ordusunu kışkırtarak cesaretlendirdi İkinci olarak, Polonyalıları başkalarının egemenliğinden kurtarıp eskisi gibi bağımsız bir devlet yapmaktan başka bir amacının bulunmadığını belirtmesi, üçüncü olarak ise

Osmanlı Devleti'nin 1182/1768 yılından beri Rusya tarafından işgal edilen topraklarını geri almak ve Osmanlı Devleti'nin büyümesine yardımcı olmaya mecbur olduğunu ifade eden sözleri yayarak kendi çıkarlarını elde edebilmek için bir savaş taktiği olarak kullandığını ifade ederek, Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinden alıntı yapan Vahîd Efendi, "her milletin kendine göre bir özelliği olduğunu, Polonya'nın köprüsü, Çekoslovakya'nın rahibi, İtalyanın takvası, Almanın orucu ve Fransızların da vefasızlığı meşhurdur" diyerek, Fransızların güvenilir bir millet olmadığını vurgulamaktadır.

Fransızların vefasızlığının akıl sahibi herkes tarafından bilindiğini belirten Vahîd Efendi, bazılarının geçte olsa bunu anladığını, bunlardan Österliç savaşında Avusturya'nın ağır darbeler aldığını, ve Rusya'nın da Fransızlar karşısında dağıldıklarını ve birkaç koldan sıkıştırıldığını ancak Rus Polonyası'nın alınması ile Avusturya'nın Galiçya bölgesinin Rusya eline geçmesinin kolaylaşacağını Rusya'nın 1152/1739 tarihinden beri hazırladığı ordularının 1176/1762 yılında Polonya'nın Korlanda eyaletini ele geçirmesi ve Polonya topraklarından tam yararlanmışken, amacı belli olan Fransa'nın ayak patirtisiyle Rusya'nın Polonya önünden çekilmeyeceğini vurgulamış ve ileride Osmanlı Devleti'nin işine yarar düşüncesi ile Polonya hakkında etraflı bilgi vermek yoluna gitmiştir.

28. POLONYA VE TOPRAKLARININ DURUMU

Vahîd Efendi, Litvanya ile Polonya sınırlarının otuz beş yıl önce otuz beş voyvadalık halinde iki kısma ayrıldığını, Polonya sınırları otuz beş-elli derece boylamı ile kırk sekiz-elli altı derece kuzey enleminde yer alan geniş bir ülke olduğunu, en soğuk eksi yirmi beş derece ve en sıcak dönemlerde ise hararetin yirmi altı dereceye çıktığını belirtir. Polonya'da beş ay kış yedi ay bahar, yaz ve güz olarak geçtiğini, Rusya'ya bağlı olan voyvadalıklardan Litvanya ve Poloçka bölgelerinde yer yer küçük dağlar bulunduğunu, Avusturya'ya bağlı olan Sandomir, Radom, Lüblin, Karakoya, Hülm, Zato, Esviçi voyvadalıklarıyla Peliçe suyu boğazından Vistül ırmağının Karakoya tarafındaki parçasına kadar olan kasaba ve köyler ile Rusya ve Peliçe eyaletleri, Rusya'ya bağlı Podolya, Velina, Breslav ve Kiyevya bölgelerinin biraz dağlık olup geri kalan topraklarının düz ova olduğunu, topraklarının siyah ve kumlu olduğunu toprağında kuşkonmaz, yağlı ağaç, birkaç

çeşit boya damarı ve kehribar parçaları bulunduğunu, dağlık bölgelerde ise birkaç çeşit demir, bakır, kurşun, mıknaş, maden kömürü, bazı yerlerde de altın ve gümüş çıktığını, Karakoya'dan Eflak-Boğdan taraflarına doğru Karpat dağları kenarında temiz tuz, iyi cins kükürt, alçı taşı ve çakmak taşı ocakları bulunduğunu, Avusturya'nın elinde olan Sandomir ve Karakoya topraklarının Polonya'nın diğer topraklarından daha verimli olduğunu belirten Vahîd Efendi, tuzlasından günde dört-beş yüz araba tuz çıkarılıp satıldığını, Karakoya bölgesindeki Dovlinya, Porliya ve Ukrayna eyaletlerinde güzel at ve boynuzlu hayvanlar, kavun, karpuz ve enginar gibi meyve ve sebzeler yetiştirildiğini, Podolya ve Ukrayna bölgesinde Mısır güherçilesi gibi iyi cins güherçile elde edildiğini belirtir.

Bütün Polonya ve Litvanya topraklarının yüz yirmi üç kısımdan ibaret olduğu bunun, yirmi üçlük kısmını tarlaların, dokuzluk kısmını çayırların, ikilik kısmını meskenlerin, otuz dördlük kısmının yollar ve ırmakların ellilik kısmının ise ormanların oluşturduğu varsayılır diyen Vahîd Efendi, bu toprakların altıda biri kabul edilen tarlaların kara topraklı olanlarına buğday, kumlu yerlerine çavdar, yulaf ve yer elması ekilerek buğdayın haricinde bir kilesinden⁵² yirmi kat fazla ürün alındığını, buğday tarlalarına her biri bir buçuk İstanbul kilesi olmak üzere otuz yıl kadar önce on dokuz milyon kile tohum ekilmiş, ortalama bire beş mahsul alınarak yıllık doksan beş milyon kile buğday yetiştirdiklerini kaydeder.

O dönemlerde Polonya devlet topraklarının çoğunun Polonya kralıyla devlet adamlarının elinde mâlikâne⁵³ ve has⁵⁴ olarak bulunduğunu, toprakların Eflak Çingeneleri gibi birbirleri ve kendi memleketleri arasında alınıp satılabilen halkın gayretleri ile ekilip biçildiğini, haftada iki gün çalışma mecburiyetleri olduğunu diğer günlerde başka işler yaptıklarından arazilere gereken önemin verilmediğini, dolayısıyla çoğu toprakların çorak ve boş kaldığını belirten Vahîd Efendi, bu toprakların daha sonradan Avusturya ve Prusya eline geçmesi ile bir kısım düzenlemeler yapıldığını boş arazilerin kiraya verildiğini mülk arazilerin ise sahipleri ölmüş ise mirasçılarına pay edildiğini, halkın sırtından angarya yükünün kaldırılması

⁵² Bir İstanbul kilesi yaklaşık 25 kg.dır. Bkz. Pakalın, a.g.e., II, s.281.

⁵³ Devlete ait bir toprağın bir kişiye hizmet veya ücret mukabili verilmesi ve verilen bu toprağa malikâne denirdi. Bu topraklar, satılamaz, miras bırakılamaz ve vakfedilemezdi. Bkz. Sertoğlu, a.g.e., s. 48, 207-208; Pakalın, a.g.e., II, s. 395-397.

ile esaretten kurtarıldığını, zengin fakir ayrımı yapılmadan herkesin uyacağı kurallar çerçevesinde yeni bir hayat tarzının belirlendiğini böylelikle halk istediği gibi çalışıp çorak, sulak toprakların hepsinin tarıma elverişli hale getirildiğini ve hali hazırda Polonya toprakların yıllık yirmi milyon kile tohum ekildiğini bu durumun Danzig iskelesi, Baltık denizi kıyıları ve Hocabey taraflarından gemilere yüklenen zahire miktarlarından da anlaşılmiş olduğunu kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Fakir halkın ekserisinin yerelmasını kebab ederek yediklerini belirtir.

Toprakların Rusya eline geçen kısımlarındaki ahâliye yapılan zulmün öncekinden daha fazla olduğunu belirten Vahîd Efendi, halkı haftada üç gün bazen daha fazla çalıştırdıklarını hatta İmparatoriçe Katherina zamanında hükümdara ait topraklarda haftada altı gün bedavaya zorla çalıştırdıklarını, bazı mülâhazalar sebebiyle uygulamada bir kısım değişiklikler yapıldığını kaydeden Vahîd Efendi, çalıştırılan Polonyalıların mükâfatlandırıldıklarını, Fransızlarla yapılan savaşta Polonyalılardan ücret mukabili tohum alındığını bu durumun ahâlinin hoşuna gittiğini ve Fransızlara yakınlık göstermediklerini de kaydeder.

29. POLONYA'NIN NÜFUSU VE DEMOGRAFİK YAPISI

Polonya'nın tamamında Gelroy, Karakoya, Lüblin ve Varşova gibi büyük olabilecek üç beş heri bulunduğunu, geri kalan şehirlerin nüfusları ve görünüşleri bakımından köylerinden farksız olduğunu kaydeden Vahîd Efendi, halkın çoğunun tarım ile uğraştığını zaten nüfusunun da az olduğunu, bunun haricinde sanayi ile uğraşan sayısının pek fazla olmadığını belirtir. Polonya'nın otuz bir yıl evvel miladi 1776 yılında komşuları olan Avusturya, Prusya ve Rusya arasında paylaşıldığını bu paylaşım sonrasında yapılan nüfus sayımı neticesinde 13.000.000 olduğu görülmüş, bu nüfusun 2.700.000'i Avusturya tarafında, 2.900.000'i Rusya tarafında, 900.000'i Prusya tarafında, ve 7.400.000'in kişilik nüfusun da paylaşılmayan Polonya kısmında kaldığını, on dört milyona yakın bu nüfus içerisinde yaklaşık 1.000.000 kişilik yahudi nüfus olduğunu kaydeder.

⁵⁴ Yıllık geliri yüz bin akçeden fazla olan topraklara denirdi. Bkz. Sertoğlu, a.g.e., s. 139; Pakalın, a.g.e., I, s. 750-751.

Polonya kralı ve devlet adamlarının miladi 1795 yılında yönetimlerine son verilince devletin kalan toprakları yine Avusturya, Rusya ve Prusya arasında pay edildiğini bu ikinci paylaşım sonrası yapılan nüfus sayımında Avusturya bölgesinde 5.130.000, Rusya bölgesinde 5.030.000 ve Prusya bölgesinde 4.100.000 nüfus olduğunu belirtirken ikinci sayımda nüfusun 260.000 daha fazla olduğu gözlenmiş bu artışın sebebi olarak Polonya topraklarının Fransa'dan daha geniş ve bereketli olması dolayısıyla göç almış olabileceği, ayrıca ölüm oranlarını azaltabilmek için çiçek aşısının uygulandığını, belirttikten sonra diğer ülkeler gibi sanayileşemeyen Polonya'nın ihtiyaçları olan ince çuha, tülbent, patiska, perkale, pamuk, ipekli kumaş ve diğer eşyaları almak için ellerindeki sermayeyi boş yere harcadıklarını buna önlem olarak gerekli eşyayı kendi ülkelerinde dokutmak ve nüfusu arttırmak için gayri meşru çocukları piçhanelerde yetiştirdiklerini, yabancı memleketlerden insanların Polonya'ya göç etmelerini sağlamak amacıyla tedbirler alındığını belirten Vahîd Efendi, kilise defterlerindeki kayıtların gözden geçirilmesi sonucunda 260.000 kişilik fazla nüfus artışının ölüm oranlarından %3 fazla olması ile belirginlik kazandığını ifade etmektedir.

30. POLONYA PİÇHANELERİ

Polonya piçhanelerinin siyah elbiseli, dünyadan el etek çekmiş, kadınlar tarafından yönetildiğini, piçhanelerin kilise içerisinde özel bölmelerle ayrılmış odalardan oluştuğunu, burada devlet veya halk tarafından ücreti ödenen süt anneler, eğitmen ve hocaların görev yaptığını belirten Vahîd Efendi, burada eğitilip işe yarar duruma gelen çocukların beslemelik olarak ailelere verildiğini, bazı yetenekli çocukları piçhaneden çıkararak başka okullara gönderip köle yaptıklarını kaydettikten sonra Vahîd Efendi'ye de beğeneceği bir çocuğu hibe edeceklerini ve piçhaneye davet gelmesi üzerine yararlı olacağına inanmadığı halde nezâketen piçhaneye gitmiş ve yüz elli kadar çocuğa bakıp, çocukların ağır kanlı ve perişan bir halde olması sebebiyle odalarına bahşişler göndererek oradan ayrılmıştır.

Bu piçhanelerin sokak kapılarının girişinde dönen dolaplar bulunduğunu, piçlerin geceleyin buraya bırakıldığını, içerdeki görevlilerinde teslim alınan günü ve saatini deftere kaydettikten sonra çocuğu süt anneye teslim ettiklerini belirten Vahîd Efendi, eğer çocuğu götüren annesi daha piçhaneye gelmeden yolda güvenlik

güçlerine yakalanır ise altı ay piçhanede rehin tutulacağını ve kendi çocuğu haricinde dayanabildiği ölçüde çocuk emzirmekle yükümlü tutulacağını gelenek olduğunu da ilave etmektedir.

31. POLONYA ASKERİNİN SAYISI

Eskiden Prusya bölgesinde 10.000.000 nüfus olduğunu bunlardan 198.000.000 gelir elde edildiğini belirten Vahîd Efendi, Prusya'nın 240.000 muvazzaf ve ğitimli asker beslendiğini, Hıristiyan ülkelerde denendiği gibi halkın %2'sinin asker yapılması Polonya'da mümkün olsa Prusya'ya karşılık Polonya'nın en az 250.000 askeri olabileceğini, hem Polonya halkının Prusya halkından daha gösterişli ve gayretli olduğunu da kaydetmektedir.

32. İSTİDRÂD (POLONYA FLORİNİ İLE PRUSYA TALERİ ARSINDAKİ BEDEL FARKI)

Vahîd Efendi, İstanbul'da günün rayici üzerinden her biri dörder paraya alınan Prusya'nın kuruşuna Taler denildiğini, bir talerin altı Polonya florinine karşılık geldiğini buna göre 198.000.000 Polonya florinin 33.000.000. Prusya talerine denk düştüğünü belirtmektedir.

33. SÂNİHA (GÜVENLİK GEREKÇESİ VE ASKER BESLEMEK ÜZERE DEVLETLERİN YEDEK AKÇE BULUNDURMALARI İLE İLGİLİ)

Her devletin uzun süren barış zamanları içerisinde tedbiri elden bırakmadan savaş ve diğer acil ihtiyaçlar zuhurunda gelir ve giderini de hesaba katarak tasarruf yapması gerektiğini belirten Vahîd Efendi, Polonya'nın eskisi gibi bağımsız bir devlet olduğu zaman çevresindeki devletlerden biri ile aralarında savaş çıkarsa para sıkıntısının meydana geleceğini ancak eski durumunu elde edip eğer Polonya kralı devletin ve rahiplerin topraklarının satılıp, tuzlahanelerin mülkiyetine el konularak ve doksan yüz milyon filorin denkleştirilebileceğini belirtir. Sadece Prusya elindeki Polonya topraklarından Fransa elinde bulunan üçte birlik kısmından 40-50 bin seçme asker donatılıp hazır hale getirildiğini, Fransa ve müttefikleri ile bir likte 200.000 kişilik ordunun masrafını zavallı Polonyalıların karşıladığını ve bu iş için 80.000 kese akçe harcadıklarını belirtir.

Bu kadar fedakarlıklar yapan Polonyalıların Tilsit anlaşması gereği Prusya'nın Polonya topraklarından zorla el çektirilmesi ve bu toprakların bir kısmın Rusya'ya geri kalan kısmının ise Vestefalya ile Saksonya krallıkları arasında paylaşılması Polonya halkını ziyadesi ile üzdüğünü belirten Vahîd Efendi, Polonyalıların durumlarının eskisinden daha kötü olacağını da eklemektedir.

34. AVUSTURYA-PRUSYA VE RUSYA'NIN POLONYA ÜZERİNDEKİ ÇIKARLARI

Daha önce Purusya elindeki Polonya topraklarından yılda 36.000.000 ve bu topraklarda satılan içki ve kumar gelirlerinden 4.000.000 florin elde edermiş, Avusturya devleti ise kendine ait toprakların devlete ait tuzla gelirlerinden 36.000.000 ile kumar ve enfiye mukataalarından 86.000.000 florin ile toplam 120.000.000 florinden fazla gelir elde ederken, Prusya'nın toplam geliri askerler için de ayrıca topladığı zâhire ile birlikte 60.000.000 florini bulduğunu, Rusya'nın işgal ettiği topraklardan elde ettiği gelirin Avusturya'nın gelirinin iki katı olabileceği ihtimali yüksek olmakla birlikte yaklaşık olarak 100.000.000 florin olarak hesaplanmış, zahire öşrü olarak toplanan paralar haricinde Vahîd Efendi, Avusturya, Rusya ve Purusya'nın Polonya üzerinden elde ettikleri gelirin toplamının 280.000.000 florine baliğ olduğunu araştırmaları sonucu öğrenmiştir.

35. FLORİN HESABI

Vahîd Efendi, florin denilen paranın Avusturya'ya göre ufak bir para olduğunu, bir florinin altmış krayiç değerinde olduğunu, krayiçin bakırdan beşlik akçe değerinde para yerine geçen bir şetit sikke olduğunu ve üç florine bir Macar altını karşılık geldiğini Polonya'daki bedeli ise onar paraya yani 18 florine bir Macar altını denk geldiğini belirttikten sonra bir florinin on paraya ve bir Macar altınının 4,5 kuruşa tekabül ettiğini kaydedip, Polonya'nın yıllık 140.000, Prusya devleti'nin ise Polonya'nın payına düşenden başka 99.000 kese gelirleri olması gerektiğini ilave etmektedir.

36. İSTİDRAD (POLNYANIN DURUMU VE AVRUPADAKİ VERGİ USULUNE DAİR)

Vahîd Efendi,Eğer Polonya devleti yeniden kurulur ve hayal edildiği gibi toplanan 90-100 milyon filorin zamanın rayicine göre her milyonu 500 keseden 450.000 kese denk geleceği bu parayı denkleştirmenin bile ham hayal olacağını belirtir.

Vahîd Efendi, Avrupa'da bilinen vergilerden başka, hiçbir kimsenin mal ve mülküne karışılmadığını, her mal sahibinin ölümünden sonra malının çocukları ve diğer mirasçıları arasında paylaştırıldığını, serseri ve işsiz gezen kimsenin bulunmadığını hatta körlerin bile iş tuttuklarını, zenginlerden ve diğer kişilerden vergileri haricinde para toplamanın akıl kârı bir iş olmadığını açıkça belirtmektedir.

37. POLONYA'NIN IRMAK VE KANALLARI HAKKINDA

Vahîd Efendi, Avrupa'daki toplam nehir sayısından fazla sayıda nehrin Polonyada bulunduğunu belirterek toplam 4819 ırmak bulunduğunu belirtmektedir. İrmakların bazılarının polonya ve Litvanya civarındaki dağlardan bazısının ise Karpat dağlarından, Poloçika gölleri ve bataklıklarından doğduğunu, çoğunun Rusya'nın elinde bulunan Pinsek eyaletinde bulunan göllerde biriktiğini, bazılarının Karadeniz'e bazılarının ise Baltık Denizi'ne döküldüğünü belirtmekte olan Vahîd Efendi, Polonya ırmaklarından en büyüklerinin Dinyeper, Turla, İstir, Buğ, Porozi, Viyeper, Vistül, Vesloka, Donepi, San, Nide ve Luvc adlı ırmaklar olduğunu bu ırmakların içinde kolaylıkla büyük kayıkların dolaştığını ve her türlü ticaretin kolayca yapılabildiğini de kaydetmektedir.

38. İKİ DENİZİN BİRİNDEN DİĞERİNE GEÇİŞ DURUMU

(KARADENİZ - BALTİK DENİZİ)

Vahîd Efendi, sözünü ettiği nehirlerin çoğunun toplandığı Pinsek eyaletinin Karadenizden yaklaşık 12 m., Baltık denizinden yüksekliğinin ise yaklaşık 6,5 m. Olduğunu, Poloçka bölgesinden çıkan suların birbirine çok yakın olduğundan Stansislas Avestas adındaki sonuncu Polonya Kralı'nın bu iki denizi birbirine bağlama işini Litvanya Büyük Hatmanı Ogeneski ve Polonya beylerinden Mohavceski isimli kişileri görevlendirdiğini belirtmektedir. Bu iki kişinin Pelice suyunu, Buğ ve Niyemen ırmakları ile birleştirdiklerini bu iki nehrin de denize bağlanması durumunda hidrografya haritalarına bakıldığında sanki Karadeniz ile Baltık denizinin birbirine bağlanmış gibi görüldüğü belirtilmektedir. Bunu biraz da o bölgede çok fazla göl ve bataklık bulunmasının sağladığı da Vahîd Efendi tarafından kaydedilmektedir.

39. POLONYA ORMANLARININ YARARLARI HAKKINDA

Vahîd Efendi, Fransa'da özellikle Paris'te çeşitli vergilerden dolayı bir çeki odun 30-40 kuruşa alınırken Polonya'da ormanların çok yer kaplamasından dolayı odun ve kerestenin ucuz olduğunu, Polonya'da serviden başka her türlü ağacın bulunduğunu, bu ağaçları kestikten sonra deniz ve ırmaklar vasıtası ile istenilen yerlere kolaylıkla nakledebildiklerini belirtmektedir.

Baltık kıyılarındaki gemi ve kayık imalathanelerinden evlerin yapımına kadar çoğu işlerden ormanlardan yararlandığını ve ormanlardan çok gelir elde edildiğini de kaydeden Vahîd Efendi, Polonya'nın yukarı kesiminde bulunan Radom ve Karapak bölgelerinde bulunan ormanların kerestesinin tuzla, mıknaş ve demirhane gibi işletmelerde kullanıldığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Polonya'daki ağaç ve kütük kesme ve yaymada gösterilen ihtimam, gelenek ve düzenlemelerin çok teferruatlı olduğunu bu konunun ayrı bir kitap olarak bile ele alınabileceğini belirtmektedir.

40. ENTERESAN BİR YANLIŞLIK

Vahîd Efendi, bazı yeni atlas tercümelerinde ve halk arasında renkli çit denilen kumaşın ve şerit çeşitlerinin Polonya'nın ihraç ürünlerinden olduğunu belirtmektedir. Türkiye'de görülen ve kullanılan çitlerin iyisinin Brandenburg, Prusya ve Hollanda'da Kılabdandan⁵⁵ İngiltere'de simli şeritin ise Danzig'te dokunduğunu belirtir. Vahîd Efendi, Polonya'nın önceden Podolya eyaleti taraflarında birkaç tane bayağı çit fabrikası var olduğunu ancak uzun süredir bunların kapalı bulunduğunu, Polonya'nın gelir elde ettiği ürünlerin ise hububat çeşitleri, bal, balmumu, mum yağı, güherçile, deri, yapağı, yün, demir, tuz, kereste, kendir, halat ve yelken bezi gibi şeylerden ibaret olduğunu bu sebeple, Polonya çiti tabirinin kullanılmasının yanlış olduğunu belirtmektedir.

41. FRANSA İMPARATORU NAPOLEON İLE GÖRÜŞMENİN BAŞLANGICI

Vahîd Efendi, uzun yollar aşarak kışın en şiddetli döneminde Varşova'ya geldiğini, Varşova'ya ulaştığında Napoleon'un ordusunun durumunu görmek ve gerekli düzenlemelerde bulunmak için kendisinin gelişinden birkaç gün evvel ordusunu teftişe gitmiş olduğunu ve dönüşüne kadar Fransa İmparatoru Napoleon ile görüşmesinin mümkün olamayacağı Bakan Talleyrand⁵⁶'dan öğrendiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Fransız elçisi General Sebastiyani'nin Osmanlı elçisinin Fransa'ya gidişinde her şeyin elçinin isteği üzerine düzenleneceğine dair vermiş olduğu

⁵⁵ "Kılabdandan", bakırdan yapılmış, üzeri yaldızlı ve kumaş işlemlerinde kullanılan bakır tel.

⁵⁶ Resmi için bkz. Ek I.

sözünü Fransız bakanların bu söze uymadıklarını belirtmektedir. Talleyrand ile politika kuralları çerçevesinde sohberte bulunduğu süreler içerisinde görünüşte Osmanlı ordusuna yardım, gerçekte ise Osmanlı Devleti'ne fitne fesat bulaştırmak amacıyla Karadağ ve Sırbistan taraflarına, İstanbul ile Çanakkale boğazlarına Fransız askeri göndermek, İngiltere ile bozuşmak konularında Talleyrand'ın kendisini ikna etmeye çalıştığını ve bu konuda birde yazılı kağıt almaya uğraştığını belirtmektedir. Vahîd Efendi, Talleyrand'ın bütün dünyayı kışkırtmak ve tehlikeye atmak gibi hiçbir usul ve kurala uymayan daha birçok garip tekliflerde bulunduğunu bu amaçla kendisini bazen korkutarak, bazen rica ederek epeyce sıkıştırdığını, ancak Vahîd Efendi, kendisinin dürüstlüğü ve Osmanlı Devleti'ne bağlılığı gereği olarak söz ve davranışlarını duruma göre yapması gerektiği şekilde ayarladığını, bazı konuları, “hükümetimden soracağım” diyerek ertelediğini, bazı konuları ise hiçbir sakınca doğurmayacak şekilde geciktirdiğini ve konuyu kapattığını bu şekilde çarpışmaların sonucunu bekleyerek ve durum değişikliklerini İstanbul'a yazmak suretiyle vakit geçirdiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Varşova'da Napoleon'u bekleyerek geçirdiği üç ay zarfında Fransız hükümetinin İran elçisi Rıza Han ile görüşmeleri bitirdiğini, yapılan anlaşmaların yazıya dökülerek imzalanıp, mühürlendiğini, Fransızların anlaşmadan gayet memnun olduklarını, İran elçisinin gönderilmesinden Sonra da Talleyrand'ın Napoleon'u görmek üzere Varşova'dan hareket edeceğini öğrendiğini belirtmektedir. Vahîd Efendi, Talleyrand'a bir tezkire yazarak kendisinin Varşova'dan gidişinden sonra beklemesinin gereksiz olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Talleyrand'ın gitmeden önceki akşam Vahîd Efendi'nin konağına gelerek gideceğini ancak beş gün içerisinde döneceğini ancak daha uzun süre kalması gerekirse bu durumu mektupla bildireceğini söyleyip veda ederek ayrıldığını kaydetmektedir. Talleyrand'ın gidişinden on sekiz gün sonra Napoleon ile görüşmenin sağlanacağını bildiren davet mektubu gelince Vahîd Efendi, birkaç kişilik maiyyeti ile birlikte Varşova'dan kalkarak Polonya'nın Prusya elinde bulunan Vistül ırmağı kenarındaki Koyaviya, Anbercelov, Pozin ve Kilem eyaletleri içerisinde dolaşarak Dizenbiriç ve Esrud kasabaları arasındaki Fenkeştayn adlı köyde bulunan İmparatorun oturduğu saraya

geldiğini⁵⁷ Orada kendisi ve maiyeti için hazırlanan iki odalı daireye yerleştiklerini burada sebebinin belirtmediği ama kaldığı on gün zarfında gece gündüz azap çektiklerini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Napoleon ile görüşmek için gittiği Fenkeştayn [Finkenstein] sarayına varışının Danzig kalesinin tamamen zaptı tarihi olan 24 R. 1222 / 1 Haziran 1807 tarihine rast geldiğini, Fenkeştayn sarayına varışının ertesi günü Fransız tercümanlarından Jober isimdeki tercümanın görüşme için kendisini davet ettiğini Vahîd Efendi ve tercümanı, jober'in öncülüğünde üst katta general ve mareşallerden oluşan iki sıra halinde saf tutmuş olan subayların bulunduğu toplantı salonu gibi bir yerden geçerek görüşmenin yapılacağı yere gittiklerini, İmparatorun bayağı asker elbisesi giymiş bir halde ayakta beklediğini, kendisinin ise başında adi destar⁵⁸ üzerinde al saya çuhadan şemseli kerrake kaput⁵⁹ giydiğini belirtir. Vahîd Efendi, gerekli saygıyı göstermek için beklediği esnada Napoleon'un saygıda kusur ettiğini ima edercesine tercüman Jober'e imalica baktığını ve bu esnada Vahîd Efendi 'de Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki dostluktan bahsederek bu dostluğu pekiştirmek için elçilik görevi ile vazifeli olduğunu ve görevinin iki devlet arasındaki dostluğu daha da pekiştirmek olduğunu ifade ettikten sonra padişahın özel fermanını imparatora verdiğini, bu durumu gören Napoleon'un Vahîd Efendi'nin memuriyetinden memnuniyetini Jober'e tercüme etmesi için söylediğini, daha sonra Devlet-i aliyye'nin sorunları ile ilgili olarak bir saate yakın imparator ile sohbet ettiklerini bu sohbetin bitiminde durumu Dersaadet'e bildirmek üzere odasına döndüğünü kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, odasına döndükten sonra Talleyrand'ın odasına gelerek, Napoleon'un kendisinin memuriyetinden hoşnut olduğunu bunu bildirmek üzere kendisini vazifelendirdiğini belirterek gönül alıcı yollu sözler sarf ettiğini, Vahîd Efendi, kendisinin de bu meyanda sözler sarf ederek Talleyrand'ı başından defettiğini belirtir.

Vahîd Efendi, İmparatorun, Başbakan'ın ve Başkâtib'in imzalarının bulunduğu ruhsatname ile görüşmek üzere vazifelendirilmiş yüksek rütbeli

⁵⁷ BAO., H.H. 5919.

⁵⁸ Bir çeşit sarık

⁵⁹ Palto, pelerin veya kaftan gibi bir giysi.

memurlardan General Kolenkort [General Caulanicourt] ile bazı maddeleri görüşmeye başladıklarının ertesi günü hep birlikte Danzig'e gidildiğini, burada üç gün oturduklarını, bu üç gün içerisinde yapılan oturumlarda Vahîd Efendi, on sekiz maddelik bir tutanak hazırladığını ve bunu da nazik bir dille ifade ettiğini kaydetmektedir.

42. FRANSA İMPARATORU HAKKINDA

Vahîd Efendi, Napoleon'un her çeşit yılan ve karıncanın bulunduğu Korsika adasında 1184 / 15 Ağustos 1669 tarihinde doğduğunu, küçük yaşta Fransa'ya gittiğini, Şampanya [Champany] eyaletinin Berin kasabasında bulunan Askerî Okula [Eceolé Militer] giderek eğitim aldığını belirtmektedir. Askerlik mesleğine doğuştan kabiliyetli olan Napoleon'un Paris'e gelerek savaş teknikleri üzerine eğitim ve öğretimi aldığını daha sonra Fransız ihtilali yıllarında yirmi bir yaşında iken Fransa hükümeti tarafından yüzbaşı rütbesiyle bir topçu bataryasına atandığını, göstermiş olduğu başarılarından dolayı dört sene sonra 1793 yılında Generallik rütbesiyle taltif edildiğini belirten Vahîd Efendi, daha sonra İtalya ile Fransa arasında sınır olan Alp dağları eteğindeki Nis kasabasında Napoleon'un hapse mahkum edildiğini, idaresi altındaki topçu bataryasına da kırgın olan Napoleon'un hapisten çıktıktan sonra bu ümitsiz durumu dolayısıyla bir ara ciddi ciddi Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeyi düşündüğü ancak Fransa hükümetinin bakanlarının buna izin vermeyişi sebebiyle bu isteğinin gerçekleşmediğini de kaydetmektedir. Napoleon'un daha sonra İtalya'da cereyan eden Cenevre ve Milano muharebelerine gönderildiğini belirten Vahîd Efendi, Napoleon'un Roma ve Napoli kralları ile savaşlar yaptığı ve kendi başına ateşkes anlaşmaları imzaladığını bunlardan başka vazifelendirildiği görevlerde de cesaret ve dirayetini arttırdığını ve cumhuriyetin altıncı yılında önce Malta adasını ardından Mısır'ı ele geçirdiğini ve yerine Kleber isimli Generali başkomutan tayin ederek beş on adam ve iki gemi yükü mal ile kaçarak Paris'e geldiğini kaydetmektedir. Vahîd Efendi, burada "nâçarın kademi Nil ü Fırat'ı kurutur" diyerek Napoleon'u tezyif etmektedir. Ardından Napoleon'un Paris'e varışından birkaç gün sonra Jakobenlerin baskıcı tavırları sebebiyle Paris'te ihtilal çıktığını, bu nedenle düzenin yeniden sağlanması görevinin Napoleon'a verildiğini, emrine de asker, top tüfek ve silah verilerek isyanı bastırmak için Napoleon'un savaş meydanına çıktığını belirtmektedir. İsyanı bastıran Napoleon'un CA. 1214 / Kasım 1799 tarihinde Beşli

Direktuar yönteminin konsüllük halini alması ile birlikte Napoleon'un Başkonsül olduğunu belirten Vahîd Efendi, Napoleon'un bu yükselişini çekemeyenlerin onun hakkında dedikodular ürettikleri, idamı ve öldürülmesi için türlü türlü hileler düzenlediklerini ancak Napoleon'un Başkonsüllüğü devresinde Avusturya ve diğer devletlerle başarılı ve gurur verici anlaşmalar yapması dolayısı ile Fransız halkının gönlünü kazanmış oluşu düşmanlarının çalışmalarını sonuçsuz bırakırken Napoleon'un 1219 / 1804 yılında önce İmparator ünvanı ve ardından kendisini İtalya kralı ilan ettiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Napoleon'un orta boylu, çukur elâ gözlü, kalın kaşlı, esmer çehreli, ağız büyük bir kişi olduğunu, az yiyip, az içtiğini ve az uyduğunu, cihangirlik hülyası ile devlet işleri ve askerî işlere düzen vermekten başka bir zevki olmadığını kendisine anlatıldığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, derin araştırmalarına göre Napoleon'un Prusya Kralı Frederick, Cengiz Han, Timurleng gibi büyük kahramanların tarihlerini okuyarak bunlardan yararlandığını, iyi bir eğitim almış olduğu politika kaideleri çerçevesinde, muhtaç olduğu devlet ve milletlere karşı, kendi işlerini gördürünceye kadar, eşitlik ve dostluk gösterdiğini, savaş hilelerinden olarak subay ve devlet adamlarına fazlaca iltifat edip yakınlık gösterdiğini, ayrıca savaş sırasında yaralanan ve sakat kalan askerlerin bazılarını madalya vererek veyahut bizzat ziyaret ederek gönüllerini almaya dikkat ettiğini kaydetmektedir. Napoleon'un Fransa'nın sınırlarını genişletmek arzusunda bulunduğundan iyi insan ve asker yetiştirme hususlarında itinalı olduğunu bu nedenle kendine çok güvendiğini ve her an savaşa hazır olduğunu belirtmektedir.

43. İSTİDRAD (Napoleon'un kıyafeti ve Dış Görünüşü Hakkında)

Vahîd Efendi, Napoleon'un çok şık ve gösterişli kıyafetler giymekten hoşlanmadığını, çoğu zaman sade asker elbisesi ile dolaştığını belirtmektedir. Vahîd Efendi, Napoleon ile görüşmesinden bir müddet sonra onun yakınları ile sohbetleri esnasında Napoleon'un gösterişli kıyafetler giymemesini aklına yorduğunda Vahîd Efendi'den de onaylamasını bekler bir tavır görünce Vahîd Efendi de "eski elbise insanın değerini düşürmez. Cevherden anlıyorsan, birde kılıca kınından çıkmış çıplak

olarak bak⁶⁰” diyerek karşılık vermiştir. Bu sözlerinin İmparatorun kulağına gittiğini ve kendisini tebrik ederek hil’at giydirdiğini kaydetmektedir.

44. DANZİG KALESİ HAKKINDA

Vahîd Efendi, Danzig şehrinin, elli dört derece yirmi bir dakika enlemi ile on yedi dakika kırk beş saniye boylamında yer aldığını, nüfusunun elli bin kişiye yakın olduğunu, Baltık Denizi kıyısında, Vistül ve Morlavia ırmakları arasında yer aldığını belirtmektedir. Danzig kalesinin pek çok kapısı, köprüleri bulunan hendek ve duvarlarından yukarısı topraktan yapılmış, çim siperli, sarp bir kale olduğunu kaydeden Vahîd Efendi, kalenin güney tarafının on sekiz saat çeken düz bir ova olduğunu, doğusunda Baltık Denizi, kuzey ve batısında ise irili ufaklı dağlar bulunduğunu belirtmektedir.

Danzig kalesinin içindeki binaların yüksek ve güzel kargîr binaların oluşturduğunu belirten Vahîd Efendi, övgüye değer, konak yerleri, mağaza ve dükkanlarının bulunduğunu, asıl şehir ve kaleden deniz kıyısına kadar, Galata ve Eyüp halici gibi, bir saatlik uzaklığın sağ ve sol taraflarında ara ara zâhire ambarları, kereste mahzenleri bulunduğunu, Vistül ve Morlavia nehirlerinde tüccar gemilerinin gidip geldiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Morlavia suyunun Danzig kalesi içerisinde bir bendde toplandığını, gerektiği zaman bu bendin kapakları açılınca kale dışındaki ovanın suyla dolmasının kalenin en önemli silahlarından biri olduğunu belirtmektedir. Bu silahın Fransızların kaleyi almak için kuşattıkları esnada kullanıldığını ve bu sebeple ovadaki köylerde bulunan evlerin hepsinin tahrip olduğunu ayrıca bu evlerin yakılıp, yıkıldıklarını bizzat müşahede ettiğini, Fransızların kalenin etrafındaki dağlardaki savunma yetersizliğinden yararlanarak, kalenin dağ taraflarını ele geçirdiklerini, Prusya kralının ise askerinin ve yiyecek içecek stoğuna güvenerek buralarda güvenliği sıkı tutmayışının savaşın aleyhlerine dönüşüne sebep olduğunu kaydetmektedir. Fransızların beş ay süre ile kış günleri de dahil olmak üzere dağ etrafını ele geçirdiklerini, Danzig Kalesi etrafında siperler kazıp, tabyalar oluşturduklarını, Varoş etrafına kadar gelen Fransız kuvvetlerinin kaleye attıkları

⁶⁰ “libâs-ı köhne kadr-ı âdemi râ kem nemî sâzed. Eger cevherşinâsı tiğ râ ‘uryân temâşâkûn” Farsça beytinin anlamıdır.

birkaç humbaranın kaledeki evlerin damları üzerine düşmesi ile halkın evlerini korumak için vire⁶¹ istediğini, varoшта savaşan askerlerin sekiz yüz parça top ve çok sayıda mühimmatlarını bırakarak kaleye sığındıklarını belirten Vahîd Efendi, sonunda Prusya ve Rusya askerlerinden oluşan on sekiz bin kişinin aman dileyerek, kaleyi teslim ettiklerini, Fransızların bu duruma çok sevindiklerini de kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Danzig halkının aman dilemesinin Napoleon ile görüşeceği zamana, düşman askerlerinin kaleden çıkışlarının da imparatorun maiyyetinde kaleye girdiği zamana denk geldiğini, bu zaferi tebrik etmesi gerektiğinden bu olayla ilgili tarih düşüren bir şiir kaleme aldığını kaydetmektedir. Vahîd Efendi, şiirinde :

[Ben andayım hezâr ü heft ü heşt sad sâl-i İsa'da,
Daniska'yı Büyük Napolyon ahzetti âdadan .
Ona tarih olur ber-ceste bu mısra-ı garramız,
Dansika şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan (1807)].

Anlamı:

Miladi 1807 yılında ben oradaydım,
Danzig'i Büyük Napoleon düşmandan aldı.
Ona tarih olsun bu güzel mısramız,
Danzig şehrini Fransızlar, Prusya'dan aldı (1807).

Dizeleri ile Napoleon'un Danzig kalesini ele geçişini övmüştür. Tarih düşürdüğü şiirin tercümesinin İmparatorun kulağına gittiğini belirten Vahîd Efendi, bu durumu kendisine İtalya elçisinin haber verdiğini ve kendisine bir general nezaretinde Danzig kalesinin her yanını gezmesine izin verilerek iltifat ettiğini belirtmektedir.

45. İSTİDRAD (FRANSIZ TOPÇU SUBAYI İLE MÛLÂKÂT):

Vahîd Efendi, Danzi şehrini gezdiği sırada Baltık Denizi kıyısındaki tabyaları tahkim eden, top ve humbaraları düzenleyen Fransız subayı ile bazı geometri kuralları hakkında konuşurken içlerinden birinin “ bu bahsi geçen konulara Fransız

⁶¹ Vire, halkın canlarına dokunulmaksızın taşıyabildikleri malları alıp gitmeleri yada ülkelerini işgal

subayları dikkat eder ve gerektiğinde de kullanır ama siz burada iken İngiliz donanması gelse ve savaş başlasa ne yapardınız?” diye sorarak niyetini öğrenmek istediğini bu durumda Vahîd Efendi'nin, “gerçekte Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında dostluk olduğunu, bu durumda yapılacak en doğru işin hadiseden uzak durup savaşını seyretmek olur. Ancak, şu anda bulunduğum yerin düşmanı benimde düşmanım sayılacağından, düşmanlık niyetiyle kim gelirse gelsin, sizinle birlikte topları ateşlemekten çekinmem diyerek cevap vermiştir.

46. KEHRİBAR MESELESİ:

Kehribar taşlarını Danzig kıyılarının sığılıklarından toplandığını belirten Vahîd Efendi, bu bilginin doğruluğunu araştırmak için tüccarlara ve yerli ahalden güvenilir kişilere sorduğunu onların da “ kehribar parçalarının soğuk havalarda dalgaların Baltık Denizi'nin bu bölgesine bıraktığını” söylediklerini kaydetmektedir. Bir diğer görüşe göre ise kırmızı olan kehribar parçalarının içerisinde bazı şeyler görüldüğünü bu nedenle bir yerden Baltık Denizi'ne döküldüğünü ve dalgaların bu parçaları yonga gibi taşıyarak sahile attığına inanıldığını kaydetmektedir.

47. DANZİG ŞEHRİNDEN GERİ DÖNÜŞ

Fransız İmparatoru, delege General Kolenkort ve diğer görevliler Danzig'ten Genzburg taraflarına, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın ise müzâkere maddelerini görüşmek üzere Varşova'ya gideceklerini ve Vahîd Efendi'ye de Varşova'ya giderek Talleyrand'ı beklemesi bildirildiğinden geldiği yoldan Varşova'ya dönen Vahîd Efendi, yolda Kolenkort'un kâtib gibi bir görevi olan Royi isimdeki kişinin Maryanbuh denilen kasabada gece konakladığında kendisi ile görüşmek için yanına geldiğini, kendi fikirleriymiş gibi Osmanlı ile İngiltere arasında düşmanlık çıkaracak fikirler ileri sürerek, Vahîd Efendi'nin Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir savaş çıkmasına razı olursam, Fransa belki diğer isteklerinden vazgeçebilir demeye çalıştığını belirttikten sonra Vahîd Efendi, Talleyrand ve Kolenkort'a söylediklerini tekrar ederek özür dileyip, İstanbul'dan kurye ile gelen fermanı okuyup konuyu tekrar görüşebileceğini belirterek toplantıyı kapayıp ardından kurye ile gelen bizim

eden güçlerin üstünlüğünü kabul edip yeni kuvvetlere itaat etmeleri manasına kullanılmaktadır.

vilayetlerin mallarıdır diyerek Talleyrand'a mükemmel bir bohça hazırlayıp gönderdiğini belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Varşova'ya gelerek iki ay burada kaldığını ve Fransızların bu süre içerisinde Purusya'ya karşı kazandığı zaferlerde etrafta şenlikler yapıldığını kendisinin de bu meyanda kaldığı evin içini dışını süslettiğini, etrafa para pul dağıttığını böylelikle Fransızların kalbi yakınlığını kazanmaya çalıştığını belirtmektedir.

“Bütün kâfirler aynı millettendir.” Diyen Vahîd Efendi, Fransız ordusunun Niyemen ırmağı kenarındaki Tilsit şehrine geldiğinde Fransa ve Rusya İmparatorunun bir araya gelerek ateşkes ve barış görüşmelerine başladığını, bu haberi casus vasıtasıyla aldığını ve Talleyrand'a mektup yazıp özel adam gönderdiğini, yazdığı mektubunda Fransa İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'ne verdiği sözleri hatırlatmaya çalıştığını, Fransa'nın Müttefikleri olan Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın müttefikleri olan Prusya'nın desteklenmemesinin anlaşmanın ana konusunu oluşturduğunu bu sebeple Vahîd Efendi, mektuplarının cevapları geç geldiğini ve anlaşmayı acele ile yapan Fransızların hemen Paris'e döndüğünü, Talleyrand'ın yolda gönderdiği iki mektupla durumu kendisine izah ettiğini belirtmektedir.

48. TALLEYRAND'IN BİRİNCİ MEKTUBUNUN ÇEVİRİSİ

Devletli Elçi Bey Hazretleri,

Haşmetli Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı ile bütün Rusyalıların İmparatoru arasında anlaşma imzalanmış ve anlaşma metinleri bu günlerde karşılıklı olarak değiştirilmiştir. Adı geçen anlaşmada Osmanoğulları Padişahı ile Rusya İmparatoru arasındaki düşmanlık terk edilsin diye kayıt düşülerek şart koşulmuştur. Daha sonra Fransız elçisine soğuk davranılmış ve yakın zamanda faydalı işlerde yararlılığı görülen birkaç Fransız topçusunun İstanbul'dan çıkarıldığı Fransız İmparatoru'nun kulağına gitmesine rağmen yine de Osmanlı Devleti'ne kırılmamış ve iyi niyetlerini göstererek seferi bıraktıktan sonra bile Osmanlı memleketlerinin düşmanca bir durumla karşılaşmasını revâ görmek istemedi.

49. TALLEYRAND'IN İKİNCİ MEKTUBUNUN ÇEVİRİSİ

Devletli Elçi Bey Hazretleri,

Danzig'ten Tilsit'e gitmem icap ettiğinden önceki niyetim üzere söz verdiğim gibi Varşova'ya gelip sizinle görüşemedim. Şu anda da bu şehirde de uzun süre kalamayacağımdan sizinle görüşmek mümkün olamayacak. Ayrıca sizin de Varşova'dan buraya gelmeniz için gerekli zamanda yoktur. Sanırım siz de Varşova'da kalıp devletinizden gelecek emirleri beklemek niyetindesiniz. Gelecek talimat sizinle görüşmemizi kolaylaştıracak doğrultuda olursa buna çok sevineceğim. Sizinle olan ilişkilerimin bundan sonrada devam etmesini isterim.

50. VARŞOVA'DAN AYRILMA DURUMU

Vahîd Efendi, Talleyrand'ın sözü geçen mektuplarında ima ettiği meziyetlerin, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın anlaşmasına Fransız İmparatorunun aracılık edeceğini kendi anlaşmalarına eklemekten başka bir şey olmadığını, onun da fesat ve hileden başka bir şey getirmediğini ifade etmektedir. Bu arada İstanbul'da karışıklık olup, devlet adamlarının çoğu öldürüldüğünü, kalanlarının da perişan bir durumda olduğunu Fransız kuryesinden öğrenen Vahîd Efendi, İstanbul'daki olayları ve görevinin ne şekil alacağını merak etmesinin kendisine ayrı bir ızdırap kaynağı olduğunu belirtmektedir.

Fransızların Rusya ile anlaşması öncesinde gece gündüz görüşüp sohbet ettiği Fransız bürokratların Tilsit anlaşması sonrasında birer birer kendisinden yüz çevirdiğini, bu sebeple Varşova'da kalmasının bir anlamı olmadığını ve kendisini üzen bu durumun Polonya ve diğer devletlerin bürokratlarına anlatmanın da zamansız olduğunu düşünen Vahîd Efendi, daha önce ortaya atılan İmparator nezdinde Büyük elçiliğinin daimi olduğu söylentilerine dayanarak Parise gitmek için Temmuz 1807 sonlarında Viyana'ya geldiğini ve yeni padişahın fermanının gelmesi için burada kırk beş gün beklediğini belirtmektedir.

51. PRUSYA, RUSYA VE FRANSA ARASINDAKİ SAVAŞIN SONUCU

Vahîd Efendi, Fransızların önce 14 Teşrin-i evvel 1221 / 26 Ekim 1806 tarihinde⁶² Yana [Jana Muharebesi] adlı yerdeki büyük başarısından ve aynı ayın yirmi yedinci günü Berlin'e girişinden sonra 7 Şubat 1807 tarihinde⁶³ şu savaşlar oldu, Prusya ve Rusya orduları ile Varşova yakınlarında Poltos bölgesinde, Sonra İlov'da, daha sonra Danzig kalesinde, ardından Prusya Polonyası'nın Armeland Voyvodalığı sınırları içerisinde bulunan Helsberg köyü ve Furdlan [Friedland] kasabasında ve ondan sonra Genzburg kalesindeki çarpışmalardır. Şilezya bölgesinde bulunan kalelerin çoğunu savaşla ve kuşatma ile ele geçirildiğini belirten Vahîd Efendi, bu arada yapılan anlaşma ile Vestfalya kralı, Varşova ve Danzig yeni dükalarının elinde kalmak üzere Vestfalya krallığı diye yeni bir krallık ortaya çıkmıştır. Bu yeni devletin sınırları Elb nehrinin sağ yanından ibaret olmak ile birlikte çizilen sınıra göre Prusya'dan çok miktarda toprak ve insanın bu devlete geçtiği Vahîd Efendi, tarafından kaydedilmektedir. Dolayısıyla Vahîd Efendi, Prusya devletinin bu defa uğradığı zararın, daha önce Avusturya'dan elde ettiği topraktan fazla olduğunu da ilave etmektedir.

Vahîd Efendi, yaptığı araştırmaya göre, bu savaşta çok miktarda asker kaybettiği fakat savaş yoluyla Fransa'ya bir şey kaptırmadığını belirtmektedir⁶⁴. Fransa imparatorunun süratli bir şekilde Tilsit'e gittiğini, süvari askerlerini Genzburg'ta bıraktığını, yanında sadece 25 000 piyade askeri bulunduğunu ve bu askerlerin de Furdlan [Friedland⁶⁵] ve Genzburg muharebelerinden yeni çıkmış yorgun askerler olduğunu belirten Vahîd Efendi, Rusya bunu fırsat bilerek Napoléon'a saldırmış olsaydı mutlak bir başarı elde edebilirdi demektedir. Ancak Vahîd Efendi, Rusya'nın bunu böyle yapmadığını, Prusya elindeki Polonya topraklarından Buğ, Loson, Yobre, Naro, Liza, ve Norjon ırmaklarının öte yanlarında

⁶² Vahîd Efendi, yılı hicrî, ay ve günü malî yıla göre söylemiştir. 1220 malî yılından sonra 1221 siviş yılı gelmektedir. 1221 ve 1222 malî yıllarının miladî karşılığı 1807-1808'dir. Bu sebeple 14 Teşrin-i evvel (Ekim) 1221 tarihindeki ay ve yılı malî yıl kabul edilirse 1807 yılının Ekim ayına rastlar ki bu tarihte Napoléon Tilsit anlaşmasını yapmış ve Paris'e dönmüştür. Napoléon Rusya ile 9 Temmuz 1807'de Tilsit anlaşmasını imzalamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, a.g.m., s. 117.

⁶³ 26 Kanun-ı sani (Aralık) 1221 tarihi 7 Şubat 1807 tarihine karşılık gelmektedir. Bu tarih çarpışmaların başladığı tarihtir. Vahîd Efendi'nin izahında bir yanlışlık eseri olarak tüm savaşları bu tarihte olmuş gibi bir ifade kullanmıştır.

⁶⁴ BOA., H.H. 5937.

⁶⁵ Vahîd Efendi'nin Furdlan Muharebesi diye zikrettiği savaş Friedland Savaşıdır. bkz. Uçarol, s. 100

bulunan kasaba ve köylere sahip olmakla yetindiğini böylece müttefiki olan Prusya'yı en çok ihtiyacı olduğu anda kendi çıkarları uğruna yalnız bırakarak Fransa ile menfaatlerine uygun bir anlaşma yaptığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Fransa İmparatoru'nun Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacağını, şan ve şerefi elde edilmedikçe kılıcını kınına sokmayacağını belirten vaatlerde bulunmasına rağmen Dubrovnik ve Yedi Ada'yı alarak topraklarına katmasının ancak Osmanlı Devleti'ne düşmanlığından kaynaklandığını belirtmektedir.

52. VAHÎD EFENDİ'NİN PARİS'E GİDİŞİ

Vahîd Efendi, Paris' gidişine anlattığı bölüme girizgahını şu dizelerle başlatmaktadır:

Fülk-i dil çıkmadan kenâre dahi,
Rüzgâr attı bir diyâre dahi⁶⁶.

Vahîd Efendi, Varşova'dan Viyanaya dönüşü esnasında Dersaâdete gönderdiği gizli belgelerde beyan ettiği şekliyle Osmanlı Devleti'nin girişeceği herhangi bir savaşta Fransa'nın destek olmayacağına değindiğini bu sebeple kendisinin bir-an evvel İstanbul'a geri çağırılması gerekirken kendisine muhalif bazı çıkar guruplarının girişimleri sonucu yapılan yanlışlık neticesinde eski vazifesinin yenilendiğini belirten Vahîd Efendi, padişah tarafından Fransa İmparatoruna yazılan özel fermanın elden teslim edilmesi hususuna dikkat edilmesine dair gelen emir üzerine Vahîd Efendi, eski görevinin yenilendiği emrinin İstanbul'daki Fransız elçisi Sebastiyani'ye bildirilmesi ile birlikte "kaderin cilvesine boyun eğmekten başka bir çare yok" diyerek ister istemez Viyana'dan kalkıp, Avusturya, Bavyera ve Vürtemberg bölgelerinden geçip Strasburg yolu ile uzun yollar aşarak 19 Receb 1221 / 22 Eylül 1807 tarihinde Paris'e geldiğini belirtmektedir.

Paris'te Osmanlı Devleti'nin daimî elçisi olan Abdurrahman Muhib Efendi'nin⁶⁷ konağına gittiğini belirten Vahîd Efendi, Padişah'ın nâme-i hümayunun

⁶⁶ Bu dizeleri ile Vahîd Efendi, gönül gemisi kıyıya yanaşmadan rüzgâr bizi başka bir yere attı demektedir.

Fransa İmparatoruna ulaştırıncaya kadar Paris ve çevresinde 22 gün kaldığını bu esnada Paris'in meşhur iş yerlerini ve mesire yerlerini gezip gördüğünü kaydetmektedir.

53. PARİS YOLU ÜZERİNDEKİ SINIRBOYLARI VE KALELER İLE ŞEHİR VE BELDELERİN DURUMU

Viyana'dan, Fransa'nın sınır kapısı olan Strasburg kalesine kadar 104 Alman mili olması sebebiyle 43 Posta olduğunu, Strasburg'tan Paris'e Paris'e kadar 64 mil ücreti vererek 38 yerde binek hayvanı değiştirdiğini belirten Vahîd Efendi, Alman milinin ortalama bir yürüyüşle iki saatlik uzaklığa tekabül ettiğini, bu hesaba göre, Avusturya'nın Hırşova nezaret yerinden Baltık Denizi kıyısındaki Danzig'in doğru yolunun 264,5 mil bu da yaklaşık olarak 529 saatlik bir süreye denk geldiğini kaydetmektedir. Viyana'dan Paris'e kadar 168 mil hesabı üzerinden 336 saatlik bir zaman dilimine denk olduğunu belirten Vahîd Efendi, Viyana'dan Hırşova nezaret yerinin 100 mil yaklaşık olarak 200 saatlik uzaklığa denk düşüğünü kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Avusturya'nın bu taraflardaki düşmanlarına engel olabilecek Aydırmağı üzerinde, Bavyera ile Avusturya sınırının kilidi durumunda olan Brevnad adındaki sarp kalesinden başka kalesinin bulunmadığını ve bu kalenin de Fransa tarafından rehin yolu ile kendi eline geçirdiğini bu sebeple halkın geleceklere hususundaki endişeleri ve düşmanları eliyle beladan belaya atılma tehlikesi karşısında son derece üzgün olduklarını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Bavyera ülkesinin aslında Avusturya İmparatoru'na bağlı ülkelerden biri iken şimdi Fransa'nın Ren Irmağı Birleşik Krallığı'ndan⁶⁸ sayılmakta olduğunu, Bavyera Kralının yönetiminde olan ülkenin başkentinin, yirmi dokuz

⁶⁷ Abdürrahim Muhib Efendi o dönemde Paris'te ikâmet elçisi olarak bulunmaktadır. Kendisinin sefirliği dönemindeki izlenimlerini kaleme aldığı sefâretnâmesi mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Günay, " Seyyid Abdürrahim Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi (Metin ve Tahlil), B.D.T., İstanbul 1998. Ayrıca bkz. Ercüment Kuran, **Türk İslam Kültürüne Dair**, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", Yayına Hazırlayan: Mehmet Erdoğan, Ocak Yayınları, Ankara 2000, s.54-55.

⁶⁸ Ren Birleşik Krallığı diye zikredilen ülke Ren Konfederasyonudur. Ren Konfederasyonu, Napoléon'u 1806 yılında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunu ortadan kaldırmasından sonra Avusturya'nın dışındaki diğer Alman Devletlerinden meydana geliyordu. Böylece Napoléon yüzyıllardan beri süre gelen Avrupa'daki statükoyu kendi istekleri doğrultusunda büyük oranda değiştirmiş oluyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rifat Uçarol, a.g.e., s. 24, 25, 26, 30, 37, 820.

derece dört dakika boylamı ile kırk sekiz derece sekiz dakika kırk iki saniye enleminde bulunan ve Monik adıyla bilinen güzel bir şehir olduğunu, Tuna üzerinde Ulm diye bir kalesi, Orsburg, Oksburg, Kurc ve Burh isimlerinde güzel birkaç kazası olduğunu belirtmektedir.

Vahîd Efendi, bu bölgenin Güney taraflarında gümüş, kalay, demir, kurşun, mermer ve tuz madenleri çıkarıldığını, Kuzeyinde ise verimli topraklar bulunduğunu, bez fabrikaları, arpa suyu⁶⁹, işlenmiş deri, yapağı, keten ve kendir ticareti için yerler bulunduğunu halkına yeteceği kadarından fazla mallarını Tirol ve Salzburg bölgelerine, tuzlarını ise Savabia, İsviçer ve Krakonya yörelerine sattıklarını belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Bavyera'nın dükalık konumunda iken 2.115.000 nüfusu olduğunu krallığa geçince Bavyera kralının topraklarını genişletmesi neticesinde 4 milyona yakın nüfusa sahip olduğunu kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Birleşik Ren Krallığının diğer bir ülkesi olan Vürtemberg kralının da verimli arazileri olduğunu, gümüş, kalay, kükürt, demir, porselen toprağı, mermer ve kömür madenlerine sahip olduğunu işittiğini kaydetmektedir. Ancak kendisinin geçtiği yol üzerindeki yerlerin dağlık taşlık yerler olması dolayısıyla tarlalarında mısır, yer elması, helvacı kabağı, turp ve lahana gibi bitkiler yetiştirdiklerini, dağ üzerinde çok miktarda bağcılık yaptıklarını, dere içleri ve yol kenarlarında güzel meyve ağaçları ve sebzelerden başka bir şey görmediğini de belirtmektedir.

Vürtemberg Krallığı'nın Avusturya'nın Savabia bölgesinde bulunan bir dükalık iken, Fransız İmparatoru'nun zoru ile Bavyera Krallığı gibi krallık şeklini almış olduğunu belirten Vahîd Efendi, başkentinin yirmi altı derece elli dakika boylamı ile kırk sekiz derece kırk altı dakika enleminde bulunan Stutgar adlı büyükçe bir şehir olduğunu, gördüğü kadarıyla kasaba ve köylerinin çok güzel, topraklarının ise fazla verimli olmadığını kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Vürtemberg'in güneyinde bulunan Baden Dükalığı diye küçük bir ülkeden gerek Morik ırmağı üzerinde Rastad denilen küçük ve meşhur bir şehir gördüğünü, bu şehirde 1213 / 1798 tarihinde üç Fransız delegesiyle bütün Avusturya

⁶⁹ Vahîd Efendi'nin, Arpasuyu ile kastettiği bira olsa gerektir.

hükümdarlarının bu şehirde bir yıldan fazla süre görüşmelerde bulduklarını ve bazı konuları düzenlediklerini belirten Vahîd Efendi, bu esnada Avusturya ile Fransa arasında savaş başlayınca görüşmelerin sona ererek Avrupa usulünce geri çağrılan Fransız delegeleri izin alıp, özürlerini beyan ederek toplantıyı terk ettiklerini, bu delegelere pasaport verilip onları koruması için Avusturya hükümetince yanlarına birkaç koruma tahsis edildiğini ancak koruma işiyle memur Avusturyalıların Rastad şehrinden çıktuktan sonra Fransız memurları öldürerek eşya ve evraklarını yağmaladıklarını duyduğunu da kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Rastad'tan ileride Ren nehrinin beri yakasında Gül, diğer adıyla Şanyic kasabasının bulunduğunu, burada mühendis Ruben'in çizimlerini yaptığı Fransa tarafından Strasburg'u tahkim için yaptırılmış bir kale bulunduğunu bu kalenin 120 yıllık süreç içerisinde bazen Fransa'nın bazen Avusturya'nın eline geçtiğini, sonunda 1216 / 1801 yılında Fransızların ele geçirerek çevresindekilerle birlikte yakıp yıktıklarını, Lunovil Anlaşmasına göre[9 Şubat 1801]⁷⁰ Avusturya'ya sonra da Baden Dükalığı'na verildiğini şimdi ise tekrar Fransa'nın eline geçtiğini ve Fransızların sınır bölgesi olduğundan yeni bir kale yapılması için çalışmalara başlandığını gördüğünü kaydetmektedir.

Strasburg kalesinin Şanyic kasabasının karşısında son derece sarp bir kale olduğunu belirten Vahîd Efendi, içinde büyük konaklar, iş yerleri ve kışlalar bulunması sebebiyle mimari yönden daha üstün bir kale olduğunu ayrıca kalede Avusturyalılar zamanından kalma garip binalar bulunduğunu kaydetmektedir.

Fransa'nın buradan altı mil ileride Bravno kalesine benzeyen Kalsburg adında büyük bir kalesi bulunduğunu belirten Vahîd Efendi, bu kalenin biraz ilerisinde Tul ve Vetrey isimlerinde iki palankası⁷¹ bulunduğunu, saburg, Nansi, Şalon ve irene adlı birkaç büyük kasabası içerisinde en güzelinin yaklaşık 30.000 nüfuslu Nansi kasabası olduğunu. Diğer kasa ve köylerinin Avusturya'ya göre daha harap ve halkının fakir ve yorgun gördüğünü belirtmektedir.

⁷⁰ Lunevillé Barış Anlaşması için bkz. Uçarol, s. 22. ; Üçok, s. 74.

⁷¹ Palanka, kelenin küçüğüne denir. Bkz., M.Zeki Pakalın Pakalın, a.g.e., s. 752; Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 275.

54. İSTİDRAD (FRANSA HALKININ DURUMU HAKKINDA)

Fransa'nın düzenlediği askerî seferlerin uzaması sebebiyle halkta vergi verecek güç kalmadığını bununla birlikte ticarî faaliyetlerde de gerilemelere sebep olduğunu belirten Vahîd Efendi, önceki gibi bir yer elde edilememesi askerde ve halkta fakirliği iyice arttığını bu sebeple, halkın bir kısmının kendini kuyu ve ırmaklara atarak intihar ettiklerini kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, Paris'e varmadan evvel Napoléon'un bütün adamları ile birlikte Paris'e on beş saat uzaklıktaki Fontenblö kasabesindeki sarayına [Chateau de Fontainebleu⁷²] gitmiş olduğunu, kendisinin Paris'e gelişini resmen bildirmek için zamanın Başbakanı Şampani'ye [Champagny]⁷³ Mektup yazdığını, Başbakanın "hoş geldiniz" içerikli cevabî mektubuna ekli olarak İmparatorun "Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılacak olan anlaşmaya dair izniniz var mı?" diye sorduğundan Vahîd Efendinin Başbakan ile birkaç defa mektuplaştığını hatta tercüman Jobber ile bu konu üzerine tartışan Vahîd Efendi, daha önce Viyana'dan İstanbul'a gönderdiği yazının cevabının geldiğini ve çok işe yaradığını, fermanda İstanbul'a dönmesinin emredildiğini belirten Vahîd Efendi, duruma çok sevindiğinden Padişaha çokça dua ettiğini kaydetmektedir.

55. GARÎBE (ENTERESAN BİR DURUM)

Vahîd Efendi, görevin kendisine verilisinde yardımları dokunan ve kolaylık gösteren kişilerin İstanbul'dan hareketi ile görevin tamamlanmasının üç dört ay zarfında tamamlanacağını düşünmüş olduklarını "ancak evdeki Pazar çarşısına uymaz" sözü gereğince yabancı ülkelerde kalması ve işlerin uzaması belirtileri ortaya çıkınca canının çok sıkıldığını, feryad ederek büyüklerden yardım umduğu esnada, tarikat ulularından Sezâî hazretlerinin divanından durumunu anlatan şu beyti gördüğünü kaydetmektedir.

Vechine iman getürdük kaydolup zülfeynine
Ânın için rûz u şeb zünnârdır eğlencemiz.

⁷² Chateau de Fontainebleu için bkz. Ek I.

Anlamı: İki bölük saçına bağlanıp yüzüne iman getirdik,
Onun için gece gündüz Allah aşkı ile eğlenir vakit geçiririz.

Bu şiirde Vahîd Efendi, kendi haline teselli bulmakta olduğunu, ikinci satırda geçen rûz [gündüz] kelimesi Varşova'dan Viyana'ya gidişine, gece [şeb] kelimesi Paris'e varıp geri dönüşüne ve Allah aşkının [zünnar] kelimesinin Avrupa'ya ayak bastığı günden geriye dönüşü için eline fermanın geldiği güne karşılık olarak üç ayrı tarihe ebced veya başka bir hesaba göre hesabı karşılık olarak tarih düştüğünü belirtmektedir.

Vahîd Efendi, Paris'e geldikten sonra, dönmesi için kendisine emirnâme gelinceye kadar yeni Başbakan Şampani [Champagny] ile mektuplaşmalarından İmparatorla görüşebileceğine dair bir işaret göremediğini belirtmektedir. Her zaman yapıldığı gibi gereksiz sorularla zaman geçirmekte olduklarını ve meseleyi geçitirdiklerini, ancak gelen ferman gereğince Vahîd Efendi, elçilik görevine son verip geri döneceğinden dolayı yeni padişahın ilk fermanını kabul etmekte tereddüt etmek yükümlülüğünden kurtulmak için kendisini Fontenblö sarayına [Chateau de Fontainbleu] davet ettiklerini, burada müzakerelerde bulunacaklarına dair bilgi aldığını kaydetmektedir. Vahîd Efendi, davet üzerine 10 Şaban 1221 / 13 Ekim 1807 tarihinde arabalarına binerek Fontainbleu'ye gittiklerini, önce Başbakan Champagny ile görüşüldüğünü ve her zaman yaptığı gibi masrafları kendisi tarafından karşılanarak bir otele yerleşip üç gün üç gece kaldıklarını kaydetmektedir.

56. FONTAİNEBLEU HAKKINDA

Fontainebleu kasabasının yirmi derece yirmi dört dakika boylamı ile kırk sekiz derece yirmi dört dakika arasında olduğunu ve dokuz on bin nüfuslu küçük bir şehir olduğunu belirten Vahîd Efendi, çevresindeki yerlerin ve ormanların Fransa'nın ormanları içinde en güzeli olduğunu, meşhur VII. Lidovikos [VII. Ludvig]

⁷³ Champagny'nin resmi için bkz. Ek I.

zamanından beri Fransa hükümdarlarının avlanmak bahanesiyle zaman zaman burada kalmayı alışkanlık haline getirdiklerini kaydetmektedir.

Fransızların, Prusya'ya karşı Niya adlı yerde kazandığı zaferin ilk yılı kutlamaları ve Bonaparte seramoninin 12 Şaban Çarşamba gününe rastlaması sebebiyle imparator tarafından Fontainbleu'ya üç bin kişi davet edildiğini ve takım takım ziyafetler tertip edildiğini belirten Vahîd Efendi, Champagny'nin göndermiş olduğu davetiye ile tercümanlarını da yanına alarak arabalara binip imparatorun sarayına gittiklerini, orada yarım saat kadar bekledikten sonra bütün elçilerle birlikte kalkıp, imparatorun bulunduğu saraya girildiğini kaydetmektedir.

57. DİVANDA ELÇİLERLE GÖRÜŞME TÖRENİ

Vahîd Efendi, elçilerin toplandığı odada elçilerin durumlarını ve Napoléon'un tavırlarını tasvir ederken, Fransız devlet adamlarının sırma işleme kenarlı çuha örtü gibi bir kıyafetleri olduğunu, rütbe sırasına göre madalyalarını takmış bir vaziyette imparatorun sol yanında ayakta durduklarını, elçilerin ve diğer önemli misafirlerin imparatorun sağ yanında, karşısında ayakta durduklarını kaydetmektedir. İmparator, gelenekleri gereği ve tevazu göstermek için şapkasını koltuğunun altına almış başı açık bir şekilde halka halinde toplanmış olan davetlilerin bulunduğu topluluklardan canı istediği kişi ile konuşup sohbet ettiğini kaydetmektedir. Tören gereği olarak rapor verecek veya başından geçenleri anlatacak memurların her biri imparatorun karşısına gelerek kendisine iltifat edilinceye kadar susuyorlardı. Bu toplantıda sıra Danimarka elçisine sıra geldiğinde hemen İngiltere'nin onlara verdiği zarardan dolayı üzgün olduğunu belirtmiş, ardından "böyle gaddar ve hain bir devletle bundan sonra anlaşma yapan ve elçisini kabul eden krallarla savaşacağım." Diyerek açıkça İngiltere'ye ve onunla dost olanlara karşı düşmanlığını ilan ettiği kaydedilmektedir.

Napoleon, Vahîd Efendi'nin hizasına gelip hal ve hatırını sorduğunda yanında taşıdığı fermanı vererek, "padişahım Sultan Mustafa Han hazretlerinin sizin gibi yüce dostuna yazılmış muhabbetnâmeleridir." Diyerek saygı göstermiş, Napoleon'da fermanı alarak Başbakanı Champagny'ye teslim etmiştir. Vahîd Efendi, Napoleon'un kendisine karşı davranışlarının içten ve samimi olmadığını, hemen başka tarafa dönerek konuşmaya başladığını, konuşmasını bitirdikten sonra rükû'a varır gibi başı

ile üç defa selam vererek toplantının bittiğini işaret etmiş, böylece elçiler ve diğer görevlilerin dağılmış olduğu Vahîd Efendi tarafından belirtilmektedir.

Vahîd Efendi, toplantı salonundan ayrıldıktan sonra Lostarya tabir edilen oteline dönüp, Champagny ile görüştüktan sonra Paris'e gitmek için izin istediğini, ertesi gün de İstanbul'a gidebilmesi için resmi bir yazı ve verdiği fermanın cevâbi yazısını istediğini belirten Vahîd Efendi, üç gün sonra gönül alıcı bir şekilde yazılmış bir mektubun pasaport ile birlikte Champagny tarafından gönderildiğini, fermanın cevabının da İstanbul'da oturan Fransız elçisi tarafından verileceğinin ifade edildiğini kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, "radayte mine'l-ganîmetihî bi'l-iyâb"⁷⁴ sözü gereğince Paris'ten 17 Şaban [1222] / 20 Ekim 1807 tarihinde yola çıkarak gece gündüz demeden geldiği yollardan geriye dönerek yirmi günde Ada Kal'asına ulaşmış olduğunu ve orada on aydan beridir hasretini çektiği mescit ve minareleri görünce gözlerinin aydınlanıp, Allah'a şükür secdesi yaparak sevinç göz yaşları döktüğünü kaydetmektedir.

Vahîd Efendi, "Çam" tabir olan kayıklara binerek, Tuna nehri yoluyla Vidin'e geçtiğini oradan Lom, Rahova, Plevne, Lofça, Servi, Kızanlık, Eskizağra ve Mustafa Paşa konaklarını geçerek, ordunun kışlak yeri olan Edirne'ye vardığını burada kaldığı üç-beş gün zarfında sadrazamla görüşmek şerefine nâil olduğunu, ardından izin alarak İstanbul' gittiğini, özetle yurda dönüşünün tam bir yıl sürdüğünü belirtmektedir.

60. HÂTİME

Vahîd Efendi, sefâretnâmesinin sonuç bölümünde yabancı ülkelere gönderilecek elçilerin vasıflarını anlatmaktadır şöyle ki: bir ülkeye elçi olarak gönderilecek kişinin padişahın adının büyüklüğüne, sırlarına, delil olacağından milletin fertleri içerisinde en akıllılarından, en güzel konuşanından, faziletli ve her yönüyle mükemmel bir kişiliğe sahip olması gerektiği konusunda alimlerin fikir birliğine vardığını belirten Vahîd Efendi, eski hükümdarların genellikle bilgili ve

⁷⁴ Dönüş ganimetine razı ol manasına gelir.

faziletli kişileri elçi seçtiklerini, hatta İskender gibi büyük hükümdarların dahi akıl ve faziletine güvenerek, gerektiğinde elçi olarak bizzat kendileri gittiğini ve bu durumun mahkeme zabıtlarında kayıtlı olduğunu belirtmektedir.

Elçi gönderilmesi ile ilgili konularda Vahîd Efendi, elçinin elçilik kurallarından olan şiddet, hışım, yumuşaklık, kahır, sevgi, inat, boyun eğme, söz verme, yıldırıcı olma, korku, umut, alma, verme, güldürme ve ağlatmayı bilmesi gerektiğini. Elçilerin bu kuralları uygulamaya dikkat etmesi gerektiğini, bu kurallardan habersiz kişilerin ve özellikle yol yordam bilmeyen cahil kişilerin elçi olarak bir yere sefaretle vazifelendirilmelerinin “Allah korusun” utanç, hakaret, hayal kırıklığı ve pişmanlıktan başka bir şey çıkmayacağını kesinlikle bilinmesi gerektiğini, bir elçi gerektiğinde vazifeye liyakati olan bir adam bulunması gerektiğini, vazifesinin gereğini yapan elçinin vazifesi esnasında yaşadıklarını ve meydana gelen değişimleri her an yazıp bildirmesi gerektiğinin şart olduğunu. Vahîd Efendi, erbabının işine yarar mülahazasıyla bu bilgileri açıklayarak bir ek halinde eserinin sonuna eklediğini belirttikten sonra Vahîd Efendi, “bâkî emr ü ferman men lehu'l-emrindir.” Diyerek sefaretnâmesine nihayet vermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜKÂLEMENİN MUHTEVASI

Avusturaya'ya karşı Osterliç zaferini kazanan Napoleon bu zaferi ile Osmanlı Devletinin de dikkatini de çekmişti. Bâb-ı âli bu durumdan hemen istifâde etmeyi düşünerek Fransa devleti ile ittifak yapmayı düşünmeye başlamış, bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin Fransa elçisi Abdurrahman Muhib Efendi'yi beraberinde de Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi'yi murahhas olarak Fransa'ya göndermiştir. Ancak bu elçilerin çabalarına rağmen Napolyon, elçileri oyalarak ittifak anlaşmasını yapmamasına rağmen Rusya ile Tilsit ve Erfurt anlaşmalarını yapmış ve Osmanlı Devletini pazarlık konusu yaparak Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya bağladığı ümitler suya düşmüştür¹.

Napoleon İstanbul'a gönderdiği Fransız elçisi Sebastiani tarafından Osmanlı Devleti tarafına celb etmesini ve Rusya karşısında Osmanlı desteğini sağlamaya çalışmış ve Sebastiyani de III. Selim'den bazı tedbirler almasını istemiştir. Bu tedbirler arasında en dikkat çekicileri arasında Eflak ve Boğan beyleri Matuzi ve İpsilanti'nin değiştirilmeleri de vardı. Osmanlı bu tedbirleri alarak bu iki şahsın yerine Sutzu ve Kalimaki yi tayin etmiştir. Ayrıca boğazlar da Rus gemilerine kapatılmıştır. Bu duruma hemen tavır alan Rusya Osmanlıya protesto göndermiştir. Ayrıca anlaşmaların Osmanlı tarafından bozulmuş olduğunu beyan etmiştir. İngiltere Rusya yanında yer alarak İstanbul'u tehdite başladı².

En başta ne yapacağını bilmez bir tutum sergileyen Osmanlı Devleti'nin endişesi Rus ve İngiliz birleşik donanmalarının Boğazlara dayanmaları tehlikesi karşısında daha da artmıştır. Bu baskı Osmanlı Devleti'nin geri adım atmasını sağlamış, Eflak ve Boğan beyleri görevlerine iade edilmiş ve boğazlar da Rus gemilerine açılmıştır. Fakat Rusya, bu durumu pek önemsemeyerek Eflak ve Boğanı işgale başlamıştır (Ekim 1806). Bu durum karşısında İngiltere, Bâb-âli'den şu taleplerde bulundu.

1. Osmanlı Devleti Fransa devleti ile irtibatı kesecekti.

¹ Mehmet Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, MEB., İstanbul 1998, s.110-111.

² Ayrıntılı bilgi için bkz., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, "Doğu Sorununun Başlangıçları (1774-1839)", Çev.: Server Tanili, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 22-32.

2. Osmanlı Devleti donanmasını ve Çanakkale boğazını İngiltere'ye teslim edecekti.
3. Eflak ve Boğdan Rusya'ya bırakılacaktı.

Osmanlı Devleti Fransız elçisi Sebatiani'nin teşvikiyle İngiltere Spencer Smith'in isteklerini red etti ve Rusya'ya savaş ilan etti. (27 Ocak 1807).

Bunun üzerine Spencer Smith, Çanakkale açıklarındaki İngiliz donanması ile Boğaz'ı geçerek İstanbul önüne geldi³. Fakat İstanbul halkının tepkisi ile karşılaşan Spencer donanmayı geri çekmek zorunda kaldı. Spencer bu başarısızlığını örtmek gayreti ile İskenderiye'ye saldırmış fakat bu gayreti de Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından akamete uğratılmıştır. Bu sırada Rus ordusu Osmanlı memlektinde ilerlemeye devam etmekteydi. Osmanlı Devleti içeride çok zor bir durumdaydı. Gerek Kabakçı Mustafa ayaklanması gerekse yıllardan beri geciktirilmek zorunda kalan reform hareketleri Osmanlı devleti için oldukça zor günler geleceğinin habercisiydi. Bir taratan da Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa Balkanlarda Ruslarla mücadele içindeydi. Rusya ile Fransa 9 Temmuz 1807'de Tilsit anlaşmasını imzaladı⁴. Napoleon Rusya 'yı rahatlatmak gayesiyle Osmanlı ile mütarekeye aracılık etmeyi vadetti. 12 ekim 1808'de Erfurt'ta yapılan görüşmelerde Ruslar İstanbul ve boğazları talep etmişler fakat bu duruma Napoleon'da razı olmamıştır. Osmanlı Devleti, Fransa'nın kendini pazarlık konusu etmesi üzerine tekrar İngilizlerle yakınlaşmaya başladı. Sadrazam Mahrukî Mustafa Paşa tarafından İngiltere ile yapılacak mükâlemeye memur edilen Mehmed Emîn Vahîd Efendi, İstanbul'dan Gelibolu'ya hareket eder. İngiltere elçisi Robert Ader'e görüşmelerin yapılacağı mekanın Bozcaada veya Seddülbahir kalesi civarında olabileceğini tercümanı vasıtasıyla bildirmiş ancak İngiltere elçisi bu teklife sıcak bakmayarak Kum kale ile Kepez limanı arasındaki Hadımzâde çiftliğinin görüşmeler için daha münasip olacağını belirtmiştir. Bu istekleri ve mükâleme mekânın Kepes limanına gemilerin demir atacağını ve Hadımzâde Çiftliğinin görüşmeler için karar verildiğini Bâb-ı âli'ye bildirmiştir. Musalaha öncesinde boğaza gelen İngiltere gemilerinin İstanbul'u tehdit ettiklerinde Padişah III. Selim iken İngiltere ile yakınlaşmanın

³ N. Iorga, a.g.e., s. 164,165. ; BOA., H.H. 5929.

⁴ Tilsit Anlaşması ile ilgili bkz. J.Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. II, e yayınları, İstanbul 1983, s. 38-39.

yaşandığı devrede boğaz yamaklarının isyanı başlanmış ve Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim hal edilerek yerine IV. Mustafa Padişah olmuş, Musalaha başladığında ise Alemdar tarafından tahttan indirilen IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud tahta geçmiştir. İşte bu karışık devrede mükâlemeye memur edilen Vahîd Efendi görüşmelere başlamış Bâb-ı âli'de Rusya ile harbe devam etmek için İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamıştır (1809)

Bu anlaşmanın maddeleri şu şekildedir.

1. İşbu ahidnamenin imzası tarihinden sonra devlet-i aliyye ile İngiltere Devleti beyinde âsâr-ı mubâyenet ve muâdât kalmayub tarafeynden üserâ işbu musalaha-i mübârekeye hürmeten tarih-i sulhnâmeden otuz bir güne kadar ve kâbil olur ise dahi evvelce bilâ tereddüt mübâdele oluna.
2. İşbu senedin imzası tarihinden otuz bir mürûruna değin İngiltere Devleti tarafından zaptolunmuş mahal var ise zaptolundukları vakitte buldukları heyet ve top ve mühimmat ve sâir mevcudatıyla taraf-ı Devlet-i aliyye'ye devr ü teslim oluna.
3. Devlet-i aliyye'nin dârü'l-hükûmetinde İngiltere tüccarının tevkif olunmuş emval ve eşyaları var ise tamamen ve red ü teskîm oluna. Kezâlik Malta ve sâir Cezayir ve İngiltere memâlikinde Devlet-i aliyye tüccar ve reâyâsının dahi tevkif olunmuş emval ve eşyaları ve gemileri var ise bittamam eshâbına red ve teslim oluna.
4. Tarih-i hicrinin 1086 senesi evâsıt-ı cemaziyelahirinde münakid olan ahidname şartı ve Karadeniz ticareti senedi misüllü muahharan senede rabt olunmuş bazı imtiyaz fesholunmamış, gibi kemâfissâbık merî ve muteber ola.
5. İngiltere tüccarının emval ve eşya ve levâzım-ı sefâin ve ahz ü itâlarına ve sâir emr-i ticaretlerini teshîl eder hususlarda Devlet-i aliyye'nin müsaade-i seniyye ve muâmele-yi dirînesine binâen ve mukabeleten bundan böyle li-eclilticâre İngiltere memâlikine âmedşüd edecek devlet-i âliye tüccarı ve teb'a ve bayrakları hakkında İngiltere devletinin dahi müsaade-i kâmile ve muâmele-i dostânesi derkâr ola.
6. Resm-i kadîm olan yüzde üç esaslı üzere Devlet-i aliyye'de muahharan tanzim olunan gümrük tarifesi ve hususan ticaret-i dahiliye maddesi ne veçhile nizam

bulmuş ise böyle dahi ilâ maşallahuteâla düsturulamel tutulmasına İngiltere devleti razı ve müteahhit olur.

7. Haşmetlü İngiltere padişahı cenablarının elçileri milel-i sâire elçilerinin mazhar oldukları iltifat ve itibarattan kâmilen bahreyâb olalar ve mukabeleten İngiltere Devleti elçilerine raci iltifat ve itibârata Devlet-i aliyye elçileri dahi kâmilen mazhar olalar.
8. Devlet-i aliyye tüccarının umûr vemesâlihini rü'yet ve nezâret için Malta'da ve İngiltere memâlikinde iktizâ eden mahallere şebender nasbı câiz ola ve memâlik-i mahrûsada mukim İngiltere konsolasları hakkında câri olan muâmelât ve muâfiyât bi tıbkıhî şebenderler haklarında dahi icrâ oluna.
9. İngiltere elçileri ve konsolosları adet üzere muktezî olan tercümanlarını istihdam edebilir ancak hizmetlerine tayin olundukları mahallerde edâ eylemeyecek eşhâsa berât-ı şerif i'tâ olunmamak hususu bundan mukaddem ittifak-ı ârâ ile karar bulmuş mevaddan olmağla badezin dahi bu usule riayeten esnaf ve sarraf taifelerinden ve çarşı ve pazarda dükkan ve destigâh sahibi olanlardan ve sâir bu misüllü umura vaziyet edenlerden hiçbir şahsa berat-ı şerif-i mezkur i'ta olunmaya ve kezâlik devlet-i aliyye reâyâsından olarak bir mahalde İngiltere konsolosu nasb ve ik'âd eylemiyeler.
10. Devlet-i aliyye reâyâsından ve tüccar ve teb'asından hiçbir şahsa İngiltere patentesi ve bilâizin elçi ve konsolos pasaportası verilmeye.
11. Halic-i konstantiniyye'ye yani bahr-ı sefid ve siyah boğazları dahiline cenk sefinesi vürudu filasil mamnu olmak hasebiyle badezin vakt-i hazerde kangı düvel olursa olsun işbu usul-i kadimeyi saltanat-ı seniyyeye riâyet olunacak olduğundan İngiltere devleti dahi bu usule riayet-i iltizam eyleye.
12. İşbu ahidnâmenin devleteyn-i musalahateyn tarafından iktiza eden tasdiknameleri tarih-i temessükten doksan bir gün zarfında ve mümkün olur ise andan ekall müdette Âsitâne-i saadette mübâdele oluna.

Bu maddeler dışında imzalanan anlaşma içerisinde bazı gizli maddeler hususunda da iki devlet elçileri arasında bir takım kararlar alınmıştır.

Çanakkale Anlaşma Maddeleri

1. Bu devlet-i aliyye ile İngiltere devleti beyninde bilhayr krargir olan müsalahaya rağmen Fransalu tarafından Devlet-i Aliyye aleyhine ilan-ı harb yahud izhar-ı

tehdid olunur ise haşmetlü İngiltere padişahı cenablarının Devlet-i Aliyye tarafına ianeten kemal-i himmet ve rağbet-i derkar olmağla Akdeniz adaları ve sevhil-i Osmanıyanın düşman hücumatından temini için iç denizde kader-i kifaye bir donanma imaline müteahhid olduğunun tafsil ve tanzimi hususu deraliyyede müzakere oluna

2. Kezalik Françalı tarafından Devlet-i Aliyye aleyhine izhar-ı husumet yahud bast-ı tehdidat olunur ise Devlet-i Aliyye Bosna ve Dalmaçya caniblerindeki hududunun istihkamatını tezyid için müşarunileyh İngiltere padişahı cenabları ve sair mühimmat-ı seferiyye ihzar ve ianeten teslim etmek üzere taahhüd eder.
3. Muahharan İngilterelü Mısır İskenderiyesine duhul ve huruclarında İngiltere kumandanı ile devlet-i aliyye memurları beyninde vaki olan mukavelatın müzakeresi asitane-i saadette dermiyan ve tarafeyn matlubatı hak ve adil üzere rüyet ve tanzim olunub faysal verile
4. İngiltere devleti Devlet-i Aliyyeden mukaddem Rusyalı ile and ve müsalahaya eder ise Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde saltanat-ı seniyye'ye şanlı ve istiklal ve tamamıyet-i memalik-i Osmanıyeyi müstelzim olacak bir müsalahayı hayriyye tahsili için mesai-i cemilesini imale müşarünileyh İngiltere padişahı taahhüd eder deyü Devlet-i Aliye-ye murahhası mumaileyhin temessükünde mestur ve işbu mevaddı hafıyye düvel-i saireden mektum tutulub kat'na bir guna vaz ve hareket olunmaya devlet-i aliyyenin canibinden dahi mugayyirin hareket vuku'a gelmeyeceği bi iştibahdır.

SONUÇ

Osmanlı devletinin en buhranlı günlerinde elçilik görevi ile dünya siyasetini yönlendiren ve Fransa'ya elçi olarak gönderilen zamanın en tecrübeli politikacılarından Taleyrand ile de görüşmelerde bulunan Vahîd Efendi, görevinde kesin bir sonuç alamamışsa da Avrupa politik arenasını tanıma fırsatı bulmuştur. Edindiği tecrübeyi daha sonraki yıllarda İngiltere ile yapılan Kal'a-i sultaniye anlaşmasında kullanacaktır.

Vahîd Efendi, Sefaretnâmesinde İstanbul'dan Paris'e kadar geçtiği güzergâh üzerindeki şehirlerin coğrafi, demografik, geçim kaynakları, şehir halkının gelenekleri, eğlenceleri, mesire yerleri, sosyal yaşantıları gibi toplum hayatını ilgilendiren ve bir çok şeyi ilk defa görmesinin heyecanını yazdıklarını okurken hissedebileceğiniz bir eserdir. Vahîd Efendi, sefaretnamesini kaleme almadan ve hatta Fransa sefirliği öncesinde Avrupa ile ilgili bilgi sahibi olmak amacıyla daha önceki sefaretnameleri okuduğunu ve Avrupa coğrafyasını iyi bildiğini eserinde hissettirmektedir.

Vahîd Efendi'yi Avrupa'da en çok etkileyen şehrin Viyana olduğunu özellikle Viyana'daki otopsi salonunda kadvraların sergilenişi ve hastalıklarla bu kadar meşgul olan bir tıp kurumunun Avrupa'da bile eşi benzeri olmadığını ifade ederek gördükleri karşısında hayretten hayrete düşmektedir. Siyasi fikirlerini zaman zaman ifade eden Vahîd Efendi, Fransızlara pek güvenmediğini açıkça belirtmekte ve bunu Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sından aldığı alıntılarla da desteklemektedir. Fransa İmparatoru Napolyon'un Osmanlı Devleti ile Rusya'ya karşı ittifak antlaşması yapmak ve bu anlaşmanın gizli maddelerini görüşmek üzere Osmanlı Devleti tarafından gönderilen Vahîd Efendi'nin üç ay Napolyon'un peşinde koşmasına rağmen ittifak anlaşmasına yanaşmaması ve bununla da kalmayıp sanki Devlet-i aliyye'yi gözden çıkarmışçasına Rusya ile ittifak yaparak Tilsit Antlaşmasını imzalaması Vahîd Efendi'nin nazarında Fransızların güvensiz oluşu itikadını bir kat daha güçlendirmiştir.

Gördüğü şehirlerdeki etnik kimliklere de değinen Vahîd Efendi, geleneklerin ve ahalinin dini inançları ile etkileşim içerisinde olduğunu açığa

çıkartarak buna kilisede sergilenen eski kral, papaz ve piskoposların vücutlarından parçaların alınıp, bunların sergilenmesinin gelenek olduğunu belirtmesi buna delil sayılabilir. Ayrıca, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların uğraştıkları işler, akşam eğlenceleri, halkı üzen ve sevindiren olayların hepsi Vahîd Efendi'nin gözünden kaçmamıştır. Bunları sadece gözlemlerle mi yapmış yoksa bir araştırma yapması söz konusu mudur? Bu kadar bilgiye nasıl ulaşmış ve bunun için nasıl bir yol izlemiştir. Bu durum hakkında eserinde bilgi verilmemekle birlikte Vahîd Efendi, gittiği şehirlerin vakti elverdiğince hemen her yerini gezmiş en ince ayrıntısına kadar o beldeyi anlatmıştır.

Fransa ve Napolyon'dan pek fayda bulamamasına rağmen Vahîd Efendinin gerçekten vatanperverâne duygularla dolu olduğunu sadece vazifesini en iyi şekilde yerine getirerek Devletini rahatlatabilecek çözümler üretme kaygısı içerisinde olduğunu sefaretnamesinde görmekteyiz.

Seyahati esnasında Avrupa'yı ve Avrupa milletlerini iyi tanıdığını bu tecrübelerini de İstanbul'a dönüşünden bir müddet sonra İngiltere ile yapılacak mükâleme ve Kal'a-i sultaniye anlaşmasında verdiği kıran kırana mücadelesi ve yaptığı blöfler ile Osmanlı tahtının sıkıntıları yaşadığı, Kabakçı Mustafa İsyanı'nın sisli ortamının hüküm sürdüğü Âsitâne-i saadetten pek bir faydanın dokunamayacağı bir Dönemde Osmanlı Devleti hesabına kârlı bir anlaşma çıkarışı ile ispatlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMET CEVDET PAŞA,
BABİNGER, FRANZ,
BERKES, NİYZAİ,
BEYDİLLİ, KEMAL,
BEYDİLLİ, KEMAL,
BEYHAN, MEHMED ALİ,
ERCAN, YAVUZ,
GÜNAY, BEKİR,
GÜNGÖR, SELAHATTİN,
İNALCIK, HALİL,
- Tarih-i Cevdet**, c. XII, Dersaadet 1309
Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun Üçok), III.. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
200 Yıldır Neden Bocalıyoruz, II. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1965.
1790 Osmanlı-Prusya İttifakı (Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki), İ.Ü. E.F. Yayınları, İstanbul 1984.
Osmanlı Devleti Tarihi, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA, c. I.
“Cabî Târihi (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)”, B.D.T., İstanbul 1992.
“Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi’nin Fransa Sefaretnamesi”, **OTAM**, Ankara Ocak 1991, Sa. 2, s. 73-125.
“Seyyid Abdürrahim Efendi’nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi (Metin ve Tahlil)”, **B.D.T.**, İstanbul 1998.
“III. Selim’in Sefiri Napolyon’u Görmeğe Nasıl Gitti”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16-17 Temmuz 1941 tarihli nüshaları
“Osmanlı Devleti Sonralarında Rumeli ve Anadolu”, (ed. P. M. Holt, Ann. K. S. Lambton, Bernard Lewis), **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, Kitabevi, II. Baskı, İstanbul 1997, c. I.

İNCİCİYAN, P.L. –

ANDREASYAN, H.D.,

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,
“Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”,
Sa.: 4-5, Ayrı Basım, s. 134, İ.Ü. E. F.
Yayımları, İstanbul 1976.

IORGA, N.,

Osmanlı Tarihi, Çev.: B. Sıtkı Baykal, Ankara
1948.

İPŞİRLİ, MEHMET,

D.İ.A., “Elçi”, c. XI, s. 3-14, İstanbul 1995.

KARAL, ENVER ZİYA,

Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara 1995, c. V.

KURAN, ERCÜMENT,

**Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin
Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri**,
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara
1968.

Türk İslam Kültürüne Dair, “1793- 1811
Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin
Diplomatik Faaliyetleri”, Yayına Hazırlayan:
Mehmet Erdoğan, Ocak Yayınları, Ankara
2000, s.51-56.

KÜTÜKOĞLU, MÜBAHAT S.,

Osmanlı Belgelerinin Dili, İstanbul 1998

LEWIS, BERNARD,

Modern Türkiye’nin Doğuşu, TTK., Ankara
1993.

MANTRAN, ROBERT,

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev., Server
Tanili, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

MEHMED SÜREYYA,

Sicill-i Osmani, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
İstanbul 1996, c. V.

MERAM, ALİ KEMAL,

Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri, Kitap
Yayımları, İstanbul 1969.

ÖZCAN, AZMİ,

Türk Kültürü Dergisi, “Fransa’ya Gönderilen
Türk Elçileri ve Vahid Paşa”, Ekim 1989,
sa.:318, s. 610-622.

PAKALIN, MEHMED ZEKİ,

**Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri
Sözlüğü**, İstanbul 1995.

- SANDER, ORAL, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, II. Baskı, İstanbul 2000.
- SANNAV, SABRİ CAN, "Yakındönem Tarihimizde Sakız Adası (1382-1923)", B.Y.T., s. 35, İstanbul 1995.
- SARAY, MEHMET, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, MEB., İstanbul 1998.
- SERTOĞLU, MİDHAT, **Osmanlı Tarih Lügatı**, İstanbul 1987.
- SHAW, J.-SHAW, EZEL KURAL, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. II, e yayınları, İstanbul 1983.
- UÇAROL, RİFAT, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, (Red.: Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul 1989, c. X-XI-XII.
- _____, **Siyasi Tarih 1789- 1994**, İstanbul 1995.
- UNAT, FAİK REŞİT, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Tamamlayıp Yayınlayan: Bekir Sıtkı Baykal, III. Baskı, TTK., Ankara 1992.
- UZUNÇARŞILIOĞLU, İSMAİL HAKKI, **Bizans ve Selçukiyle Germiyan ve Osmanoğulları zamanında Kütahya Şehri**, Maarif İşleri vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul 1932.
- ÜÇOK, COŞKUN, **Siyasi Tarih**, Ajans Türk Matbaası, IV. Baskı, Ankara 1957.
- ZALOĞLU, MUSTAFA, **Gemici Dili**, Deniz Basımevi, İstanbul 1988

METİN

Sefâretnâme ve Mükâlemenâmenin Metni

Sefaretnâmenin ve Mükâlemenin Metni

(s.1)Hamd ve şükr ü bî nihaye mâlikü'l-mülk olan hüdâvend-i bî hemtâya sezâdır ki irsâl-i rusul ve resâil ile hak ve bâtlı bildirüp ve salât u selâm-ı bî gâye hazret-i peygamber-i âhirü'z- zemân ve âl ü ashâb-ı a'vânına bedîa' ve ahrâdır ki te'yîd-i dîn-i mübîn ve terbiye ve te'lîf-i küffâr ve münafikîn için ümmet-i nâciyesini emr-i gazâ ve cihâda kandırdı. Ammâ ba'd ma'lûm ola ki rûy-i zemîn kendü zâtından ma'âda sahib-i nüfûz ve itibâr bir padişah ve hükümdar bırakmamak fikr-i fâsidiyle Avrupa'da âteş-efzûz-ı ceng ü kavga ve yâveri baht ve istidrâc ile az müddetde Alamanya ve İtalya taraflarına itâle-i dest-i te'addî ve istilâ iden Fransızlar İmparatoru Napolyon semend-i mefsedet-peyvend-i azîmetini Rusya Devleti memâlikinde cevelân ettirmek arzusunda olmuş ise de kemmiyet-i kasd ve niyetinde meydân-ı yüsr ve suhûlette bulunan ve mehîl-i kahr u galebe ve gazab ile ceriyyü'l-lisan olması Rusyalu ile (s.2) hem-hudûd bulunan Don'un husûsen devlet-i kavî-i şevket-i Osmaniye'nin mevkûf-ı murâfakatı ve menût-ı hem-rikâbı çâpek-süvârân-ı mu'âvenet ve müzâhereti olup bu kâr-ı düşvâra yalnız mübâşeret irhâh-ı inân-ı azîmeti gözüne kesdiremedikten evvel emirde Devlet-i aliyye ile mukaddemât-ı i'tizâz ve istizhârı temhîd ve esâs-ı mevâsık ve 'uhûd-ı hilekârî vaz' ve teşyîde tahrîk-i tâziyâne-i şevk-engîzi tahlîs ve iğrâ için akrabasından mâhir-i fûnûn-ı şerr u şûr Sebastiyân nam bir Ceneralî sefâretle Derse'âdet'e irsâl ve ikâmete memur ettikten sonra Ceneral-i mersûmun kâl ü kalemi vâsıtası peyder-pey takdîm-i hâk-ı pây-ı şehinşâhî kılınan nâme-i mahsûsalar muğâlatasıyla Rusyalu'nun cânib-i saltanat-ı seniyyeye derkâr olan adâvet-i kadîme ve âgrâz-ı reddiye-i müstedîmesini ta'dâd ve beyân ve güyâ kendüsü hayır-hâh-ı padişah-ı islam-penâh olmak hasebiyle bu defa emr ü irâde-i hümâyun buyrulacağı vech-i vecîh üzere Moskovlu üzerine hareketi farîza-i zimmet-i dostî ve meveddet addetmekle heman güy-i murâd-ı devletlere cûgân sa'y u himmetle meydân-ı husûlde cilve-ger olması bu vakte merhûn yani iklim-i Kırım'a dek memâlik-i mağsûbe-i Devlet-i aliyye'yi ednâ bir hareketle istirdâd ve zabt eylemek zamanlu hülûlü indi dostanesinde zâhir ve rû-nümûn olduğuna edille-i berâhin ityân ederek sûret-i haktan digerân-ı hîleye süvâr ve emr-i mevhûm-ı sefere icbâr eylemek üzere azîmet-nümâ-yı tâ'cîl ü ısrar olub ma'a-hâzâ erkân-ı devlet ve kurenâ-yı saltanatta (s.3) tavr-ı dil-firîb-i nâzikâne ile

tarafeyni elden çıkarmamak semt-i selâmete zehâbdan gayrı vechile fi'len bir gûne tedbîr ve tasavvurları olmayub tegâffül ü gâşiy leyte ve le'alle ile subh u mesâ' geçirmekte oldular ise de berü cânibden zarûret-i mevki' gibi olan bazı etvâr-ı hâtır-âzâr kîyl ü kâlden Rusyalu dilgîr ve bu takrîb ile hudûd-ı islâmiyeye asker sevk ve teshîr eylemesi Françalı yâdigârların revâc-ı metâğ-ı ısrarlarına medâr ve bi'l-âhere şer'an ve tab'an sefer-i hümâyunun lüzûmu celî vü âşikâr olmaktan nâşî zâhir-i halde düşman-ı müşterek görünen Rusyalu üzerine tarafeynden iktizâsı vech üzre asker i'mâli ve âna dâir akd-ı ittifak misüllü hatar-nâk ve vahîmü'l-âkıbe mevâdd-ı hafıyyenin tanzîm ve isti'lâli için hasebe' l- vakt ve'l- hâl taraf-ı Devlet-i aliyye'den imparator-ı müşârun-ileyh cânibine bir elçi nasb ve irsâl buyrulmak lâzım gelüb tasvîb-kerde-i ârâ-yı sâibe ve karardâde-i efkâr-ı sâkıbe-i evliyâ-yı umûr üzre bu abd-i 'ubeyd mevkûfâtî Seyyîd Mehmed Emin Vahîd, nişancılık rütbe-i refî'ası inzimâmıyla murahhas elçi olarak memur ve birkaç gün zarfında alelacele kalkub gitmeye muhtaç ve mecbûr etmeleriyle tarih-i hicretin bin iki yüz yirmi bir senesi Şevvali şerîfin on sekizinde vâki' târih-i milâdın bin sekiz yüz altı senesi Kanûn-ı evveli'nin on yedinci isneyn günü müsta'inen billâhi'l-meliki'l- 'allâm Âsitâne-i se'âdetten kıyâm ve mahrûse-i Edirne'ye ba'de'l- vürûd verâsından eriştirileceği musammem ve mev'ûd olan nâme-i hümâyun ve hedâyâ-yı mürettebe-i gûnâgûnu celb ve istizhâb için (s.4) Edirne'de dört gün tavakkuf u ârâm olundu.

Nükte: Rumeli'de bundan mukaddemce zuhûra gelen Nizâm-ı cedîd maddesi ve Kadı Mustafa Paşa vak'asından⁵ dolayı ahâlisinin kimi cerâyim-i sâbıklarından havf-nâk ve kimi usûl ü hâliyeden bî-haber ve bî-bâk olmak hasebiyle sefer-i hümâyun tertîbâtını kendileri aleyhine musannâ' bir hareket zannıyla ol günlerde gû be-gû kîyl ü kâl ü güft-gûya başlamışlar idi. Bendeleri Edirne'ye vusûlünden sonra keyfiyeti iktizâ edenlere ifâde ve şifâhen memur olduğum vech üzre a'yân ve eşrâf-ı beldeyi teşcî' ederek tiz elden Rusçuk tarafına sevk-i mühimmât ve piyâde olunmak lüzûmunu ifrâğ-ı kalıb-ı irâdeyi fevkalâde ider iken zikrolunan hedâyâ-yı hümâyunu Rusçuk yahut Vidin taraflarına vusûlümüze kadar ancak ikmâl ü irsâl edebileceklerinden bahisle bunun için berü taraflarında bulunmak emrini hâvî taraf-ı

⁵ Bu vak'a kaynaklarda geçen meşhur Edirne Vak'asıdır. Vak'ada etkin rol oynayan kişi Kadı Mustafa Paşa değil Kadı Abdurrahman Paşa'dır. Burada bir isim yanlışlığı söz konusudur. Bkz. Rifat Uçarol,

riyâsetpenâhîden tahrîrat vürûd etmeğın mâh-ı mezbûrun yirmi yedinci günü Edirne'den kalkub

Beyit: —boş----⁶ beyt-i vird-i zebânım olarak Cıs-r-i Mustafa Paşa⁷ ve Hasköy ve Papaslı ve Filibe ve Tatarpazarı ve Palanga'da şeb-güzâr ve ba'dehû İhtiman ve Yenihan merhalelerinde tezyîd-i esbâb-ı ihtîşâm ve vakâr eyleyerek Rumeli Valisi Vezîr-i mükerrer se'âdetlü Seyyid Osman Paşa hazretleri tarafından istikbâl eden zevât ve yanımızda mevcut etba' ve ağavât alayı ile Sofya'ya dâhil ve ol havâlîde şiddet-i berd ü bârâna tesâdüfümüzden nâşî (s.5) zarûri iki gün ikâmete kâil olup üçüncü rûz-i firûz hareketimizde mahsus tatar ile nâme-i hümâyunu eriştirip hedâyâyı, mahalline vusûlümüzden sonra göndereceklerini inhâ ve bunun için hiçbir mahalde eğlenmeyüb heman savb-ı maksûda azîmetimiz matlûb-ı âli idüğünü işâret ü îma buyrulmuş olmalarıyla tavr-ı tahrîr ve irâdeleri üzre hareket olunacağını hâvî Rumeli valisine dair tahkik-kerde-i sâdıkânem olan bazı ahvâli muhtevî ma'rûzat ile tatar-ı merkûmu iâde kaydında iken Vidin yolunda Françalı'nun bir kuriri⁸ gelüb Fransız askeri Saksonya memâliki tarafından Varşav şehrine duhûl ve Varşavya'da olan Moskov askeri dahi şehr-i mezkûrun karşısında olan Piraga Karyesi köprüsünü ihrâk eyleyerek altı saat gerüye 'avd ü kufûl eylediği haberini vermekle kurir-i mezkûra hasbe'l- iktizâ bahşîş i'tâ ve hil'at iksâ eylediğimizezden mâ'adâ Derse'âdet'e bir ân akdem gitmesi için kazalar zâbitânı vesâirlere hitâben vezîr-i müşârun-ileyh hazretleri tarafından bir buyruldu ahz ve bizim tatar dahî yasakçı⁹ pâyesiyle beraber irsâl olunduktan sonra Sofya'dan kalkub Petriç ve Cense nam karyelerde birer gece kalarak ileride kırk elli nefer re'âyâ ellerinde kazma kürek buzlar kırub yol açarak Balkan dedikleri seng-lâh ve şevâhikten Berkofça kazasına mürûr ferdâsı Lom

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c.XI, s. 341-342, İstanbul 1993. Edirne Vak'ası için bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c. V, s. 80-81, TTK., Ankara 1995.

⁶ Burada beyit kısmı boş geçilmiştir. Diğer mevcut metinlerde de beyit yoktur.

⁷ Mustafa Paşa köprüsü denilen ve Edirne'nin bir konak uzağında bulunan bu kasabanın adı, Meriç nehrinin üzerindeki köprüden gelir. Bu köprüyü Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Mustafa Paşa yaptırmıştır. Bkz. P.L. İnciciyan – H.D. Andreasyan, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", Sa.: 4-5, Ayrı Basım, s. 134, İ.Ü. E. F. Yayınları, İstanbul 1976.

⁸ Kurir kelimesi Fransızca Courier kelimesinden alınmış, kurye anlamında kullanılmaktadır.

⁹ Yasakçı, elçilerin ve elçilik binalarını korumakla görevli kişilere denirdi. Tanzimattan sonra yasakçı tabiri terk edilerek yerine Kavas tabiri kullanılmaya başlanmış ve Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar bu tabir kullanılmıştır. Tanzimattan evvel sefarethanelerin muhafazasında Yeniçeriler görev yapar ve bunlara Yasakçı denirdi. Fransız sefarethanesini yeniçerilerin altmışıncı bölüğüne mensup yasakçılar korurdu. Bkz. Pakalın, O.T.D.T.S, s.606; Sertoğlu, s. 361.

kasabasına duhûle ılgâr u zûr idüb Lom'dan dahi Vidin'e kadem-nihâde (s.6) ve ol hısn-ı hasîn-i Devlet-i Vidin'i etrâfiyle görmek için Vidin'de bir gün tevakkufa cevâz-dâde olduk.

İCMÂL-İ KAL'A-İ VIDİN

Vidin kal'asının Tuna ve İstanbul kapıları etrafında olan divârları derya kapudanı Esbak Hüseyin Paşa muhâsarasıyla rahnedâr ve iç kal'ası esâsında tecdîd olunmadıkça işe yaramayacak derecesinde harâbiyeti bedîdar ve hendek ve tabya ve meteris misüllü elzem şeyleri muhtâc-ı tâmir idüğü zâhir ü âşikar iken müddet-i medîde muhâfazası emrinde tagallüb ve istiklâl-i olan Paspanzâde Osman Paşa kal'a tamiratından sarf-ı nazar ile fakat bazı cevâmi' ve tekye ve kışlaklar i'mal ve ahâli serhadd-i mezkûrdan işe güce yarar kimesneleri mahkeme i'dâm ve ızrâr etmiş olmak mülâbesesiyle bu defa Moskovlu kalkub Eflâk cânibini isti'lâ ve berü yakadan dahi Sırp tâfesi Vidin taraflarını tecâvüz ve i'tirâ eylediği anda Vezîr-i müşârun-ileyh şaşırub ızdırâbından hasta mizâç olduğu şöhret bulmuş idi. Çok zaman geçmeksizin azm-i râh-ı serhadd-i âhîret eylemiş olmağla ba'dehû câ[h]-nişini olan Vezir İdris Paşa hazretleri iktizâ eden mahallerini tahkîm ve siper ve sed gibi tez elden lüzûmu olan şeyleri tecdîd ve tanzîmden başka varoş etrafında 'arîz ü 'amîk meterisler vaz' ettirmiş idüğü bu defa 'avdetle cilve-ger-i mirât-ı nazar-ı sâdikânem olmuştur. Vidin'den ba'de'l- hareke Nikotin ve Fethü'l-islâm¹⁰ kazalarında (s.7) birer gece beytütet olunarak müntehâ-yı serhadd-i islâmiye olan Adapazarı kal'asına İstanbul'dan hareketimizin yirmi dokuzuncu günü vâsıl ve andan bir gün sonra Tuna nehrini geçmek için Ada muhafızı hizmetinde olan çete kayıklarına binüb kal'adan top endaht ettirilerek karşı tarafa güzâr ve Nemçelü'nün Irşova [Hırşova] nam mahaldeki nezârethânesine kat'-ı endâz-ı ikâmet ve karar olundu. Zikrolunan Nikotin kazası fi'l-asl etrafı açık bir mahal olmadığından geçen sene Sırplu'nun Belgrad havâlisinden isyan ü tuğyanları vukû'unda bu tarafın reâyası dahi bâğiyâne hareket ve izhâr-ı habâset ü mel'anet etmiş olduklarına binâen Vidin muhafızı tarafından memur gidüb vâfirini katl ü ifnâ ve derûn-ı kasabada altı adet kuleli bir palanga inşâ etmişler ise dahi bu sefer ol havâlide muhârebât-ı adîde vukû'undan nâşî ahâlileri

¹⁰ Kladovo da denilen Fethülislam, Vidin'in daha yukarısında Tuna'nın kıyısında uzanmış kaleli büyük bir kasabadır. Bkz. P.L. İnciciyan – H.D. Andreasyan, a.g.m., s. 133

tevahhuş edip Vidin'e gitmiş olmalarıyla muktezâ-yı vakt ü hâl Nifotin palangası ve Fethü'l-islâm kal'ası muhâfazasında başlıca asâkir bulunmaktan lâbüdd idüğü vâreste-i kayd-ı beyân ve Ada kal'ası dahi başka bir mahalde nazîri bulunmayan kal'a-i metîne olmağın kadr-i kifâye mühimmât ve zehâirine vaktiyle dikkat ü himmet olunur ise hiçbir taraftan havf olunmayacağı zâhir ü nümâyan[dır].

İstidrâd: Frengistan'a gitmek üzere hâriçten vürûd eden a'lâ ve ednâ ve gedâ her kim olur ise olsun sınır başından ve liman ağzından otuz (s.8) kırk gün tevakkuf u ârâm idüb sahîhü'l-mizâç olduğunu nezâret memurları tahkîk etmedikçe ilerü mürûruna ruhsat vermek ve yanlarına gelüb alış-veriş etmek âdet-i Efrenciye'den değil iken Fransa İmparatoru tarafına âmed-şüd edeceklerin zâhir-i hallerinde hastalık mahsûs olmadıkça yirmi dört saatten ziyade tehir olunmamaları bâbında Avusturya İmparatoru tarafından Nemçelü'nün sınırbaşları zâbitanına hitâben ol esnâda bir tenbîhatnâme gelmiş olmağın mûcibince yirmi dört saat mürûruna nezâret hekimleri yanımıza gelüb hademe vü havâşımızın nabızlarını yokladıktan sonra hareketimize ruhsat verdiklerine binâen mahall-i mezbûrdan Nemçe menzilleriyle dört günde Mehâdiye ve Tregora karyelerini ve Şiş ve Lügoş kasabalarını görüb geçerek Temeşvar'a varacak anda hasebe'z- zarûrî etbâ'ımıza hinto¹¹ mübâya'ası ve levâzım-ı sâirenin tanzîmi için iki gün ikâmete mecbur olarak;

VASF-I KAZA-İ TEMEŞVAR

Kazâ-i mezbûr Macar hükümetinde kâin Banat Eyâletinin başşehri olarak otuz derece tûlünde ve kırk beş derece iki dakika arzında vâki' olmuştur. Dokuz yüz altmış tarihlerinde Sultan Süleyman-ı merhûm feth idüb müddet-i vâfire Devlet-i aliyye zabtında kaldığı malumdur. Amma kal'a ve şehir ol vakit bu hey'et-i matbu'ada olmayub ahd-i karîbde başka sûret kesbetmiş ve belki mahalli bile tebdîl olunmuş idüğü menkûl ve mefhûmdur. El- hâletü hâzihî cevânib-i erba'ası düz sahra ve varoş (s.9) mesâbesinde kal'aya yarımşar ve birer saat mesâfe ile etrafında vâfirce kurâ olub yalnız kal'a içinde zokakları zarîf ve vâsi' ve her biri dörder ve beşer kat

¹¹ Hinto, Hintov, koçu veya karoça olarak da kaynaklarda geçmekte olup, Macarcadır. Fransızcası "Carosse" 'dir. Osmanlıca'da Karoça olarak kullanılmaktadır. Üstü kapalı, dört tekerlekli, perdeli, kupa tipinde bir çeşit yaylı arabadır daha çok uzun seyahatlerde kullanılırdı. Bkz. Sertoğlu, age., s. 152, 189; Pakalın, age., s. 843. ; Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, s. 1513, İkdâm Matbaası, Derse'âdet 1317.

kârgîrden kebîr ve refî' iki yüz kadar hânesi ve tuğla ve horasan¹² ve kireçten memzûç ve masnû' bir güzel kal'ası vardır.

VASF-I KAL'A

Bu kal'anın dâiren mâ-dâr birbiri derûnunda tûlen kemerli kârgîr üzerine çim siperli fikra fikra üç takım tabyası ve beher tabyadan diğerklerine mürûr için kebîr hendekler üzerinde müte'addid asma köprüsü olub tabyaların tahtında kâin mahzenler derûnunda mühimmâtın envâi' müheyâ ve manzûrumuz olan edevât-ı harbiyesinin cümlesi eyâdî-yi üstâdından yeni çıkmış gibi temiz ve mücellâ olduğundan ma'âda, iç kal'ası itibar olunan şehrin bir cânibinde mahsûs tophane ve dökümhane ve cebehanesi ve beş bin soltata mütehammil üç aded kebîr kışlası ve işbu üç kışlaya mukâbil ve muhâzî üç büyük dairesi olub bu dairelerin birinde memleketin umûr-ı dâhiliyesi nâzırı ve bende-i umûr-ı askeriye nâzırı olan ceneraller ikâmet ve ol birinde lede'l-iktizâ husûsî müzâkeresi için akd-i meclis-i meşveret iderler imiş. Ahalisi, takriben sekiz bin nüfus olub ekserisi zî-kudret ve hûb-sûret görünüyor. Lâkin hevâsı fena olmak gerektir. Temeşvar'dan kalkulub Kılan Kanije nam karyede ve ferdâsı Horğasi postası ma'berinden Nais (s.10) nam nehr-i kebîri açık tabir olunur kayıklar ile 'ubûr ve fetholdu kal'alar dokuz yüz yetmiş dört tarihinde cânib-i Devlet-i âliyye'den zabt olunan Segedin ve Zatma ve Kistelik kasabalarından mürûr olunarak Petri ve Orkun karyelerinde birer gece kıyâm ve kırk birinci günü Peşte nam şehir-i dilârâya varılıb anda dahi hinto tebdîli ve bazı levâzimat tekmîli için iki gün meks ü âram olundu.

VASF-I ŞEHR-İ PEŞTE

Şehr-i mezkûr otuz yedi derece ve beş dakika tûlünde ve kırk yedi derece yirmi sekiz dakika otuz saniye arzında Macaristan'ın en büyük kasabası ve etraf ü enhâsıyla ibtidâ dokuz yüz otuz iki tarihinde fetholunup bu'd-ı zaman Nemçelü yedine geçmekle Devlet-i âliyye'nin bir belde-i mağsûbesi olup düz ovada vukû'u hasebiyle cevânib-i erba'ası hadâyık ve bostan ve karşusunda kâin Budin kal'asıyla bu şehrin beyninde mürûr iden Tuna nehri serû'l- cevalândır. Derûnunda mükellef

¹² Horasan, tuğla tozu ile kirecin karışımından elde edilen bir harçtır. Çimentonun icadından evvel kullanılırdı. Bkz. Şemseddin Sami, age, s. 576.

ve müzeyyen büyût ve dekâkîn-i vâfire ve kenîsehây-ı mütekâsire ve asker kışlakları ve zahîre anbarları olub sekenesi Rum ve Bulgar ve Nemçe ve Macar tâifelerinden ibaret ve cümlesi ehl-i hırfet ve sâhib-i ticâret olmağın rakabe-i raiyyetleri hablü'l-metîn-i himâyet-i pâdişah-ı müslimîne bend ve serrîşte-i galebe-i cünûd-ı muvahhidîn kadîmi üzre bu taraflara vâsıl ve peyvend olmak niyaziyle rû-dest-i dua ber-daşte-i bârgâh-ı cenâb-ı hudâ kılınarak Tuna'yı açıkları ile mürûr ve avdetimizde (s.11) açıklar üstüne ma'mûl-ı ma'ber-i 'âriyetden 'ubûr olundu.

VASF-I KAL'A-İ BUDİN

Budîn kal'ası, Tuna sevâhilinden kurşun menzili bir püşte üzerinde cenûbdan şimâle memdûd ve sevâhilde tûlânî mükellef varoşu ile muhât ve mahdûd takrîben yirmi beş bin nüfusu câmi' bir kal'a-i vâlâ ve derûn u bîrununda kâin haneleri Peşte'den a'lâ denilse lâyük ve sezâ olub etrâfında bağ u bağçe ve müteaddid ve mu'teber ılıcaları vardır. Macar kralları fi'l-asl bu mahalde ikâmet edegelmiş ve Macar tâifesini me'lûf oldukları serbestiyet-i kadîmelerinin bekâsını 'ale'd-devam iltizam eylemiş ol vechile hâlâ metbûları olan Avusturya imparatorunun bir karındaşı Macar kralları vekâletiyile krala mahsus sarayda ikâmet ve Macaristan umûruna nezâret ile ol havâlide nâzırı olmağla meşhur bir mektepleri olmağla hikmet ve heyet ve politika ve lisan ve fûnûn-ı sâire ta'mîmi için ahâli ve ağıyardan mebânî istiyenler bu mektebe gelir gider. Budîn'i görüp geçtikten sonra Nijker ve Turbosi postalarında ve Rab kal'ası ve Ketse karyesinde birer gece beytûtet Irşova'dan berü işbu cerîdede esâmîsi mezkûr mahallerden ma'âda fi mâ beynehum vâki' olan kasabât ve kurânın hiçbirinde eleşmeyüb heman huyûl gerdüne seyr ü harekete havâle-i asvât-ı sa'y ü gayret iderek ve Beç dimekle ma'rûf Viyana şehrine kırk altıncı gün vusûl ve duhûlümüz mümkün olmuştur.

(s. 12)

VASF-I KAL'A-İ RAB

Rab kal'ası, Rab ve Rayibniç isimleriyle müsemmâ bir nehir kurbünde olub şehrin etrâfi metînce bir hisar ile mahsûr ve ahâlisi on üç bin nüfûsu üzere meşhûrdur.

EVSÂF-I BEÇ

Beç kal'ası, otuz dört buçuk derece tûlünde ve kırk sekiz derece on üç dakika arzında vâki' bir kazâ-yı müstevî yokuşcak denilebilür cüz'î firâzende ve Tuna nehrinin bir şakkı kenarında arîz ü amîk sanduklu tuğla ve horosandan masnû' hısn-ı hasîn ve hâriçte varoşlarını muhît olan meteris yollu kârgîr dîvârları dahi bir hisâr-ı metfîndir. Asıl kal'a derûnunda ekserî dörder ve beşer ve bazen altışar kat olmak üzere kârgîr ve kebîr bin üç yüz hane ve fûnûn-ı şettâya mahsûs katı çok mekteb ve medrese ve müte'adid sun'hâne ve minkâr-ı pîşekâr ile taşları kamerî oyması gibi intikâd olmuş musanna' bir kenîse ve mu'anven kütüphane ve kezâlik cebehâne ve teşrîh ve tophane ve asker kışlakları komâriyeler ile kâr-ı kadîm bir kral sarayı vardır.

VASF-I KÛTÛPHÂNE

Kütüphanesi bir cesîm dîvân-hâne resminde vasatı kubbe ve tarafeyni vasatından küçük sofa resminde zokağî çıkmalı dâiren-mâdâr mahfel ve şerefe tarzında şirvanlı ve zîr u bâlâsında kanatları tel urma fıkra fıkra dolaplu ve zevâyâ-yı erba'asında beheri kitaplar ile mahlû dört odalı fevkânî bir büyük daire olub derûnunda üç yüz bin cilt kitab olduğunu ihbar ve bize müte'allik (s. 13) olanlardan sîm ü sırma mahfazalar derûnunda mahfûz ve mevkî' ve mahallerine nazaran lihâza-i riâyet ve ihtirâmlariyle manzûr ve melhûz Bağdad tarafında yazılmış üç kît'a mushaf-ı şerîf ve bir kasîde-i bürde ile cennetmekân râbi'-i Sultan Mehmed Han merhûma gelince zînet-bahş-ı erîke-i saltanat-ı seniyye olan Âl-i Osman "Nevverallahu merâkıdehum ilâ yevmi'l- haşri ve'l- mîzân" hazerâtının tasvirleri murakkâ'ını ibrâz ve izhâr etmişlerdir ve nâdide olarak bir cins ağaç kabuğu tellerinden nesholunmuş evrak üzerinde muharrer bir eski [İ]talyan kitabı ve heyete dâir bazı edevât ve masnu'ât-ı garîbe göstermişlerdir.

VASF-I CEBEHÂNE

Cebehanesi tahmînen ve takrîben yüz ellışer arşun tûlünde ve on beşer zira' arzında fevkânî kârgîrhâne resminde murabbau'ş- şekl dört koğuş olub beherinin sertâser derûnunda koğuşu ortasına ve dîvârlar tarafına açılır tel kafes evsa'a ikişer kapulu ve içleri ağaçtan iskıralı takım takım dolaplar vardır isti'mâle elvirecek

tabanca ve tüfek vesâir edevât-ı harb ve cengi bu dolablara ta'biye ve râbitalu 'ummâl ve nizâma teslim ile tasfiye etmiş olduklarına mebnî cümlesi âyine gibi mücellâ ve temiz durduğundan başka civârân ve sükûf cebehâne ve esliha-i mütenevvi'a ile memlû ve bir mahallinde dahi nümûne olarak dürlü dürlü barut terâzuları ve top ve tüfenk çarhları ve envâ' kalıb ve miskab ve köprü kayıkları ve âsâr-ı muhârebatta taraf-ı husemâdan (s.14) me'hûz tabl u nakkâre ve bıçak ve nacak ve gûnâgûn elviye ve sancak doludur. Paris cebehânesinde bu kadar vüsa't ü zînet olmayub fakat nevâdir ve tuhaf ma'külesi bazı âlât ü edevât görüldü ise de pek dikkat olunsa Beç'te anların dahi nazîri vardır geçen sene İsterliç Muharebesi'nde Françalı Beç'e gelüb bu cebehâne de beğendiğini aldığı miktardan ve el-yevm soltaları yedlerinde olanlardan ve serhadlerinde mevcut bulunanlarından başka olarak el-yevm dolaplarda mahfûz tûfengin miktarı yüz seksen bine bâliğ olup bir taraftan dahi mâhiye beş altı bin tûfenk i'mâl ü ihzâr ettirildiği mütevâtirdir.

VASF-I TEŞRİHHÂNE

Teşrîh ve tabhânesi üç kat bir dâire-i kebîrdir. Derûnunda hasta ve tabib mekânları ve şâkird ve üstâd odaları olarak görülen hücerât nizâmalarını ve edevât ü âlât-ı lâzime cemiyetini lâyıkiyla tarif etmek muhâl ve ez-an cümle şu şeyleri Avrupa'da nâdirü'l-emsâl idüğüne cumhûr-ı hükemâ ve etibbâ müttefikü'l- makâldir ki dokuz on odanın içinde kütüphâne misüllü müretteb ve müzehheb dolaplar ve yazma mahfazaları kimi üzerleri camlu sandukalar içine be tabaka-i insan sûreti misüllü balmumundan rihte sûretler vaz' idüb ol sûretler üstünde ilel ü emrâz-ı muhtelifeyi yegân yegân keşf ü ayân ve a'zâları dahi başka başka tasvîr ü beyân ve cemî' 'urûk ve a'sâbı renk ü levniyle tasrîh ü haml ü meşîme ve veled ve vilâdet ahvâli gibi (s. 15) sâir şeyler hakâyık u dekâyıkıyla tersîm ü tashîh olunmuş ve bir haml, tekâmîl müddetine kadar rahm-i mâderde ânen fe ânen ne sûret kesbettiğini bilmek ve etibbâ ve cerrâhîne bildirmek için beş günlük ve bir aylık ve beş hafta şu kadar saatlik deyuyaftalariyle ma'an halkı ve hakîki sakatları ve iki başlu bir vücud ve bir vücudda iki ve üç başlı ve üç dört kollu küçük meyyiteleri teşrihhâneye celb ü cem' ve saf ve keskîn ruhlar ile memlû billur sürahi ve kâseler içre hıfz ve raflara dizilmiş olmakla,

Beyit:

“fe fi külli şey’in lehû âyetün tedüllü ‘alâ ennehû vâhidün”¹³

vefkınca her birini müşâhede ve mütâlâ’ada kudret-i rabbâniyeye istidlâl derkâr ve bu sebebe mebnî Beç’te talim ile perverde olan etibbâ ve cerrâhînin hazâkat cihetiyle sâirlerine rüçhânı müsellemler-i sığâr ve kibârdır. Düvel-i nasârâda mu’allem süvâri askerinden ma’âdasında ata binüb inmekte mahâretleri olmayub erbâb-ı iktidâr ve a’le’l-umûm ricâl ü kibârı araba ve hinto ile geşt ü güzâr eylediklerinden medâr-ı suhûlet seyr ü hareket ve nev’an-mâ nezâfet ü zînet olmak üzere şehri-i mezkûrun kal’a derûnunda olan kaldırımları serâpâ çârkûşe ve tirâşide seng-i siyahtan mefrûş olup lâkin zokakları tenk ve hâneleri mürtefi’ ve yüksek yapılmış olduğuna binâen mahallât araları pek rûşen değildir. Gürûh-ı mekrûh-ı küffâr husûsen ta’assûbla meşhur Nemçelû yâdigârların suver (s. 16) ve bütlere rağbeti perestiş ve hürmetleri derkâr olmağın bazı meydancıklarda ve köprü başları ve büyük konak ve bahçe aralarında tuğla ve taştan masnû’ ü ma’mûl ‘acîb ü garîb heykel ve sûret ve nişâneler olub şimdi dahi Nemçe imparatoru esbak II. Yuzef [Joseph]’in sûreti olmak üzere kütüphâne kurbünde kâin saray meydancığına somaki gibi ebrûlu bir nev’ taştan mücellâ ve mürtefi’ bir ‘amûd üstüne duba ve tu[n]çtan rıhte bir esbe süvâr olmuş ibretnümâ tasvîr-i kebîr inşâ olunmakta olduğu ve dokuz yüz otuz altı senesi muhâsarasında şece’at-ı ehl-i imandan cânib-i islâmiyândan yararlığı zuhûra gelenlerin eşbeh ve eşheri olmak üzere menkûl serhadli yeniçeri kıyafetinde ve dalkılıç bir gâzinin taştan ma’mûl sûreti kal’a derûnunda kâin bir hânenin sakfi üzerinde bâki idüğü manzûr-ı nazar-ı ibret ve kral hazinesi arslanhane ve Şamron bağçesi gibi şöretlü mahallerin seyr ü temâşası dahi bir iki gün mûcib-i inbisât ve ferhâtımız olub lâkin hazinelerinde olan mücevherât ve fağfûret ve eski maden ve sîm sürâhi ve bardak ve tabak tecemmu’ât-ı zaman-ı saâdetlerini idrak ü üns ü ülfet ve iltifatlarıyla müftehir ve şeref-nâk olduğumuz ekâbir-i ricâl-i Devlet-i âliyye’de bulunur şeylerden olub fakat hindkârî ve çini piştahte ve şîr-i mâhî ve abanosdan oyma ufak tefek tuhaf ve nâdir oyuncaklar ile mücevher bir taç ve bir mücevher asâ (s. 17) şâyeste-i istihsân ü pesend olur denilse becâdır. Şehir-i mezbûrun varoşlarında olan hâneleri sûr-ı kal’adan beş kat ziyâde zokaklarının vüsa’ti fevkalâde olarak bu

¹³ Herşey Allah’ın birliğine delâlet eden bir delildir.

şehrin mecmû'ü seknesi üç yüz bin nüfûsa bâliğ olur olmaz derecesinde ma'dûd ve Avrupa'nın merkezi olmak takrîbiyle ticâret hizmetinde ehl-i İslâm ve Nasârâ ve Yahûdî'den türlü türlü adamlar bulunduğu ma'lûm ve meşhûrdur. Kurb ve civâr-ı şehirde ve varoşları etrafında mükellef bahçeler ve müte'addid mesîreler ve fağfûrî ve âyine ve cam fabrikaları misüllü nice nice kârhâneler fağfûrîlerini Avusturya dâiresi ve Macar ülkesinden meclûb ve müddehire kireç gibi beyaz iki nev' topraktan i'mal ve pek temiz ve nefis şeyler yapmağa sûret vermiş olduklarından, bu kârhâne i'mali sâir mahaller Saksonya ma'mülâtına tefevvukta iddi'â-i mahâret ü kemâl iderler. Vâkı'a kral için altı yüz kise akçaya bazar alınub yapılmış bir ta'âm takımı çanak çölmek görüldü ki üzerlerinde olan nigâr ve nükûşu bî-müdânî mâhî ve nişân-behzâd ve mânidir. San'at-ı ilmiyesi süferâ-yı sâbıka-i Devlet-i aliyye'nin sefâretnâmelerinde mastûr olmağla tafsilden 'udûl olunup şehir-i mezkûrun cânib-i şarkisinde olan varoşları kenarında ağaçları bir cerîde-i muntazam ve cadde yolları her gün sulanub süpürülmesi mu'tad ve mültezem, öyle ormanları olub eyyâm-ı sayfda akşam üzerleri ve bâ-husûs yortu ve pazar günleri lâ akal yirmi bin nüfûs bu ormanda âmed ü şûd ile evkâtgüzâr ve derûnunda (s. 18) mu'anven ve muhteşem kahvehâne ve lostaryalar olmağla gece yaralarına kadar oralarda zevk u şevk ve muhabbetle ref'-i humâr iderler. Kurâ-ı meşhûre ve ma'mûresinden Beç'e altı yedi saatlik mesâfede hammâm manası mutazammın Baden nam bir müferreh karyede müte'addid kaplıcaları olmağla kezâlik mevsim-i sayf ve baharda Beç ahâlisinden kazâ-yı istifâ-yı hevâ-yı nefside herze-gerd olanlar bu karyeye hicret ve etraf ü eknâfdan dahi erbâb-ı zevk gelüb ikâmetle icrâ-yı âyîn ve âdet eylerler. Beç'in hammâmları umûmen Varşovya ve Paris'te görüldüğü vech üzere bayağı tahta ve taş döşemeli ahşâbî odalar derûnunda fiyatı maktu' birer fuçudan ibâret olub ekserisinde suları kovalar ile hâricden getürüb fuçulara vaz' u imlâ' ve hammâm niyetine gelenler ördek gibi dalub çıkmak ile iktifâ ederler. Bunların eğerçi bazılarında maslak olub lâkin suyu yine vezn ü hesabıyla icrâ ve güyâ serf ü telef ettirilmemek dakikalarına dikkat ve itinâ eder olmalarıyla âdetten ziyâde su sarf u istimal eyler müşteri olur ise âna göre su hakkı alırlar. Bu fakîr Beç'te olan ma'hûd hammâmlardan bi-hasebi'l- iktizâ bir maslaklı fuçu mahalli haber alıncaya kadar teyemmüm ile evkât-güzâr olduğum iki gün iki gece zarfında çekilen azab, derûn-ı havsala-i hâme-i tarifden bîrundur.

Fıkra: France İmparatoru'na gitmek üzere bizden bir gün mukaddem Beç'e gelmiş olan Acem şahı sefiri Mirza Mehmed Rıza Han'a Beç'te mukîm Fransız elçisi Ceneral Anderiyos'u (s. 19) müstakil ziyâfet etmiş ise de ferdâsı bizim için tertîb eylediği ziyâfet meclisinde dahi sefir-i mûma-ileyhin huzûrunu irâde ve istediğimiz ta'amların malzemesini kendü aşçılarımız tabh u âmâde etmişler idi. Esnâ-yı tenâvülde Acem sefiri bizim helvamızdan dimâğu'l-ây lezâiz olduğuna binâen güzel olmuş tabiriyle müdâhene edeyim der iken berü taraftan "hay hay ! bizim gaziler helvamız meşhurdur, buyurun" deyhelva tabağını önüne sürmem ile "kerem ettiniz" cevabından gayrı söz bulamaması kızılbaşâ bâis-i serfûrûyu ve hicab ve hem-bezm olan ricâl-i Nemçe ve sâirleri bu mazmûndan mahzûz ve zevk-yâb olmuşlardır.

İstidrâd: Bir ulu devletten âhir devlete memur bazı murahhas ve büyükelçilere güzergâhlarında olan pâ-yi taht memleketlerin küberâsı ve icâb-ı dikkat ve hâle göre kral ve vükelâsı ikrâm-ı ziyâfet ve hakkında icrâ-yı merâsim-i hoş-âmedî ve hürmet ve riâyet eylemeleri öteden beri âyîn ü âdet iken, kemâl-i kibr ve nahvet ile Beç'te ikâmet ve ol esnâda semere-i gâlibiyetleri olmak üzere Avusturya Devleti'nin kâtibe-i harekât u etvârına dahl ü dikkat eden Fransa elçisi ceneral-i mersûmun şerrinden ihtirâzen devlet-i müşârun-ileyhâ vükelâsını elçi-yi merkûmun ziyâfet meclislerinden ma'âdada görüb sohbet etmek vâki' olmadı ise de taraflarından mahremâne vürûd iden âdemleri vesâitiyle bu babda arz u ifâde eyledikleri 'özü-i ma'kûl hâl-i mağlûbiyet iştimallerine nazaran karîn-i sem'-i itibâr ve kabûl oldu. (s. 20) bu şehir-i şehîr-i 'adîmu'n- nazîrin muvâfik mesel der çend eyyâm-ı ârâmgâh-ı abd-ı fakîr ve müttihâm olduktan sonra Zilhicce'nin dokuzuncu arafe gecesi fekk-i râbîta-i müsâferet idüb oradan Dülgesdorf ve Maryagelf nam karyelerde ve ba'dehû Baron kal'asını seyrederek ve yeşo kasabasında ve andan Almuc kal'asını görerek Heravejd nam köyde birer gece beytütet olundu.

VASF-I KAL'A-İ BARON

Baron kal'ası, cenûbdan şimâle mümted olmuş iki püşte üzerlerinde tarafeyni bağ ve bağçe ve tarladır. Pîşgâhı düz ova ve sahrâ olarak Moravya eyâletinin ticâretgâh ve kılâ'-ı meşhûre ve ma'mûresinden tahmînen on beş bin nüfûsu câmi' ferah-fezâ-i bercâ-yı ra'nâdır. Kal'a ve varoşu derûnunda katı çok kârhâneleri ve sahtiyân destgâhları ve a'lâ konak ve zibâ kışlakları vardır.

VASF-I KAL'A-İ DALMUÇ

Dalmuç kal'ası dahi eğerçi on iki bin nüfûsu câmi' bir mahal olub kal'asının her tarafı bâlâda vâsf-ı mürûr iden Temeşvar kal'ası gibi kat ender kat metîn ve derûnunda olan büyût ve dekâkîn gayetü'l- gâye dil-nişîn ve zengin olduğundan başka ahâlîsi dilîr ve hüner-ver görünür. Bunlarda dahi çok kârhâne ve sanâyi'-i sâire destgâhları ve ulûm-ı cüz'iyeye ve külliye te'allümüne mahsûs bir büyük mektepleri vardır. Varşavya'dan avdetimizde hinto tamiri için bu mahalde yirmi saat kadar ârâm ü ikâmet vâki' olmağla askeri ve ahâlisinden ziyaretimize gelenlerin bazıları sikke-i hasene-i Osmaniyye'den talep ve teberrük kasdlarına (s. 21) mebnî birer ikişer rub'iyeye verildikte bîçârelerin basma kağıt ve bakır akçadan gayrı şeyleri olmadığı ecilden, birkaç altun ile gûyâ memleketlerin ihyâ eyledik gibi duâ vü senâ ve izhâr-ı mahzûziyyet ve safâ etmişlerdir. Sâlifü'z- zikr Heravejd karyesinden Granburg ve Şikotşov kasabalarından bir gece beytütet ve ba'dehû Karakoya şehrine varılıb Acem sefiri mûma-ileyhe bu mahalde dahi mülâkat u musâdakat olundu.

VASF-I ŞEHR-İ KARAKOYA

Şehr-i mezkûr, Vistol şehrinin otuz yedi derece ve kırk sekiz dakika tûlünde ve elli derece on dakika arzında vâki' semtinde ve Galiçya dâiresi derûnunda vesî'u'l- enhâ ve kesîru'l- kurâ bir şehr-i dilâra olup fi'l-asl Leh krallarının ibtidâ taç giydikleri ve bi'l- âhere ekserîsinin defin olundukları mahaldir. Derûnunda cesîm konaklar ve mûte'addid mektepler ile şümâr-dîde tahmîn olmuş yetmiş beş kenîse ve bir kışlak ve bir somadya ve şehir etrâfında kurşun ve demir ve tu[n]ç ve tuz ve a'lâ mermer madenleri ve mükellef bahçeleri vardır. İç kal'ası olan bir yokuşcak üzerinde kâin büyük kenîselerinde i'tikâd-ı bâtılları üzere vâsıl-ı hak olarak mürde olan bazı Leh kralları ve papaz ve piskoposlarının li-ecli'z-ziyâre başlarını ve ellerini kesip altun tas ve mücevher zarf içre hıfz etmişlerdir ve bir bahçede dahi Paris'te görüldüğü misüllü edviyeye dâir envâ'-ı nebâtat ve eşcârı cem' eylemişlerdir. (s. 22) şehr-i mezkûr bin yüz on yedi sene-i hicriyesinde vâki' bin yediyüz iki sene-i iseviyesinde İsveçlü'nün ve bin yediyüz altmış sekiz senesinde Rusyalu'nun ve yetmiş üç senesinde Nemçelü'nün eyâdî-yi zabt ve tasarruflarına geçüb ba'dehû hâlâ Paris'te mukîm Lehlü Kocoşko nam ceneral sa'yiyle yedi yüz doksan dört senesinde Nemçe ve Rusya askeri külliye tard u tebyîd olunmuş ise dahi muahharan

Galiçya'yı bütün bütün Nemçelü zabt eylemek hasebiyle şimdi Avusturya İmparatoru'nun bu temellük ve istilâsından ve kal'ası kılâ'-ı kadîmeden olub vaktiyle işe yaramayacağı ecilden, imparatoru müşârun-ileyh bu defa hedm idüb şehri büyütme sevdasındadır. Fransız imparatoru bu sefer Devlet-i aliyye'yi işgâl ve tarafına murahhas elçi celbiyle müttelik devlet şâyiasını vererek sâir devlet ve mileli tahdiş ve iğfâl etmekten nâşi bu ittifakta semere-i nâfi'asından hisse-i mütedâvildir ümidine düşmüş. Ba'dehû Lehlü'nün saltanat-ı seniyyeye hürmet ve riâyetlerini icab eder halâtta olmağın, Karakoya'ya ibtida-yı vürûdumuzda rical ü nisvân ve kibâr ve sıbyânı gürûh-ı mekrûh ziyaretimize gelüb icrâ-yı merâsim-i hoşâmedî eyledikleri esnada, "çok zamandan berü Osmanlı görmeğe hasretkeş idik. Burayı teşrifinizden memnun ve mesrûr olduk. Ah ne olur üç beş gün ikâmet idüb doya doya sizi görmek şerefine nâil olsak" yollu her biri bir gûne ta'bir-i dil-pezîr ile ikrâm ve sâkin olduğumuz hanenin kapusuna bir bölük nemçe askeri tayiniyle icrâ-yı merasim-i i'zâz u ihtiram (s. 23) itmeleriyle iki gün onların hatırı için tevakkuf u ârâm ve vücûh-ı beldeye gülyâğı ve ten-zûy ve çevre misüllü hedâyâ ile dahi iltifât ve ihtişâm olundu. Karakoya'dan ilerü Varşavya'ya doksan saat mesafede vaki' İvanoviçe ve Zadnoviç ve Sinkov ve Malagos ve Lobistovirad ve Ziş ve Konoski ve Abocenov ve Covise ve Nomiyastov ve Mozlanika ve İstraviç ve Darişen postaları bozuk düzen ve yollarının rabitasızlığı bâdî-i enva'-ı meşâkk u mihen olmağın esnâ-yı tarîkde hinto devrilüb göllere düşerek ve çamurlara batub çıkararak on gün on gece gitmekle gücile Varşovya'ya vusûl ve Fransa tarafından tehiyye olunan konağa nüzûl olunduktan sonra der-an-hal tercümanlarımızın birini Taleyran nam umûr-ı ecnebiye nâzırı tarafına irsâl ile Varşavya'ya vürûdumuz haberi resmen takrîr ü ifâde olunduğu hinde bir kâide konak muhafazası için beş on nefer soltad gönderilmekle iktifa yani me'külât ve sâir levâzımâtımıza iğmâz-ı 'ayn ile muktezâ-yı denâet-i cebeliyelerini izhâr ve icrâ ettiklerinden tedârikât-ı malzemeye tarafımızdan iktidar ve avdetimize kadar sâye-i Devlet-i âliyye'de sarf-ı nükûd-ı mevcûdum ile şân ü übühhet-i saltanat-ı seniyyenin muhâfazasına dikkat ve i'tinâ olundu.

İstidrâd: Acem sefir-i mûma-ileyhe Macar altunu ta'yinât bahâ verilüb hîn-i avdetinde dahi kendüye kırk bin ve adamlarına beş bin guruş harcırah ile mücevher ve musavver bir kutu i'tâ eyledikleri menküldür. Nâzır-ı merkûm Taleyran İtalya'da kâin teb'a-i Vidin ülkesinin hükümdar prenci [prenci] ve ol vakt (s. 24) France

Devleti'nin umûr-ı ecnebiye nâzırını ve başvekili olub mevâdd-ı memuriyetimiz ânınla mülâkat ve musâhabete tevakkuf eylediğinden vürûdumuzun haber-i resmîsi kendüye vâsıl olduktan sonra mülâkât için vakit tahsîsi ile tarafımıza da'vet tezkiresi göndermiş olmağla üçüncü gün etba' vü tercümanlarımız ile hintolara süvâr ve mersûmun hânesine 'atf-ı inân-ı indi'a vü refât olundu. Leh hudûdunda otuz seneden berü Osmanlı elçisi görülmüş olmadığına mebnî seyir tarikiyle yollarda tecemmü' eden eşhâs galabalığı ile bir takrîb hâne-i mezkûra varıldıkta Taleyran âdemleri nerdüban başlarından istikbâl ve bizi alub düvel-i sâire elçileri ve Fransız ceneralleri ile mâ lâ-mâl bir odaya idhâl eylediler. Zikrolunan odaya duhûl ider iken mukâbelesinde vâki' bir oda kapusundan Taleyran zuhûr ve izhâr-ı handerûyî ve sürûr iderek odanın ortasına geldikten sonra kanepa tabir ettikleri tûlânî bir sandal-ı iskemle üzerine ku'ûdumuzu işaret ve bu fakîr oturub kendüsü biraz zaman ayak üzere kıyâma rağbet idüb ba'de'l-ku'ûd dostluğa lâyıq muktezâ-yı vakt ü hâle muvâfik nevâzişlice suâl-i hâtır u hâl ve sâir âfâkî sohbetlere iştigal esnasında haşmetlü Farance İmparatoru bu taraflara yani Leh hudûduna şevketlü padişah-ı Âl-i Osman hazretlerinin hizmeti için geldi ve sizin sefâretle me'mûriyetinizi bundan mukaddemce haber aldığı gibi mahzûz olarak iki yüz bin asker ile ilerü düşman üzerine gitti ve şimdiye değin hayli iş gördü. (s. 25) Devlet-i aliyye ile Fransa Devleti'nin meyl ü muhabbetleri kemâlde olmağın sizinle bizim beynimizde dahi zaten hüsn-i ülfet ve akd-i hulûs ve meveddet olmak me'mûlündeyim deyuarz-ı safvet ve sadâkat ve ertesi gün tertîb-i ziyâfet etmekle biz dahi te'kîd-i esâsî vedd ü vilâyî mûcib olur. Ceramoniya'yı [seramoni] cevablar virerek kelâmımıza hitâm verildiği anda izhâr u âmâde eyledikleri kahve içilüb biraz dahi âfâkî sohbet olunduktan sonra geldiğimiz hey'et üzre avdet ve iki saat mürûrunda nâzır-ı mûma-ileyh Taleyran dahi hilâf-ı resm-i âdet ikrâmen bizim konağımıza gelmekle tekrîr-i da'vet-i hulûs-ı muhabbet olunub ba'de-zîn ara ara mukâlemeye girilmiş.

VASF-I ŞEHİRİ VARŞAV

Varşav şehri, Vistol nehri kenarında kal'a ve surdan ârî takrîben doksan bin nüfûsu hâvî otuz sekiz derece ve kırk dakika ve otuz saniye tûlünde ve elli iki derece on dört dakika arzında kumsal düz ovada vâki' cesimce bir şehir olub derûnunda katı çok medrese ve mekteb ve kenîse ve müte'addid bîmarhâne ve eslihâdan tehî

cebehâne ve bir kütübhaneye ve zâhire anbarları ve asker kışlakları ve mükellef konaklar ve komariyehâneler ve Leh kütüphanesinden iki yüz bin cilt kitap çıkarub Rusya imparatoriçesi esbak Katarina zamanında Petreburg'a [Petersburg] götürdüklerini ahâlisi hüzn ile nakl ü îrâd ve Leh'in def'a-i sâniye-i mukâsesinden bir sene mukaddem imparatoriçe-i müşârun-ileyhâ cânibinden Varşav ve havâlisine vaz' olunan Rusya askerinin mecmû'unu ahâlî-yi kaza idam (s. 26) ve ifnâ eylediklerini kemâl-i sürûr ile tezkâr ü yâd iderler. Şehr-i mezkûr seknesinden İbrân[î]-i Yehûdî zükûr ve inâs evlatlarını elsine-i muhtelif ve hikmet ve hendese ve sâir ma'ârif tahsîli ve mûsikî ve raks te'allümü için terbiyeye sa'y ü ihtimamları derkâr ve içlerinde zarâfet ü nezâkete ve hüsn ü ân ü letâfet ashâbı kesîrül-miktar olub rumûz ve mazmûn ve kelâm-ı mevzûn ile birbirlerin medh ü zem eylemek dahi şî'ârlarından idüğü ecilden bazılarıyla müşâ'are olunub hâl ü mezâyâsı tarafeynden tercüme ettirmekle malum olan sözlerden bir takım Türkî eş'âr ol taraflarda âvihte-i dîvâr-ı deyr-i i'tibâr u işihâr olmuştur. Bu âdemlerin fi'l-asl çerkesî cepken resminde kisve-i mahsûsaları var iken âfitâb-ı devlet ü ikballeri karîn-i ufûl ü zevâl olduktan sonra tâbi' oldukları düvel-i sâireye muvâfakat sûretleriyle resm ü hey'etlerini tebdîl ü tahvîl etmiş olmalarıyla el- hâletü-hâzihî zükûrlarının kılığı Frenk ve avretlerinin libâsı nisvâne-yi Efrence müşâbih ve hem-renktir. Hâneleri bilâd-ı sâire-i cesîmede görüldüğü misüllü umûmen matbû' ve hem-vâr olmayub bazı zokaklarında ve büyük konaklar aralarında ahşaptan birer ikişer kat harâbezâr evleri var ve zokaklarının ekserisi Paris zokakları gibi müte'affin murdar mesire olarak Saksonya ve Kraşenski bahçesi nâmiyle derûn-ı şehirde fakat yolları muntazam ağaçlık iki meydanları ve iki komaryahâneleri olmağla ikindi ta'âmılarından sonra canı isteyenlerden bây ü gedâ bu meydanlara gidüb (s. 27) aşağı yukarı gezinürler ve ekseriyâ balo nâmiyle kibâr kavmı hânelerinde cem'iyet idüb bu makûle cemiyetlerde ricâliyle nisvânları beraber çift çift raks ü âhenk itmek med'uvven gelmiş olanlara bazen ta'âm ziyâfeti ve bazı defa yalnız kahve ve dondurma ve çay verilmek âdetlerindedir.

Ta'riz: Balo gecelerinin birine Acem sefiriyile müsâdefet ve mahall-i cemiyette bulunan nisvândan başına yeşil kurdela sarmış bir avreti rü'yet vâki' olmuş idi. Sefir -i mûma-ileyh mezkûr tînet-i asliyesi olan sefâhetinden nâşî "bu avret Varşav emirlerinden olmak gerektir." deyunahl-i gülşen-i siyâdetime seng-endâz-ı istihzâ olayım diyecek ben dahi "buralarda emir ile Ermeni'yi fark etseler imtiyaz

içün sarmıştır zan olunur idi. Amma fark ve temyîz yoktur” cevabını verdiğim gibi dücâr-ı hicâb ve karîn-i nedâmet ve ızdırâb olmuştur.

Kâide: Frenk tâifesi gündüz ta’âmlarını karılarıyla beraber ederler, lâkin gece yemeklerinde ve bazen büyük ziyâfetlerinde karı galabalığ olduğu takdirce sofrada başında karılar oturup erkekleri verâda ayak üzre durarak “aç köpek kasap çengeline bakar gibi” karıların ellerine bakarlar eğer insaf idüb karılar anlara birkaç lokma şey verirler ise alub yerler vermezler ise aç gelüb aç giderler. Davetsiz gidenlerin ve umûmen hizmetkâr makûlelerinin bu ziyâfetlerden nasîbleri olmamağla med‘uvven ziyâfetlere gideceğimiz vakit maiyyeti lâzım gelen adamlarım fakîrhânedeki ta’âm itmeksizin kalkub gitmek vâki‘ olmamıştır. (s. 28) Şehr-i mezkûrun kurbu civârında Marimot ve Beylanova ve Moçin ve Lâzenki ve Korili ve Karye ve Vilanova ve Varkan nâmiyle meşhur ve ma‘mûr mesîreleri ve müferreh çiftlikât ve karyeleri ve bazı kibârlarının sayfiye konakları vardır. Varşavya’da ziyâdece ikâmet ve her tarafını rü’yet ve ekâbir-i vücûh-ı memleket ile ülfet ve ünsiyet iderek sem‘an ve ‘iyânen çok şeylerine vâkıf ve bu seferden agrâz-ı reviyeye-i Efrenciye’yi ol tarafta müteferri ve ârif olarak usûl ü fûrû’-ı memûriyetime Varşav’da çekidüzen verilmekle velîni‘metim olan Devlet-i aliyye’yi varta-i hevl-nâk ittifak-ı Freng bir renge uğratmaktan kemâl-i tehaşî ve ictinâb beyne’l-etrâb bâis-i terakkî-yi kadr ü itibârım olacağı bî-irtiyâbdır.

Sâniha: France imparatoru işbu sefer ü hareketini birkaç türlü işâ’a idüb şöyle ki; evvelâ France’nin devlet ve milletine hasm olanların haddini bildirmek lâzım geldi da‘vasıyla kendü askerini tahrîk ve teşcî‘ etmesi, sâniyen iddi‘â-yı lâfzîsi hakkaniyet sûretiyle Lehlü’yü eyâdî-yi ağıyardan kurtarub Leh Devleti’ni kadîmi üzre ihyâ ve ibkâdan gayrı maksûdum yoktur demesi, sâlisen Devlet-i aliyye’nin yüz seksen iki senesinde [1768] gasb olunmuş memâlikini Rusyalu’dan istirdâd ile şân-ı şükûh-ı saltanat-ı seniyyenin tezâyüd ü hizmetine mecbûrum yollu gayret ve sadâkat arz eylemesi ve bunların emsâli her bir tarafa bir gûne söz söylemesi mücerred kendü menfaati zımnında hiyel-i harbiyeden ibâret (s.29) ve hatta Kâtib Çelebi merhûm her kavmin bir nisbeti olmağla Leh’in kibrisi Çeh’in râhibi İtalya’nın takvası Alaman’ın orucu dedikleri gibi Fransız’ın ahdi derler yani kâidesiz ve kizb ü dürûğ ve asılsız şey diyecek yerlerde bunların mensûbâtiyle darb-ı mesel iderler deyuCihannümâ’da tahrîr eylediği vech üzre, Fransızlar’ın bî-vefâlığı öteden berü müselleme ve müsabet

olub kâffe-i akvâl ve ef'alleri hîleden gayri bir şey olmadığı inde'l-akl zâhir [ü] hüveydâ ise de bazı güç fehm olanlar geçen sene İsterliç muhârebesinde Nemçelü ateşlere yanub ocağı yakılmış ve Rusyalu'nun dahi bu defa mağlûbiyetiyle kolu ve kanadı kırılmış ve Rusya Devleti dahi birkaç koldan sıkıştırılmış olduğuna binâen, Rusya Lehi'ni almak kolay ve ol taraf alınub ele geçdikten sonra Nemçelünün Galiçya memleketi tabiatıyla alunur, o yar i'tikadında olub ma'ahazâ bin yüz elli iki tarihinden berü Moskovlu nizâm verdiği askerini otarmak içün sağa ve sola el atarak ve yetmiş altı senesi esnasında Leh'in Korlanda eyâletine tırnak iliştirerek tadrîci tadrîci matlûbuna nâil ve Leh arazisinden kâide-i külliye hâsıl etmiş iken tavr u mişvârları ma'lûm Fransalu'nun bir ayak patırtısıyla geri çekilir mi çekilmez mi? deyü hılâl-ı münâvele-i selâfetu's-sahbâ-yı makâle ve hitâb ve esnâ-yı müfâkere-i simâr-ı şehringiz suâl ü cevabda söz ayağıyle gelmek köşelerine dikkat olunarak Leh memâlikinin ahvâl ü icmâlîne (s. 30) kesb ü vukûf ve ma'rifet olunmağla bi-fazli'l- lahi teâla Devlet-i aliyye-i ebediyyü'd-devâmın vaktiyle işine yarar me'mûliyle ber-vech-i âtî zikr ü beyâna tasaddî olundu.

BEYÂN-I KEYFİYET-İ MEMÂLİK-İ LEH

Litvanya ve Leh Devleti'nin hudûd-ı kadîmesi bundan otuz beş sene mukaddem otuz iki ve çevrelik itibariyle dâire dâire tefrîk u tecdîd olduğuna üzere hudûd ve sınırı otuz beş derece ile ellinci derece tûlü ve kırk sekiz derece ile elli altıncı derece arz-ı şimâli meyânında vâki' bir ülke-i cesîme olub havâsında bürûdet-i zâidesi yirmi dört dereceye ve harâreti yirmi altı dereceye bâliğ olarak bu ülkede bir senenin beş ayı kış ve yedi ayı sayf ve bahar ve güz oluyor. Zikrolunan voyvadalıklardan Rusyalu'ya tâbi' Litvanya ve Poloçka dâirelerinde bazen küçük püşteler ve Nemçelü'ye tâbi' Sandomir ve Radom ve Lübit ve Karakoya ve Hülm ve Zato ve Esviçi voyvadalıklarıyla Peliçe Suyu boğazından Vistül nehrinin Karakoya tarafındaki şikkına kadar vâki' olan kasabât ve kurâ ve Rusya ve Peliçe eyaletleri ve yine Rusyalu'ya tâbi' Podolya ve Velina ve Breslav ve Kiyevya dâirelerinde biraz dağlar olub kusûr yerleri düz ovadır. Toprakları siyah ve umûmen kumlu olub derûnunda helon ve yağlı ağaç ve birkaç nev' boya damarları ve kehriba parçaları vardır ve dağları olan devâir-i merkûmede dahi birkaç nev' demir ve nühâs ve kurşun ve mıknatıs ve maden kömürü ve bazen sîm (s. 31) ü zer madenleri ve Karakoya'dan

Boğdan ve Eflak taraflarına doğru Karabak [Karpat] Dağları kenarında temiz tuz ve a'lâ kükürt ve çakmak taşı ve alçı taşı ocakları derkâr ve Nemçelü'de olan Sandomir ve Karakoya toprakları Leh'in arâzî-yi sâiresinden ziyâde mahsûldâr olub tuzlasından yevmiye dört-beş yüz araba yükü tuz çıkub satıldığından başka işbu Karakoya havâlisinde ve Dovlinyâ ve Porliya ve Ukrayna eyaletlerinde güzel at ve boynuzlu hayvanât ve kavun ve karpuz ve enginar misüllü esmâr u nebâtât bulunur. Mâru'z-zikr Podolya ve Ukrayna topraklarında Mısır güherçilesi gibi a'lâ güherçile hâsıl olur.

HEY'ET-İ HÂLİYE-İ ARAZÎ-Yİ LEH

Bütün Leh ve Livatya hudûdu yüz yirmi üç kıt'a itibariyle yirmi üç kıt'asını tarla ve dokuz kıt'asını çayır ve iki kıt'asını mesken ve otuz dört kıt'asını turûk u enhâr ve elli kıt'asını ormân ü eşcâr farz ü i'tibâr iderler.

FEVÂİD-İ ÂRÂZÎ-Yİ MERKÛME

Bâlâda beyan olunduğu üzere bütün Leh'in altı bölükten bir bölümü farz olunabilen tarlaların siyah topraklı olanlarına hinta ve kumsal yerlerine çavdar ve yulaf ve yer elması zer' oluna gelmekle hintadan ma'âdasının bir kilesi yirmi misli kadar mahsûl-verdiği menkûldür. Hinta tarlalarına beheri bir buçuk İstanbulî keyl olmak üzere bundan otuz sene mukaddem on dokuz milyon keyl tohum zer' ve hadd-i i'tidâle riâyeten birine beş misli mahsûl takdîr olunarak senevî doksan beş milyon keyl mahsûl aldıkları mazbût u ma'lûmları olub lâkin ol vakt arâzî-yi mîriyelerinin (s. 32) ekserîsi Leh kraliyle ricâli yedlerinde mâlikâne ve has olarak zabt u irâdesi hususları kendü yurtlarında kayd-ı esere giriftâr olan yani diyâr-ı ecnebî ve ağıyâra çıkmamak üzere Eflâk kıptîleri misüllü fakat birbirleri ve kendi memleketleri arasında alınıb satılan 'aceze-i re'âyânın rakabe-i sa'y ü gayretlerine rabt olunub anlar dahi haftada iki gün hâh u nâ-hâh bâd-ı hevâ hizmet ve eyyâm-ı sâirede başka işler rü'yet eyledikleri için çok yerleri güzelce idâre olamayub mu'attal kaldığı herkesin ma'lûmu olduğundan muahharan arâzî-yi mîriye-i merkûmeden Nemçe ve Prusya Devletleri zabtına geçenleri parça parça âhere îcar ve temlik ve mâlikâneye mutasarrif olanların vefâtından sonra evlâd ü ahfâdına tefvîz ve cebren ve kahren bir kimesne âheri istihdâm eylememek gibi ahz ü i'tâ ve mu'âmelât-ı bây ü gedâya dâir

müceddeden bir kâide-i lâyika vaz'ıyla fukarâ-yı raiyyeti kayd-ı eser ve ızdırârdan kurtarub istedikleri gibi eküb biçmeğe iğrâ ve tahrîs itmiş olduklarına binâen çorak ve sulak olan yerlerine kadar bir taraftan ıslâh u iflâh olunarak el-hâletü hâzihî Leh hudûdunda senevî yirmi beş milyon kîle tohum ziraat olunduğu Dansika [Danzig] İskeleyi ve Bahr-ı Baltık Limanları ve Hocabey taraflarından sefâyine tahmîlen diyâr ü âhere nakl ü irsâl olunan zehâirin mikdârından istidlâl ü tahmîn iderler. Fukarâsının çoğu etmek yerine yer elmasını kebab idüb yerler. Arâzî-yi merkûmenin ekserîsi hîn ü mukâsemede Moskovlu tarafına geçmiş olmağla Moskovluların (s. 33) yakîn vakte dek re'âyâyâ der-kâr olan cevr ü ezâsı sûret-i ûlâsından bed-ter olub şöyle ki: zikrolunan yerleri zabt u idâreye me'mur Rusyaluların insâf u irâdesine göre re'âyâyı haftada üç gün ve bazen dahi ziyâde i'mâl ü istihdâm iderler imiş. Hatta İmparatoriçe-i esbak Katarina zamanında haftada altı gün bâd-ı hevâ kral hâsı olan topraklarda çalışmağa mecbûr oldukları meşhûrdur. Lâkin muahharan bazı mülâhazaya mebnî Leh re'âyâsı te'lif ve müsta'îd olanlarını aşağı yukarı istihdâm ile celb ü taltîf itmek sûretine teşebbüs etmiş olduklarından başka bu defa vâki' olan Fransalu muhârebesinde Lehlü'den akçasız bir habbe almamakla anlar dahi kemâl-i hoşnutluklarından yerlü yerinde mekîn olub Francalu tarafına meyl ü mûmâşât itmedikleri zâhirdir.

MİKDÂR-I SEKENE-İ LEH:

Bütün Leh ülkesinden Gelroy ve Karakoya ve Lüblin ve Varşavlu'ya misüllü cesîmce üç beş şehir ve belde olub kusûr kasabalarının sevâd ü cemiyet ve resm ü hiyelleri köylerinden fark olmaz ve Leh ahâlisi kalîl olmağın rençberlikden gayrı sanâyî-yi garîbe ile iştigâl iden âdem çoğa çıkmaz. Ülke-i merkûmeyi bundan otuz bir sene mukaddem ki bin yedi yüz yetmiş altı sene-i îseviyesinde hem-civârları olan düvel-i selâse taksîm ve sekenesini ta'dâd ve terkîm eylediklerinde mecmû'u olan dört milyon nüfûsa bâliğ olarak bunların iki milyon yedi yüz bini Nemçe İmparatoru tarafında ve iki milyon dokuz yüz bini Rusya İmparatoru cânibinde ve yalnız dokuz yüz bini (s. 34) Prusya Kralı semtinde ve yedi milyon dört yüz bini Leh kralı raiyyetinde kalmış ve işbu on dört milyon nüfûsun içinde takrîben bir milyon miktarı Yahudi var imiş. Ba'dehû bin yedi yüz doksan beş sene-i îseviyesinde Leh Kralı ve Cumhûr-ı ricâli def' u ref' olunub bakıyyeleri dahi düvel-i selâse-i merkûmeye

geçtikten sonra tekrar tahrîr eylediklerinde Nemçe İmparatoru tarafından beş milyon yüz otuz bin ve Rusyalu'da beş milyon otuz bin ve Prusyalu'da dört milyon yüz bin nüfûsu kaldığını tezkîr ü beyân itmeleriyle, hısâb-ı mezkûra nazaran taksîm-i evvel defterinden iki yüz altmış bin nüfûsu ziyâde zuhûr etmiş olur. Bu ziyâdeliğin hikmeti tafahhus u istiknâh olundukta, Leh ülkesi Fransa ülkesinden vâsi' olub lâkin Leh sekeneşi Fransa ahâlisine nispeten pek az ve toprağının feyz ü bereketi cümle indinde müselleme ve mümtâz olmaktan nâşi tâife-i Yahûdî'den ma'âda reâyasının cümlesi ziraat ve hirâset[1]e meşgûl ve Yahûdiler dahi bâde-fürûşluk gibi kâr-ı mekrûh ile me'lûf u meclûb olub düvel-i sâire misüllü sanayî-i 'ameliye fevâidinden behremend olmağa ihtilâsı vakt idemediklerinden;

Kat'-ı Nazar: levâzım-ı zarûriyelerinden olub France ve İngiltere ve Felemenk Devletleri'ne mahsûs ince çuka ve dülbend ve patiska ve berkal ve penbe ve harîrtâr kumaş vesâir gûne emti'â-i turfe nakş ve dilhırâş mübâyâ'asiyçün ellerindeki akçayı diyâr-ı âhere ihrâc ve bu takrîb ile sermâye-i devlet ü servetlerin berbâd ü târac itmeleriyle o makûle levâzım-ı zarûrîlerini kendü memleketlerinde nesc ü i'mâle sûret vermek kasdıyla ahâlîyi (s. 35) çoğaltmak için bir müddetten berü veled-i zinâ-yı kadîmlerini piçhânelerinde besleyüb büyötmek ve vücûd-ı insâna âriz olan çiçek illetini resâil-i mahsûsalarında muharrer aş ilacıyla savuşturmak ve düvel-i ecnebiye memâlikinden reâya celb itmek misüllü tedbirlerin icrâsına ihtimâm ü dikkat olunur idi ve kenîse defterleri müfâdınca ol vakitten berü tevellüd iden insan fevt olanlardan yüzde üç ziyâde olur idi cevabını vermişlerdir.

BEYÂN-I NİZÂM-I PİÇHÂNE:

Bunların piçhânesi târike-i dünya şeklinde olan siyah poşulu karıların zî-dest-i irâdelerinde kâin kenîseler derûnunda bir takım hücerâtan ibâret olub devlet ü milletleri tarafından ücret ile hizmet ider müteaddid sût analar ve üstad ve hâceler terbiyesiyle veled-i zinâ perverde-i isti'dâd olduktan sonra bazılarını beslemelik sûretiyle ona buna i'tâ ve bazı müsta'id-i ma'ârif ve hüner olanlarını piçhânedен çıkarub başka medreselere sevk ü isrâ iderler. Semere-i fevâidden bî-behre ve nâ-murâd olan bu fakîre begeneceğim bir çocuğu hîbe vü teslim idecekleri va'dlerine mebnî bir gün mahsûs piçhânelerine varılıb yüz elli kadar sıbyâna atf-ı nazar-ı im'ân olundukta ol bed güherlerin cümlesi basar-ı basîrete "esgâlü min şehlân" medlûlünce

girân-cân ü sagîlü'l-vech ve nâdân görünmekle heman takım takım odalarına bahşîşler i'tâsiyle avdet-i ric'at olunmuştur. Bu piçhânelerin zokak kapusu ittisâlinde dönme dolapları olmağla piçleri (s. 36) ekseriyâ gicelerde götürüb dolaba vaz' ve ilgâ ve içerü taraftan dolab memurları alub vakt ü saatini sebt ü defter ittirdikten sonra süt anaların birine teslim ü i'tâ iderler. Lâkin çocuğu götürüb dolaba koyan vâlidesi olubda hâriçte bir zâbite rast gelmekle ele geçüb tutulur ise getirdiği veled-i zinâsından başka mütehammil olduğu mertebe evlâd ırzâ'ı için altı ay müddet piçhâne de habs ü tevkîf olunmak âdettir.

MİKDÂR-I ASKER-İ LEH :

Mukaddemâ Prusya Devleti dâiresine on milyon nüfusu dâhil ve anlardan yüz doksan sekiz milyon florin îrad hâsıl olub işbu îradın doksan altı milyonunu umûr-ı seferiyeye sarf ile Prusya Devleti iki yüz kırk bin mikdârı muvazzaf ve mu'allem asker besler imiş. Düvel-i Nasârâ'da tecrübe olunduğu vech üzere taht-ı ra'ıyyetlerinde olan nüfûs-ı mevcûdenin beher yüzde iki neferini askerî kaydetmek mümkün olduğundan Leh'in nizâmı Prusyalu'ya tatbîk ile râbita-bend olsa Leh hudûdunda lâ-akal iki yüz elli bin asker utarmak âsân ve Leh ahâlisi Prusyalu'dan ziyâde gösterişli ve gayretlü âdemler idüğü müstağnî-yi ta'rîf ü beyândır.

İstidrâd : İstanbul'da râyic-i vakt üzere beheri dörder pâreye kabul olabilir. Prusya'nın bir nev' guruşu vardır ki yirmi dördüne bir taler ta'bir ve beher talere altı Leh Florini i'tâ ve takdîr etmeleriyle bu hesap üzere yüz doksan sekiz milyon Leh Florini (s.37) otuz üç milyon Prusya Taleri olmak lazım gelür.

Karîha: Her devletin mesârif-i mu'ayyenesine mukâbil vâridât-ı mukarresinden fazla hîn-i iktizâda umûr-ı seferiyeye ve mehâmm-ı sâire-i zarûriyesine harc u sarf için nükûd-ı mevcûde-i mektûmesi olmak lâzım gelür ve bu tedârikât-ı zâide imtidâd-ı vakt-i asayiş ile husûl-pezîr olabilir. Siz şimdi devletin sûretini kesb idüb ba'dehû hem-civârlarınızdan biriyle muhârebe ve mücâdeleniz icâbiyle akça husûsunda zahmet çekilmez mi? deyu istidlâ'-ı ahvâl olundukta vâkıa' mülâhazanız becâdır. Ancak memâlik-i kadîmesini zabt iderek müceddeden Leh kralı nasb olunduğu halde fi'l-asl mîrî ve rehâbîn vâridâtı olan arazî vü emlâk fûruht ve tuzlahânelerini dahi mâlikâne iderek tiz elden doksan-yüz milyon filorin sermâye tedârik olunabilir yollu sözler ifâde ve ümidiyle bu defa yalnız Prusya,

Leh'in France istilâsında kalan sülüsânı mikdârından kırk elli bin güzîde asker techiz ü âmâde idüb mecmû'u Francelü müttelikleri ile ma'an topu iki yüz bini mütecâviz olur. Nüfûs-ı askeriyenin zehâir ve levâzımât-ı sâiresini bî-çâre Lehlüler i'tâ ve'l-hâsıl Varşavya ve tevâbi'âtından işbu Francelü seferine tevâtüren seksen bin kise akça harc ü ifnâ itmişler idi. Sonra Tilsit musâlahası üzre Prusyalu'nun cebren ve kerhen keff-i yed eylediği Leh arâzîsinin birazı Moskovlu'ya ve birer parçası Vestfalya ve Saksonya krallarına ilhak (s. 38) ve i'tâ eylediklerini istirâk eylediklerinde cümlesi mecrûhu'l fuâd ve bu sûrette halleri Prusyalu vaktinden fenâ olacağına esbâb-ı vâfire i'dâd itmeleriyle irâd olundu.

MENÂFİ'-İ DÜVEL-İ SELÂSE EZ- ÜLKE-İ LEH:

Mukaddemâ Prusyalu'nun zabtına geçen ma'lûmu'l-hudûd Leh arâzîsinden senevî otuz altı milyon ve ol arâzîde fûrûht olunan müskirât ve husûsan lotarya ve piyango tabir eyledikleri kumarbâzî ve lu'bdan dört milyon florin ve Avusturya Devleti dahi mazbûtu olan mîriye ve memleha mahsûlünden otuz altı milyon ve lotarya ve enfiye mukâta'alarından seksen altı milyon florin ki cem'an Avusturya Devleti yüz yirmi milyon ve Prusya Devleti altmış milyon florin irâd ahz ve bundan başka mîrî nâmiyle askerî tâifesiychün öşür misüllü aynen zehâir dahi kabz iderler imiş. Rusya İmparatorunun zabt eylediği ülke hâsılatı Nemçelü'nün iki katı olmak mümkün ü muhtemel ise dahi ber-vech-i tahmîn yüz milyon florin farz ve tayin olunarak mecmû'u Leh ve Litvanya arâzîsinden gayr-ı ez-a'sâr-ı zehâir düveli selâse-i merkûmenin iki yüz seksen milyon florin vâridât-ı mukarresesi olduğunu haber verirler.

HESÂB-I FLORİN:

Hafî olmaya ki florin dedikleri şey Nemçelü'nün muâmelesinde ufak para misüllü beheri altmış krayiç ve krayiç dahi bakırdan beşlik akça cirminde para yerine geçer bir nevi' sikke olarak (s.39) üç florine, bir Macar ve Lehlü muâmelesinde onar paraya olmak üzere on sekiz florine bir Macar altunu itibâr olunmağın bu takdirce beher florin onar paraya yani Macar altunu dört buçuk guruşa add ile fi'l-asl Leh Devleti'nin senevî yüz kırk bin ve Prusya Devleti'nin gayr-ı ez-hisse-i Leh doksan dokuz bin kîse-i rûmî iradları olmak iktiza ider.

İstidrâd: Bâlâda hâme-güzâr-ı iş'âr olduğu vech üzre Leh Devleti'nin teceddüd ü ibkâsı takdîrinde tiz elden hülyâ olunan dokuz yüz florin râyic-i vakte göre her milyonu beş yüz kîse-i rûmîden dört yüz elli bin kîse akçaya bâliğ olacağına farz-ı muhal ve abese-i iştigal kabilinden bir fâhiş hesab denilebilir. Lakin Frengistan'da ma'lûm olan rûsûm u 'avâidden ma'âda ferd ü vâhidin mâl ü menâline müdahale olmayub her devletmendir ve akarını evlâd ü ahfâd ve akrabaları tevârüs eylediklerinden ve serseri ve bî-kâr geşt ü güzâr ider kimesne olmayub dîde-i dünyadan mahrûm âmâ makûlelerine varınca herkes birer kâra meşğûl olduğundan maldâr ve zî-kudret görünen vücûh-ı memleket ve sınıf-ı ra'yyetlerinden hîn-i iktizâda mezkûru'l- mikdâr dirhem ü dinârın husûlü akla ba'îd değildir.

BEYÂN-I ENHÂR U İSRİYE-İ LEH:

Avrupa'da cereyan iden mecmû'-ı cedâvil ve isriyeden kesîr olmak üzere bu ülkede dört bin sekiz yüz on dokuz nehir ve ırmak vardır deyühaber verirler. Enhâr-ı mevcûde-i ma'dûdenin bazıları: Poloçya [Polonya] (s. 40) ve Livanya [Litvanya] semtlerinde olan cibâlden ve bazıları Karpak [Karpát] dağlarından ve Poloçika gölleri ve bataklarından tenebbü' ve ekserisi Moskovlu zabtında olan Pinsek [Pinsk] eyâletinde kâin âbgîr u gadîrlerde terâkim ü tecemmü' eylediklerinden sonra bir takımı Bahr-ı siyah'a ve bir takımı Bahr-ı Baltık'a câri ve munsab olmaktadır. Zikrolunan ırmakların ekberi Niyeper [Dinyeper] ve Turla ve İstir ve Buğ ve Porozi ve Viyeper ve Vistol ve Vesloka ve Donepi ve San ve Nide ve Proşta ve Varta ve Peliçe ve Barfaka ve Narov ve Birova ve Niyemen ve Horin ve İsluc nam nehirlerdir. İçlerinde büyük kayıklar geşt ü güzâr ve bereket ü suhûletle külli ticaret ve kâr iderler.

İMKÂN-I İLTİKÂ-YI BAHREYN-İ YEK-DİĞER:

Enhâr-ı mevcûde-i mezkûre çoğu müctemi' olduğu mârû'l- beyân Pinsek Eyâleti'nin zemini Karadeniz'den otuz iki kadem ve Bahr-ı Baltık'tan on yedi kadem mürtefi' olub husûsen Poloçka semtinden mürûr iden suların mecrâları hem-vâr ve birbirlerine kurbiyetleri zâhir ü âşikâr olmaktan nâşî İstanislavisi Avestos nam en sonraki Leh kralı zamanında bahreyn-i mezkûrünü birbirlerine vasl ü icrâ eylemek fikriyle Litvanya büyük Hatmanı Ogüniski ve Leh ümerâsından Mohavceki nam

kimesneleri memûr iderek Peliçya suyunu Buğ ve Niyemen nehirlerine ilhak etmişler imiş. Bunlara kıyâsen bir iki nehir dahi karıştırılsa ve Hidrografya'ya yani su haritasına nazar olunsa zikrolunan iki deryânın birbirine (s. 41) iltihâkı tecvîz olunur ve ol tarafta bu kadar ırmak gadîr ü bataklık olduğuna binâen bahreyn-i mezkûreyn mâbeyni fi'l-asl deryadan bir kıt'a imiş denilür Allahu a'lem hakîkate'l-hâl

BEYÂN-I FEVÂİD-İ ÇENGELİSTÂN-I LEH:

France ülkesinde husûsan Paris şehrinde türlü türlü vergilerden nâşî bir çeki hatab otuz kırk guruşa mübâya'a ve celb olunabilür. Lakin Leh'in çok mahalli şecerât ve ormanlardan serviden ma'âda her cins ağaç peydâ ve nehren ve bahren istedikleri tarafa nakl ü irsâlinde suhûlet zâhir ve rû-nümâ olmak mülâbesesiyle hatab ve sâir ecnâs-ı kereste hep râhis bahâ ile bey' ü şirâ olunmakta ise de Baltık sevâhilinde külliyyetlü sefâin ve kayıklar inşâ ve menâzil ve hanlarının çoğu ahşâbî binâ olmak takrîbiyle ormanlardan vâfir irâd hâsıl olduğunu ve Leh'in bu kadar eyâletlerindeki Radom ve Karapak semtleridir. Ol tarafın kerestesi tuzla ve mıknaş ve demirhâne gibi kârhanelerinde işe yaradığını ağaç dikmek neşr ve kat' itmekde vâki' olan ihtimâm u âdet ü nizâmlarının tafsîli müstakil bir risâle olmağa lâyük revâbit-i hasenedendir.

Galat-ı Garîb: Bazı cedîd atlas tercümelerinde zikr olunduğu ve halkın zann ü tahmîn eylediği vechile elvân-ı çît ü şerit envâ' Leh'in cümle emtiâsından mâ'dûd iken Memâlik-i Osmaniye'de rû'yet ü isti'mâl eylediğimiz çitlerin a'lâsı Brandaburg ve Prusya ve Flemenk ve İngiliz Memâliki'nde ve kılabdandan ve simli (s. 42) Şerit, Dansika şehrinde nesc ü i'mâl olunu gelmekle mukaddemen ve hâlen Lehlü'nün mahsûl diyarlarında ticaret ve kârları ecnâs-ı hubûbat ve 'asel ve şem'-i 'asel ve revgân-ı şem' ve güherçile ve gön ve yapağı ve yün ve demür ve tuz ve kereste ve kendir ve halat ve yelken bezi gibi şeylere münhasır olduğu ecilden Leh çiti dimek galat idüğü ma'lûm-ı âcizânemiz olmuştur.

ZUHÛR-I MUKADDİME-İ MÛLÂKAT BÂ İMPARATOR-I FRANSA:

Bâlâda güzâreş-pezîr-i hâme-i takrîr olduğu vech üzre kat'-ı menâzil-i dûr u dirâz ve tayy-ı merâhil nişîb ü firâz iderek Varşavya şehrine vusûl ve duhûlümüz tamam şiddet-i şitâyâ tesadûf idüb Fransa İmparatoru dahi düşman karşısına açıktan

açığa pâ bercâ-yı sebât u karar olan askerleri ahvâlini tecessüs ü tanzîm için bizim Varşavya'ya vürûdumuzdan çend rûz mukaddem sonra azimet etmiş olduğundan Varşav'a 'avdet etmedikçe mülâkâtımız mümkün olmayacağını vekîl-i mûma-ileyh Taleyran dostumuz ifâde ve olduğu mahalle gidüb görüşmeği murad idüb her ne zaman ruhsat talebinde oldum ise nağme-i bî âhenk a'zâr-ı vâhiyeye şu'belere ziyade etmeğin memûlün gayrı bi'z-zarûr tamamca üç ay tehir ve mukaddimen Devlet-i aliyye tarafından murahhas elçi ol tarafa vardığı anda saltanat-ı seniyyenin dilhâh u matlûbu vech üzere her şey tanzîm olunacaktır deyu Fransız elçisi Ceneral Sebastiyani'nin Dersaadet'te resmen ve sarîhan iddi'a (s.43) ve izhâr eylediği muvâfakat ve dostluk sûretini Fransa vükelâsı tebdîl ü tağyîr idüb şöyle ki, müddet-i ikâmetimizde Taleyran ile mülâkât ve mükâlememiz vaki' oldukça politika kâidesi üzere bast-ı mukaddemât-ı dostî ve dürüstî iderek hasebü'z-zâhir asker-i islâma imdâd ve hakikaten Memâlik-i Osmaniye'ye ilkâ-yı fitne vü fesâd kasdıyla Karadağ ve Sırp taraflarına ve İstanbul ve Akdeniz boğazı câniblerine Fransız askeri sevk ü tayin olunmak ve İngilterelî ile ebedî bozuşulmak hususlarını bu fakîre tecvîz ve ruhsat-ı kâmile ile memuriyetimize mebnî istediği gibi yedimizden bir takrîb sened ahziyle bütün dünyayı tahrîk ü tehzîz ittirmek misüllü usûl-i devlet ve kavânîn-i mülk ü millet-i islâmiyeye uymaz nice nice teklîfât-ı garîbeye âğâz ve bu cihetle tarafımıza gâh ihâfe ve gâh niyâz ü nâz iderek hayliden hayli sıkıştırdılar ise dahi mâye-i diyânet ve sermâye-i sadâkat ü istikâmetim muktezâsınca, akvâl ve ba'dehû tehiyy-i talimât ve tahkîkatıma tatbîk ü dikkat ve hâlin mûcibâtına tebrîk ü tedkîk birle bazı mevâdî der-i Devlet-i aliyye'den istifzâna ta'lik ve bazılarını dahi hiçbir güne hüküm terettüb eylemeyecek ecvibe ile te'hir ü ta'vîk eyleyerek kaziyeye-i ahvâl-i ceng ü kıtâlin neticesine terakkub u intizâr ve vukuât-ı hâliyeyi peyder-pey Âsitane-i se'âdete tahrîr ü iş'âr ile imrâr-ı leyâlî ve enhâr etmişdim. Zikrolunan üç ay zarfında Acem sefiri mûma-ileyh (s. 44) Rıza Han ile Francelünün vâki' olan mükâlemeleri hitâm-pezîr ve mevâdd-ı mevâ'id ve uhûdları tarafeynden ber-vech-i hafî senedâta rabt ü imza ve temhîr olunub sefir-i mûma-ileyhi mu'azzez ve mükerrerem îade eylediklerinden sonra, mersûm Taleyran Varşavya'dan kalkub imparatorlarının olduğu mahalle revân olacağı zâhir ü nümâyân olmak mülâbesesiyle mersûma tarafımızdan tavr-ı dilfirîb ile bir tezkire tahrîr ve "siz dahi buradan gittikten sonra bizim işimiz nasıl olacaktır?" zemîninde sualler irâd ü tezkîr eylediğime binâen

mûma-ileyh der-ân konağımıza gelüb ol gece hakikaten gideceğini ikrâr ve beş gün zarfında ‘avdet idüb gelmek niyetinde ise de hasbe’l-mesâlih ziyâdece meks ü tevkîfi lâzım gelür ise tarafımıza mektub irsâl ideceğini ifâde ü ihbâr ile vedâ eylemiş idi. Vaktâ ki azîmetinden on sekiz gün sonra France İmparatoru’yla mülâkâtımıza sûret verdiğinden bahsederek da‘veti mutazammın mektubu vârid olmağın mûcibince Varşavya’dan yanımıza terfik olunub harcırah ve mesârif-i sâirelerini bedenimizden i’tâ ve hitâm-ı hizmetlerinde kendülerine arz-ı dest-âvîz ve hedâyâ eylediğim iki nefer Lehlü ofiçyal ve birkaç nefer etbâ’ım ile sebûkbârca kalkub Prusya Lehi’nde ve Vistol nehri kenarında kâin Koyavya ve Anburcilo [Anborcelov] ve Bozin [Pozin] ve Kilem eyaletleri derûnundan dolaşarak Dayzinberh ile Esrud kasabaları miyânında vâki’ Fenkeşten nam karyede imparatorun sâkin olduğu saraya nüzûl (s. 45) ve ol anda bizim için tahliye ve tahsîs eyledikleri iki odalı bir daireye duhûl birle lâ havl gûyân o gün gicesiyle muazzeb mihmân olduk.

SÛRET-İ MÛLÂKAT BÂ İMPARATOR-I MÛŞÂRUN-İLEYH:

Fenkeşten Sarayına vürûdumuz Dansika Kal’asının tamamca zabtı tarihi olan yirmi iki senesi Rebiülevvelinin yirmi dördüncü günü olup ferdâsı sabahında divan tercümanları makamında olan Jober nam şahıs gelüb bir nefer tercümanımızla ma’an bizi davet ve sâkin olduğum dairenin üst katında kâin mareşal ve ceneral vesâir ofiçyal ve ricâlleri iki tarafta saf beste-i kıyâm olmuş divanhâne resminde doluca bir mahalden imrâr ile mahall-i mülâkâta idhâle delâlet eyledi. Mahall-i mezkûrede imparator-ı mesfûr cenabları bayağı soltât esvabiyle şapkası koltuğunda ve birkaç enfiye kutusu elinde ayak üzerinde ve tenhâ durur olduğu ve bizim dahi başımızda destâr-ı âdi ve arkamızdan elsayâban çukadan şemseli kerâki kaput bulunduğu ve dost âşinâyî ve be-selâm-ı suver-i nevâziş ihtiram üzere bilâ-hareket levendâne durduğu halde lede’l-mülâkât gûyâ imparator başka mahalde münassah zîb-i ‘izz u huzûr olub bu yalnızca duran âdemim kurenâsından bir kimesne olmak zannıyla resm-i ri‘âyet-i lâyıkanı icrâya davranmadığını tercümân-ı mersûm Jober’e bakarak îma eyledikten sonra Fransa Devleti’yle Devlet-i (s. 46) aliyye beyninde der-kâr olan hubb u vedâd ve vifâk u ittihâdın te’kîdini mûcib olur. Esbâb u vesâilin istishâliyün bâ ruhsat-ı kâmile sefâret ve memuriyetiyle ta‘yin buyrulduğu şifâhen takrîr eyleyerek hâmil olduğum nâme-i mahsûs-ı şâhâneyi yeden bi-yedin teslim

eylediğimde ba'de'l-ahz nâme-i hümâyundan ve memuriyet-i bendegânemden memnûn ve mahzûz olduğunu tercüman Jobere'ye telkîn ve ol dahi Türkî elfâz ile tarafımıza tefhîm ü tebyîn idüb ba'dehû nefir-i kıtmîr der-i Devlet-i aliyye'ye inhâ ve tahrîr eylediğim vech üzere mesâlih-i saltanat-ı seniyyeye dâir ratb u yâbis kelimât ile bir saat miktarı sohbet olunub oradan kendi dâiremize 'avd ü kufûl birle Âsitâne-i se'âdete tahrîrat ve kurîr ihrâcına meşgul olmuşduk. Çok vakit geçmeksizin, Taleyran gelüb selâm u kelâm-ı âdet merâsîmi icrâ olunduğuna müte'âkiben imparatorumuz hazretleri cenâbınızdan hazz etmiş, tavr u güftârınızı beğenmiş olduğundan muhabbetinizi mahsûs arz-ı hulûs etmeğe memur eylediler yollu kelimât ile taltîf ve zu'mlarınca kavlen celb ü te'lîf etmekle tarafımızdan dahi mu'âmele-i dostâne ve mücâmele-i hâlisâne izhâriyle mûma-ileyhi def' eyledikten sonra imparator ve başvekîl-i mersûm ve sırkâtiplerinin imzâlarıyla mûmzâ ruhsatnâme ile mükâlemeye terhîs ü ta'yîn etmiş oldukları büyük mirâhûrları Ceneral Kolankor [Caulaincourt]¹⁴ ile bazı mevâd müzâkeresine mübâşeret ve bir gün sonra cümlemiz birden kalkub Dansika'ya azîmet ve Dansika'dan dahi (s. 47) üç gün ikâmet esnasında mazbataları nâtik olduğu vech üzere on sekiz madde-i kerîhe üzerine birkaç meclis germiyetli mükâlemeler ile tarafeynden îzah-ı kasd u niyet olundu.

TA'RİF-İ ASL-I FASL-I İMPARATOR-I FRANSA:

Fransızlar İmparatoru Bonapart Napolyon bin yüz seksen dört sene-i hicriyesinde vâki' bin yedi yüz altmış dokuz sene-i îseviyesi Ağustos'un on beşinci günü menbâ'-ı envâ' mâr u mûrî olan Ko[r]sika adasında kademnihâde-i arsa-i şuhûd ve filike-i vücûdu sâhil-i fark u temyîze varmaksızın France diyârına badban-güşâ-yı nakl ü vürûd olub evvel emirde Şampanya [Champany] Eyâleti'nin Berin nam kasabasında kâin Ekol-ı militer tabir eyledikleri mektebe duhûl ve isti'dâd-ı mâderzâdi olmak hasebiyle bu'd-ı zaman Paris'e gelüb fenn-i muhârebe ta'limhânesine hulûl birle anda kesb-i marifet ve tahsil-i cerbeze-i akl ü dirâyet eylediğinden sonra sâl-ı ihtilâlleri olan bin yedi yüz seksen dokuz sene-i îseviyesinde yirmi yaşında iken cumhûr tarafından ofiçyallık ile bir bölük topçu askeri üzerine zâbit nasb ve memur ve andan dört sene mürûrunda ceneral-i devlet-i cumhûr-ı

¹⁴ General Caulaincourt'un resmi için bkz. Ek I.

mesfûr olub öteden berü i'mâl ü isti'mâl olunmakta iken İtalya ile France hudûdu meyânında hadd-i fâsıl olan Alp dağlarına mülâsık Nis nam kasabada tutulup bir müddet mahpus ve bu takrîb ile zîr ü idâresinde olan topçu ortasından dahi (s. 48) münfekk ve me'yûs olmaktan nâşî mahbusdan sebîl-i tahliye olunduğu esnâda Francelü hizmetkârlığını fedâ idüb Derse'âdete gitmeyi ve mümkün olur ise Devlet-i aliyye hizmetinde olmayı dil-hâh u taleb etmiş ise de vükelâ-yı cumhûr tarafından ruhsatyâb ve me'zûn olmadığına binâen bu'd-ı müddet yine cumhurları tarafından İtalya semtlerine varub Cenevre ve Milan muharebelerinde güyâ iş görmüş ve bundan başka Roma ve Napoli krallarıyla vâki' olan muharebelerinde re'sen mütâreke senetleri imzâ etmiş ve bunlardan başka dahi memuriyetler ile esas dirâyet ve cesaretine metânet gelmiş olmakla cumhûrun altıncı senesi herkesin malum olduğu usûl üzere külliye'lü donanma ve asker ile Malta adasını ba'de'l-ahz Mısır-ı Kahire'ye azîmet ve ahâlisini nehb u gârat eyledikten sonra yerine Kleber nam ceneralî serasker nasb ve Mısır'da ibkâ iderek kendüsü beş on âdem ve iki firkateyn yükü mal ile kaçub Paris'e 'avdet ü ric'at eylemiş idi.

Mısırâ': "nâçârın kademi Nîl ü Fırat'ı kurutur" fehvâsınca mersûm Paris'e vürûdundan birkaç gün sonraca Yakobin¹⁵ tâifesinin cevr ü zulm ve te'addîlerinden nâşî ihtilâl peydâ ve bu takrîb ile müceddeden verilmesi musammem olan bir nizâmın ihdâs. u icrâsı esbâbına Bonaparta nâzır ve maiyyetine memur bir takım asker ve top ve tüfenk ile meydân-ı münâza'ada mevcûd ve hâzır (s. 49) olarak bin iki yüz on dört senesi cemâziyelâhiresinde müdirân-ı hamse usulleri konsolosluk nizâmına mübeddel ve Bonopart'a dahi baş konsolosluk ile mükerrerem ü mübeccel olub idâre-i umûr-ı zabt u rabt-ı bilâd ve suğûr müselle-i dest-i ihtiyârı kılundıktan sonra hakkında türlü türlü kîyl ü kâl ve husemâsı taraflarından idâm u izâlesine nice nice i'mâl-i edevât-ı mekr ü âl etmişler ise de baş konsolosluğu hengâmında Nemçelü ve sâirleri ile gâlibâne ve mağrûrâne bazı musâlahalara sûret vermesi ekser ahâlî-yi France'nin memnûniyetlerini mûcib olduğundan nihâyetü'l-emr bin iki yüz on dokuz senesinde vâki' bin sekiz yüz dört sene-i îseviyesi Kanûn-ı evvel'inde bermuktezâ-yı müsâ'ide-i baht-ı kâr-sâz imparatorluk ünvanıyla mümtâz ve müte'âkiben İtalya krallığı ile hâiz rehîne-i fahr u imtiyâz olmuştur. Müşârun-ileyh

¹⁵ Yakobin kelimesi Jakobenler karşılığı olarak kullanılmıştır.

orta boylu, çukur elâ gözlü, kalın kaşlı ve dem çehreli ve ağzı büyük bir şahıs olub ekl ü şurbü kalîl ve uykusu az olduğunu haber verirler. Cihangirlik hülyasiyle umûr-ı mülkiye ve nizâm-ı askeriye tekayyüdden gayrı bir zevki olmamak gerektir. Tashîh ve tahkîk ve tecrübe ve tedkîk eylediğim vech üzere Prusya Kralı esbak Frederik [Frederick] gibi Cengiz Han ve Timurlenk ve onların emsâli sâhib-i hurûclar tevârihini mütâlâ'a fâidesi ve kemâliyle tahsîl ü idrak etmiş olduğu politika kâidesince (s. 50) muhtaç olduğu düvel ve milele kendi mesâlihini gördürünceye kadar hakkâniyet ve dostluk izhâr ve harbiyeden olmak üzere kendü ofîçyal ve ricallerine ziyâdece iltifat ve itibar eylediğinden ma'âda esnâ-yı cenkte mecrûh ve amelmande olan soltatlarının bazılarına imtiyaz nişanları i'tâsı ve bazılarının bizzat yanlarına varub hâl ü hatır suâliyle celb-i kulûblarına dikkat ve itinası ve husûsan France Devleti'ni tevsî' eylemek iddi'âsiyle işe güce yarar ve i'mâl-i asker ve sâir husûslarda istihdâma liyâkati âşikâr katı çok 'avâneye mâlik ve bu takrîb ile dâima ceng ü kavgaya harîs ü mütehâliktir.

İstidrâd: İmparator-ı müşârun-ileyhin zîbâyîş-i câmeye rağbet ü i'tibarı olmayub ekser evkatta bayağı soltat esvâbıyla geşt ü güzâr eylediğinden mülâkâtımızdan sonraca kurenâsından bir şahıs ile miyâne-i çâkerîde sebk iden ihtişam ve zînet sohbetleri esnâsında şahs-ı mersûm imparatorlarının bu tavrını aklına vererek medih sûretinde kopup kâmet-i güftârına libâce-i lâ ve ne'am talebinde oldukta bu husûs isti'lâm-ı mahsûsları idüğünü iz'ânımdan nâşî

Beýt: "libas-ı köhne kadr-ı âdemî râ kem nemî sâzed

eğher cevher şinâsî tîğ râ 'uryân temâşâkûn"¹⁶

beytinin mefhûmiyle cevap verilmiş idi. Bu manâ sem'-i imparatorîye îsal ve ilgâ olundukta mazmûn-ı mezkûr ile hil'at-i tahsîn ve tasdîk-i iksâ olunduğuna (s. 51) kemâliyle haz eylediğini birkaç kimesne gelüb ihbâr etmeleriyle zevk olarak işaret olundu.

VASF-I KAL'A-İ DANSİKA:

Zikri mürûr eden Dansika şehri, elli dört derece ile yirmi bir dakika arzında ve otuz altı derece on yedi dakika ve kırk beş saniye tûlünde vâki' takrîben ve tahmînen elli bin nüfusu câmi' olarak Bahr-ı Baltık sâhilinde ve Vistüle ile Morlavya

¹⁶ Eski elbise insanın kıymetinden bir şey eksiltmez. Eğer biri cevherden anlıyorsa çıplak kılıca bakıp kıymetini anlar.

nehirleri beyinde ebvâb-ı 'adîde ve cüsûr-ı musanna'a-i müteaddideli ve hendek dîvârlarından yukarısı topraktan mamûl çim siperli metin ü rasîn bir kal'a olub hendekleri dâiren mâdar Morlavya nehri suyu ile mahlû ve taraf-ı cenûbîsi on sekiz saat tûl çeker bir düz ova ve şarken Bahr-ı Baltık ve şimâl ve garb tarafları sağîr ü kebîr dağlar olub kal'a derûnundaki ebniyenin cümlesi mürtefi' ve a'lâ kargîr ve medhe şayân menâzil ve mağaza ve dükkanları bisyâr ü kesîr olduğundan başka fasl-ı şehir ve kal'adan sâhil-i bahr-ı mezkûra kadar Galata ve Eyüp halici misüllü bir saatlik mesafenin yemîn ü yesârında aralık aralık zahîre ambarları ve kereste mahzenleri ve nehreyn-i mezkûreyn ile âmed ü şud ider katı çok tüccar gemileri görülmüştür. Mârû'l-beyân Morlavya suyunun kal'a derûnunda bir bendi olub lede'l-iktizâ ol bendin kapıları set olundukta suyun ovaya intişârı kal'anın pek büyük istihkâmâtından (s. 52) olmağın, Françelü'nün ova tarafından vürûd ve hücumunu men' ü def' için Prusyalu bu defa ol ameli icrâ-birle sahrâda vâki' kurâdan bâ-defter on iki bin haneyi suya iğrâk ve varoşun dağ taraflarında kâin hânelerini dahi bi-hasebi'l-maslaha sonradan teşbî' ü ihrâk etmiş oldukları mahallinde re'yü'l- 'ayn müşâhede olunmuştur. Sâlifü'z-zikr dağların mecmû'u birbiri üzerinden kal'a derûnuna nâzır gibi garâbet vukû'u hasebiyle fi'l-asl bu taraflara atım atım şânisler inşâsı ve toplar tabyasıyla ikmâl-i istihkâmât-ı kal'aya dikkat olunmaktan labüdd iken Prusya kralı kesret-i ahâlî ve askerine itimat ve kal'anın metâniyetle ma'an derûnunda bir iki senelik zehâir-i mevcûdesine iğtirâr ü istinâden yalnız varoş hâricine şaranpo ve andan ilerü kurşun menzili yerlerde birkaç tabya inşâsıyla iktifâ etmiş olduğundan ve France memurları dâima gezip yürüdükleri memâlikin ahvâlini karış karış bildiklerinden ibtidâ dağ taraflarını zabt ile eyyâm-ı şitâda beş mâha karîb gerîbân-ı zerrîn-i târ-ı bâmdan tâ zengibâr-ı şâma dek bi şâibe-i fütûr ve iktizâsına göre tabyalar inşâsı ve meterisler hafri ve ilerü asker sevki misüllü umûr-ı kal'a sitanide bezl-i vüs' u makdûr iderek varoş etrafına geldikleri anda dâne-i top ve tüfenk ve humbara ile âteşler nisâr ve mukâbelelerinde olan asker-i a'dâyı suhte-i (s. 53) sâ'ika-i idbâr eyledikleri ve derûn-ı kal'ada yirmi otuz kadar hânenin fakat damları üzerine birer ikişer humbara düştüğü lede'l-müşâhede ahâlî-yi memleket hânelerini muhafaza için kal'anın vire tarikiyle teslimini ihtiyar ve bu aralık varoşda muhârib olan askerın bakiyyetü's-süyûfu dahi kal'aya firâr etmelerinden nâşî sağîr ü kebîr yedi sekiz yüz pâre top ve külliyyetlü mühimmâtlarını göz göre terk ve evvel ü

âhir halt u hatalarını iz'ân ü derk iderek sene-i merkûme Rebûlevvelî'nin on dokuzuncu günü Prusya ve Rusya askerleri olarak on sekiz bin can bi'l-istîmân silahlarıyla kal'adan çıkub mahall-i âhire revân ve Francelü zabt-ı kal'a ile mesrûr u kâmrân olmuştur. Ahâlînin istîmânları imparator ile bizim mülâkat edeceğimiz vakit ve düşman askerinin kal'adan hurûcları dahi imparator-ı müşârun-ileyh ile bi'l-maiyye kal'aya duhûlümüz gününe müsâdif olmaktan nâşi tarafımızdan tehniye yollu bir hareket lâzım geldiğinden

Tarih: “Ben anda idim hezâr ü heft ve heşt sad sâl-i îsada¹⁷ Dansikayı büyük Napolyon ahzitti a'dâdan âna tarih olur berceste bu mısırâ'-ı garrâmız Dansika şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan” sene 1807 demiştik. Tercümesi manzûr-ı imparator olub be-gâyet haz eylediğini dâire-i refâkate bulunan İtalya elçisi gelüb resmen ifâde eylediğinden sonra ikrâmen yanımıza terfîk olunan (s. 54) bir ceneral delâletiyile şehir ve kal'anın cevânib-i erba'asını tamamca gezip görmek müyesser olmuştur.

İstidrâd: Dansika kal'asını esnâ-yı seyr ü temâşâımızda Bahr-ı Baltık sâhilindeki tabyaları tahkîm ve top ve humbaralarını ta'biye ve tanzîme sa'y iden fransız ile bazı kavâid-i hendesiyeye dâir müzâkere olunur iken içlerinden “biri bu tarif buyurduğunuz şeylere Fransalu kemâliyle dikkat ve lede'l-hâce icrâsına mübâderet eyler ammâ cenâb-ı şerîfiniz bu tarafta iken İngiliz donanması gelür ve muhârebe olur ise ne yaparsınız” tabiriyle istikşâf-ı zamîr eyledikte “vâkı'a Devlet-i aliyye ile İngiltere Devleti miyânında dostluktan gayrı bir muâmele vukû'undan resmî haberdâr olmadığım ecilden bana göre uzak durup muhârebenizi seyretmekten başka bir şey yapmak iktizâ etmez ise de el-hâletü hâzihî bulunduğum mahallin düşmeni zaten benim dahi düşmen olmak lâzım geleceği cihetle hasîmâne tavr ile her kim gelür ise sizinle berâberce toplara fitil vermekten müccâniyet eylemem” cevabıyla ilzâm ve isrâf-ı sermâye-i kelâm olunmuştur.

MADDE-İ KEHRİBÂ:

Kehribâ taşlarını Dansika sevâhili seferlerinde sayd eylediklerinde hakikat-i hâle vukûf tahsîliyün keyfiyeti bâzîrgânân ve sâir yerlü mu'teber kesândan suâl ve istiknâh olundukta “serdî-yi hevâ ve telâtum-ı derya ile Baltık Denizi bu taraflara

¹⁷ Metinde geçen Farsça tarih şu şekilde olmalıdır. “hezâr u heşt sad ve heft”.

getirüb bıraktığından gayrı vechile asli gavrana vâsıl olmuş adam yoktur” cevabın vermişlerdir. Âteşî olan (s. 55) parçalar içinde bazı şeyler müşâhede olunduğuna binâen ahvâli meçhul bir mahalden bahra dökülüp yonga parçaları gibi dalga ile geldiğini itikad edenler sâir gûne zan edenlere gâlib ve bâlâda iş’âr olunduğu vech üzre Leh’in Baltık’a yakın yerleri derûnunda bazen zuhûr iden kehribâ parçalarını dahi vaktiyle deniz getirüb toprağa defnetmiş olduğuna zâhiblerdir. El-uhdetü ‘ale’r-râvî

VUKÛ‘-I ‘AVDET-İ EZ-ŞEHR-İ DANSİKA:

France imparatoru ve murahhas Kolenko[rıt] ve sâir memurları ve Dansika’dan Genzburg taraflarına ve umûr-ı ecnebiye nâzır-ı Taleyran müzâkere-i mevâd için Varşavya’ya avdet ü azîmet ideceklerini ifâde ve bu cihetle bizim dahi Varşavya’ya gidüb nâzır-ı mûma-ileyhin vürûduna terakkubumuzu işrâb u irâde etmeleriyle geldiğimiz yoldan gerü dönüb gider iken, mukaddemen murahhas Kolenko ile vâki‘ olan mükâleme meclislerinde bulunan çend nefer memurlarından âmedçileri makamında olan Royi nam şahıs der-ân erişüb Maryanbuh kazasında beytütet eylediğim gece re’sen bir mükâleme murad ve güyâ kendü karîhasından olarak İngilterelü ile Devlet-i aliyye beyninde husûmeti tervîç edecek birkaç lâkırdı irâd idüb hülâsa-i merâmı Devlet-i aliyye’nin İngilterelü aleyhine ilân-i harb etmesi maddesi tecvîz-gerde-i sâdikânem olur ise Francelû tekâlîf-i sâireden vaz geçmek muhtemeldir dimeği tefhîmden ibâret olmağın (s. 56) madde-i mezkûreye dâir mukaddimen Taleyran ve Kolenko’ya verdiğim cevaplar tekrar ve iktizâsına göre bast-ı mukaddime-i i’tizâr olunduktan sonra bilâhire “şebb-i mezkûrda mahall-i mezbûra âsitâne-i saadetten vürûd etmiş olan kurîrimin getürdüğü tahrîrât-ı seniyyeyi hal ideyim ba’delhû yine müzâkere olunur” cevâbiyle meclise hitâm verdiğime ve müteâkiben bu defâ kurîr ile anılan bizim vilâyetler metâ’ıdır diyerek Taleyran’a mükemmel bir boğça tertîb ü irsâl ve oradan Varşava gelüb iki ay dahi ikâmetim esnâsında Francelûnün Prusya askerlerine gâlibiyeti vukû‘ buldukça yaptıkları şehráyin ve donanma gecelerinde izhâr-ı merâsım-i dostî ve ittifak için biz dahi olduğumuz hânenin derûn ve bîrûnuna zîb ü zînet vermek ve şükrâne para ve pul saçmak misüllü mûcib-i mahzûziyetleri olur. Esbâb u vesâilî istihsâl etmiş idik. Vaktâ ki “el-Küfrü Milletün Vâhidetün” fehvâsı iktizâsı France askeri Niyemen nehri

kenarında kâin Tilsit şehrine geldikleri hinde France ve Rusya imparatorları birbirleriyle buluşup mütâreke ve musâlaha sohbetlerine giriştiklerinden vesâtet-i câsus-ı maslahat ile haberdâr olmağın der-akab Taleyran'a kâğıtlar tahrîr ve mahsûs âdemler b'as ü tesyîr olunarak France imparatorunun Devlet-i aliyye'ye derkâr olan v'ad ü ta'ahhüdlerini ihzâr ve iki devletin musâlahası birden akd olunmak husûsunu yâd ü tezkâra ibtidâr eyledim ise dahi Rusyalu tarafından

(s. 57) Müttefiki bulunan Prusyalu Francelü cânibinden Osmanlı maslahatı iltizâm olunmamak husûslarını esas-ı musâlaha 'add etmiş olduklarından vaktiyle kâğıtlarımıza bile cevab tahrîr olunmayub münferiden ve 'icâleten kendü musâlahalarının akdiyle Francelü Tilsit'ten kalkub Paris'e avdet ve Taleyran esnâ-yı râhda irsâl eylediği iki kıt'a mektubuyla keyfiyeti tarafımıza ihbâr u işaret etmiştir.

TERCÜME-İ MEKTÛB-I EVVEL-İ TALEYRAN:

Devletlü Elçi Bey Hazretleri, Haşmetlü France İmparatoru ve İtalya kralı ile cemî'-i Rusyalular'ın imparatoru beyninde musâlaha akd ve ahidnâmeleri dahi bu günlerde mübâdele olunmuştur. Zikrolunan ahidnâmede şevketlü Âl-i Osman padişahı ile Rusya imparatoru beyninde derkâr olan adâvet ve husûmet dahi ale'l-kadr terk oluna deyu kayd u şart kılınmıştır. Muahhiren Fransız elçisine muâmele-i pâre izhâriyle tebrîd ve ahd-i karîbde işe yaramış olan birkaç bölük Fransız topçularını İstanbul'dan tard u teb'ide hâhişkâr olduklarını işittiği anda Fransız imparatoru münfa'il olabilür idi. Lâkin Devlet-i aliyye hakkında der-kâr olan menviyât-ı dostânesine nazaran terk-i sefer ettiği vakitte bile Âl-i Osman memleketleri düşman ta'diyyâtına düçâr olduğunu revâ görmek istemedi.

TERCÜME-İ MEKTÛB-I SÂNÎ-İ TALEYRAN:

Devletlü Elçi Bey Hazretleri, ber muktezâ-yı dikkat ve hâl-i Dansika'dan (s. 58) Tilsit'e ve andan Danzig şehrine vardığım ecilden mukaddem ki niyetimiz üzre Varşav'a gidüb cenâb-ı şerîfiniz ile görüşemedim el- hâletü hâzihî bu şehirde dahi müddet-i kalîle ikâmet edeceğimize binâen sizin mülâkâtınızdan nâ ümid olduğumdan gayrı cenâbınızı Varşav'dan kaldırub buraya gelmeği irâde-i vakt yoktur. Siz dahi devletiniz tarafından tâlimat gelinceye kadar Varşav'da durmak niyetindesiniz zannederim ve gelecek tâlimat eğer sizinle görüşmemi teshîl eder ise

be-gâyet mahzûz olacağım ve şimdiye değin sizinle olan alâkâmın bundan böyle dahi devamını istediğim vâreste-i kayd u beyândır.

LÜZÛM-I HİCRET EZ-ŞEHR-İ VARŞAV:

Taleyran, zikrolunan mektublarında îma eylediği mezâyâ Devlet-i aliyye ile Rusya Devleti'nin musâlahasına Françe imparatoru mütevassıt olmak şartını kendü muâhedelerine ilâve etmiş olduklarını ifâdeden ibâret ve ol dahi sûret ve manevî fesâd u hîleden kinâyet olub bu aralık İstanbul'da ihtilâl zuhûruyla ricâl-i devletin ekserisi sâkî-i bezm-i âlem-i bâkî elinden câm-ı şehâdet-nûş ve bakiyyeleri dahi hummâre-i bâde-i ihtilâl ile perîşânü'l-hâl ü medhûş oldukları haber-bârdır. Fransız kurîriyle vârid olduğundan vâkı'â-i hâile-i m'ahûdenin usûl ve fîrû'unu tashîh etmek gâilesi bir türlü ve netîce-i ahvâl-i sefer mülâhazası (s. 59) Bir türlü ıstırap verdiğinden ve Rusyalu ile musâlahalarından evvel gece ve gündüz hem-bezm-i sohbet olduğumuz Françe ricâli ba'de'l-musâlaha tarafımızdan yan çizüb yüz çevirdiklerinden Varşav'da yalnızca ikâmetimizin manası kalmayub lâkin Lehlü ve sairilere karşı izhar-ı hüzn ü esef itmek dahi münâsib vakt ü hâl olmadığından mukaddemâ büyük elçilik ile nezd-i imparatorîde ikâmete memuriyetim şâyi'asını serrişte iderek Paris'e azîmet sûretiyle evâhir-i şehri Cemaziyelevvelî'de kalkub Beç'e hicret ve sünûh-ı irâde-i seniyye-i cedîdeye terakkub ile Beç'te kırk beş gün ikâmet olundu.

NETİCE-İ AHVÂL-İ MUHAREBE-İ FRANÇE VE MOSKOV VE PRUSYA:

Françelü'nün bu sefer Prusya askerine iptida bin iki yüz yirmi bir senesi Teşrin-i evvelinin on dördüncü günü Yana nam mahalde vâkı' olan galebe-i külliyesinden ve mâh-ı mezbûrun yirmi yedinci günü Berlin'e duhûlünden sonra Kanûn-ı sanî'nin yirmi altıncı günü Prusya ve Rusya askerleri ile Varşav kurbünde ve Poltosok semtlerinde ve andan sonra İlov'da ve ba'dehu Dansika kal'asında ve ânı müteâkiben Prusya Lehi'nin Armeland voyvadalığı dâhilinde vâkı' Helsberg karyesi ve Furdlan kasabasında ve müteahhiren Genzberg kal'asında zuhura gelen muhârebât-ı 'adîdesi ve Slezya dairesinde kâin Prusya kılâ'ının ekserisini harben ve hasren zapt eylemesi takrîbiyle hîn-i musâlahalarında (s. 60) Vestfalya Kralı ve Varşavya ve Dansika Duka-i cedîdeleri taraflarında kalmak ve Vestfalya kralları

itibar olunan nev-hudûs devlet Elb[e] nehrinin sağ tarafında kâin araziden ibaret olmak üzere verdikleri rabıtaya göre Prusya Devleti'nden külliyyetlü memâlik ve reâyâ münfekk olmağın devlet-i mezkûrenin bu defa vâki' olan zarar ve zâyiâtı mukaddemâ Nemçelü'den ahz eylediği arazi ve emlâktan ziyade idüğünü beyan iderler. Rusya imparatoru dahi egerçi külliyyetlü asker telef etmiş olup lâkin kendü Françelüye harben bir şey kaptırmadığından kat'-ı nazar-ı tahkîk kerde-i âcizanem olduğu üzere Françe imparatoru yıldırım gibi Tilsit'e ve derûnunda süvari askerleri Verztemborg'ta kalmış olup yanında yirmi beş bin piyâde neferâtta gayrı kimesne bulunmadığından ve anlar dahi Furtlan ve Genzburg kavgalarında henüz kurtulmuş olarak bîtab ve yorgun olduklarından o aralıkta Rusyalu cenge hâhiş olsa idi galebe-i külliye ile galip olacağı ağleb-i ihtimâlâtta iken heman Prusya Lehi'nden Buğ ve Loson ve Yobre ve Naro ve Liza ve Norjon nehirlerinin öte taraflarında kâin kasabât ve kurâyı istishâb ve bu cihetle müttefikî olan Prusya kralını Sîh-i gadr-ı fedakârîde kebâb iderek kendüye münâfi sulha sûret virmesi ve Françe imparatoru dahi Devlet-i aliyye'nin temâmiyyet-i memalik ve istiklâl ve tezâyüd-i şan ve übühhet ve iclâlî (s. 61) Husul-pezîr olmadıkça Rusyalu ile musâlaha idüb kılıcı kınına koymam iddiasında iken vech-i muharrer üzere maslahatını görüp savuşması ve husûsan Devlet-i aliyye'ye arz-ı saffet ü hulûs eylediği halde evvela Dubrovnik [Dubravenedik] cumhurunu zapt ve sâniyen Cezayir-i seb'ayı alub Françe'ye ilhak u rabt eylemesi mi'yâr-ı rast-a'yâr-ı akl ü dirâyetle sencîde olunacak hâlâtandır.

VUKU'-I AZÎMET-İ BENDE-İ YE'S BE-CÂNİB-İ PARİS:

Beit: Fülk-i dil çıkmadan kenâre dahi

Rüzgar attı bir diyâre dahi

Varşavya'dan Beç'e avdetimizde Dersâdete meb'ûsum olan evrakta muharrer hafâyâ vü mezâyâyâ binâen Devlet-i aliyye'nin umur-ı seferiyesine dair Françelü hiçbir gûna medâr olamayacağı bedîdar ve bu cihetle bendelerini İstanbul'a celb eylemek lüzûmu zahir ü âşikâr iken rişte-i bârik-i ümniyeleri münkâtı' olmayan bazı

zevâtın sû-i tedbiri üzre memuriyeti sabıkamız tecdîd ve taraf-ı eşref-i padişahîden Françe imparatoruna nâme-i mahsûsa yazılıb tarafımıza gönderilmekle yeden be yed teslim iderek îfâ-yı memuriyete dikkat olunmak hususu tahrîr ü te'kîd buyrulmuş ve tecdîd-i memuriyet-i sâyika-i bendegânemi müş'ir dersaadette Fransa elçisi Sebastiyân'a resmî takrîr verilmiş olmağın

Mısra':¹⁸ “çare yok şuyûh-ı takdîre rızâdan gayrı” hah-ı nâ hah bezerka âh u vâh ile Beç'ten kalkub Avusturya ve Bavyera ve Vürtemberg dairelerinden mürûr ve Istrasburg [Strasbourg] tarikiyle tayy-i merâhil-i dûrâdûr iderek Receb-i şerifin on dokuzuncu (s. 62) Günü Paris'e vüsûl ve anda ikâmete memur Devlet-i aliyye elçisi Abdürrahim Muhib Efendi'nin mukîm olduğu konağa nüzûl birle Paris ve havalisinde yirmi iki gün ikâmet ü tebliğ-i nâme-i hümayuna ruhsatyâb oluncaya kadar meşur olan kârgâh u mesirelerini görmekle kanaat olundu.

BEYAN-I ŞEHR Ü BELED VE ÇI-GÜNEGÎ-Yİ KILÂ' VE SERHADD-İ DER-RÂH-I PARİS:

Beç'ten Françelü'nün re's-i hudûdları olan Istrasburg kal'asına kadar yüz dört mil-i Alman¹⁹ olmak itibariyle kırk üç posta da ve Istrasburg'tan Paris'e varınca dahi altmış dört mil ücreti verilerek otuz sekiz mahalde bârgîr tebdil oluna geldiği ve Alman mili meşy-i mütevassıt ile ikişer saatlik mesafeden ibaret olmağın bu takdirce Nemçelünün İrşova ve Nezaret mahallinde Baltık Denizi sahilinde kâin Dansika'nın rah-ı rastı iki yüz altmış dört buçuk mil ki beş yüz yirmi dokuz saat ve Beç'ten Faris'e [Paris] varınca yüz altmış sekiz mil hesabı üzre üç yüz otuz altı saat ve Beç'ten berü İrşova ve niza yerine kadar yüz mil olarak iki yüz saatlik mesafe idüğü ve Nemçelü bu taraflarda kâin husemâsından sed olacak Ayd nehri üzerinde Bavyera ile Avusturya sınırının kilidi mesâbesinde Brevnad nam bir kal'a-i metîneden gayrı killa'ı olmayub ol dahi rehin tarikiyle el-yevm Françelü yedinde kaldığı cihetle ahalisi mülâhaza-i encam-ı kâr ile (s. 63) mahzun ve a'dâ-yı devlet ve milletleri

¹⁸ Mısra' kelimesi metinde م “mim” harfi ile gösterilmiştir.

¹⁹ “eski Londra” mili 1500'lü yıllarda 8 furlong'a eşit sayılmaktaydı. O dönemde furlong Alman ayağı ile 625 ayağa eşit sayılırdı böylece 1 mil 5000 ayağa denk düşmekteydi. Kraliçe I. Elizabeth döneminde çıkarılan bir yasayla mil 5.280 ayağa, furlong da 660 ayağa eşit kabul edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde bir mil 1.609.344 metreye eşit olduğundan bir Alman Mili bugünkü ölçülere göre yaklaşık 13.600 km.'ye karşılık gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Anabritannica, c. XXII, s. 414.

elinde mübtelâ-yı belâ-yı gûnâgûn oldukları bî-reyb ü zünûndur. Salifü'z-zikr Bavyera dairesi fi'l-asl Nemçe imparatoruna tabi' ülkeden iken el-hâletü hâzihi Françelûnün Ren nehri ümerâ-i müttetikasından ma'dûd ve Bavyera kralı ünvanıyla mu'anven olan şahsın yed-i istiklâlinde olmağla tahtgâh ve makarr-ı emâreti olmak üzere yirmi dokuz derece dört dakika tûlünde ve kırk sekiz derece sekiz dakika ve kırk iki saniye arzında vâki'Monik ismiyle müsemma bir şehri dilârâsı ve Tuna nehri üzerinde Ulm nam bir kal'ası ve Orsburg ve Oksburg ve Kurc ve Burh tesmiye olunmuş güzelce birkaç kazası vardır. Daire-i merkûmenin cenûbîsinde gümüş ve kalay ve demir ve kurşun ve mermer ve tuz madenleri ve taraf-ı şimalîsinde münbit ve mahsuldâr arazi ve Bez kârhâneleri ve arpa suyu ve sahtiyân ve yapağı ve ketân ve kendir ticaretgâhları olduğunu ve ahalisine kifâyet idecek miktarından ziyade olan zehâirlerini Tirol ve Salzburg semtlerine ve tuzlarını Savabya ve İzviçer ve Krakonya taraflarına satıldığı ve aslında Bavyera dükasının hükmettiği yerlerde iki milyon yüz elli beş bin nüfus var iken düka-i mersûm kral olup tevsi'-i daire-i hükûmet eylediğine binâen şimdi dört milyona karîb nüfus sahibi idüğünü(s.64) Haber verirler. ümerâ-yı müttetika-i dinden kezâlik Vürtemberg kralının dahi münbit yerleri ve gümüş ve kalay ve kükürt ve demir ve fağfûrî toprağı ve mermer ve kömür madenleri olduğunu söylerler lakin bizim güzergâhımız olan yerleri sengistan ve dağıstan olmak hasebiyle tarlalarında mısır buğdayı ve yerelması ve helvacı kabağı ve turp ve lahana misüllü mahsülât ve dağ üzerinde vâfirce bâğât ve bazı dere içleri ve yol kenarlarında güzel meyve ağaçlarından gayrı nesne görülmemiştir. Vürtemberg krallığı Nemçelûnün Savabya dâiresinde kâin hükümdarlarından bir dükalık iken França imparatorunun zor-ı bâzû-yı himmetiyle ahd-i karîbde Bavyera krallığı misüllü krallık suretini kesbetmiş olduğu ve makarr-ı hükûmeti yirmi altı derece ile elli dakika tûlünde ve kırk sekiz derece kırk altı dakika arzında vaki' Ustutgar [Stutgard] nam bir cesimce şehir olup bundan ma'âda hiçbir kasabât ve kurâsında letâfet ve arazisinde çendan feyz ü bereket görmediği vâreste-i kayd u beyandır. Vürtemberg'un cânib-i garbîsinde Baden dükalığı nâmiyle bir küçük ülkeden geçilüb Morik nehri üzerinde Rastad ismiyle müsemma şehir-i şehir görüldüğü iki yüz on üç sene-i hicriyesinde üç nefer Françe murahhaslariyle bütün Nemçe memâlikinin hükümdarları bu şehirde bir seneden ziyâde mükâleme ve bazı husûsat dahi tanzim etmişler iken Nemçe imparatoru Françelû ile muhârebeye

(s. 65) Şurû' idüb mükâleme-i mezkûre meclisi bî lüzûm olduğundan Françe murahhasları cumhurları tarafından bi'l-istîzan Avrupa kaidesi üzre avdetleriçün pasaporta kâğıdı ahz ve Nemçelü tarafından dahi yanlarına bir miktar neferât terfikiyle şehri mezkûrdan kalkub taşra çıktıklarında muhâfazalarına memur Nemçelüler Françe murahhaslarını katl ü ifnâ ve mal ve eşya ve evraklarını nehb ü yağma eyledikleri mesmû'dur. Andan ilerü Ren nehrinin beruyakasında Gül nâm-ı diğeri Şanyic kasabası olub bunda mühendis Ruben resmi üzre Françelü tarafından mukaddemâ İstrasburh'u [Strasburg] tahkim için yapılmış bir kasabayı yüz yirmi seneden berudefe'âtle gâh Nemçe ve gâh Françelü zabt iderek bin iki yüz on altı sene-i hicriyesinde yine Françelü zabt u hedm ve etrafiyle ma'an ihrâk bi'n-nâr eyledikten sonra Lunovil ahidnâmesi²⁰ mûcibince Nemçelüye ve ba'dehû Baden dükasına verilmiş iken şimdi yine Fransızlar alub re's-i hudûd ettiklerine binâen müceddiden bir kal'a yapmak üzre vaz'-ı esas etmiş oldukları görülmüştür. İstrasburg kal'ası bu kasabanın karşusunda ve Ren nehrinin öte yakasında be gâyet metin kal'a olub derûnunda cesîm konaklar ve kârgâh kışlaklar vücûdiyle ma'mûriyet-i kemâlde olduğundan başka Nemçelü vaktinde yapılmış bazı ebniye-i garîbeleri vardır. Françelünün bundan altı mil ilerüde Bravno kal'ası resminde Kalsburg nam bir cesîm kal'ası ve daha ötecikte Tul ve Vetrey isimlerinde iki palankası (s.66) ve Sarburg ve Nansi ve Şalon ve İrene nâmûn birkaç büyük kasabası ve bu kasabaların dahi en mamur ve dilber ü ra'nâsı takrîben otuz bin nüfûsu câmi' olan mârû'z-zikr Nansi kasabası olub kusûr kaza ve kurâsı Nemçe memâlikinin ma'mûriyetine nazaran harâb ve ahâlîleri fakîr ü bîtâb olmuş gördüm.

İstidrad: Françelü seferleri imtidâdından tekâlîfe tâkat gelmemesini ve emri ticarete hâlel-târî olub evvelki gibi bir mahalde ahz ü i'tâ olmaması sebebiyle gayr-ı ez-askeri Françe ahâlisinin çoğunu fakr-ı vifâka istilâ etmiş olmakla bazıları kemâl-i acz ü ızdırab hallerinden kendülerini âbâd u enhâra atub gark u helâk oldukları tahkîk olunmuştur. Bu fakir Paris'e varmazdan mukaddem Françe imparatoru bi'l-cümle vükelâsiyle ma'an Paris'ten kalkub on beş saat ilerüde kâin Fontenblö kasabasındaki sarayına gitmiş olmakla Paris'e geldiğimizi resmen ifâde siyakında ol vakt baş vekilleri olan Şampani'ye mektub tahrîr ü irsâl ve mersûmun tarafından dahi hoş-

²⁰ Lunéville Anlaşması için bkz. N.Jorga, **Osmanlı Tarihi**, Çev.: B. Sıtkı Baykal, s. 140, Ankara 1948.

âmedi mukaddimesiyle vürûd iden cevabnâmesi zeylinde Fransız imparatorunun re'yi munzam olarak Devlet-i aliyye ile Rusya Devleti beyninde akd-i meclis-i musâlaha itmek emrini muhtevî ruhsatnâmeniz var mı? Deyu suâl olunduğuna binâen bi-hasebi'l-iktizâ vekîl-i mûmâ-ileyh ile kirâren ve mirâren mükâtebe ve bir def'a dahi taraflarından vârid olan tercüman Jobber ile bu mesulleri müzâkere olunmakta iken (s. 67) mukaddemâ Beç'ten Dersaadet'e meb'ûsum olan tahrîrâtımın âsâr-ı nâfi'asından olarak İstanbul'a avdetimizi hâvi fermân-ı âli şeref-bahş-ı vürûd ve zuhûr olmağın duâ-yı tezâyüd-i ferd-i şevket-i padişahî tekrarına ibtidâr kılındı.

Garîbe: Bu maddelere ibtidâ-yı memuriyetimizde sûret-i suhûlet göstererek İstanbul'a acele i'tizâmımıza ikdâm iden evliyâ-yı umûrun tariflerine göre maslahatın husûlüyle üç dört ay zarfında gidüb gelmek me'mûl iken "Evdeki bazar çarşıya uymaz" meseli üzre diyâr-ı küffârda ikâmet ve seyr ü hareketimiz mümtedd olmak âmâlları zuhûra geldikte canım sıkılarak feryad ve e'izze-i kirâmdan istiâne ve istimdâd eylediğim günlerde bir gün kutb-ı rabbânî ve gavs-ı samedânî merhum Sezâî kuddüse-sırruhu'l-âlî hazretlerinin divan-ı şeriflerinden tefe'ül olundukta

Beyit: Vechine iman getürdük kaydolub zülfüne

Ânın için rûz u şeb zünnârdır eğlencemiz.

Beyti cilve-nümâ-yı menassa-i zuhûr olmağla beyt-i mezkûrun çehre-i ebkâr hayalâtından ref'-i nikâb ızdırâb idecek manalar tahşiyesiyle sahîfe-i derûn-ı reşk-i ertenk ve engelyûn ve belki nümûdâr-ı nakş-ı bukalemun ve belki gavr-ı enfes-i bukalemun olmuş idi. Sonra yine i'ânet-i rûhaniyet-i azîz-i müşârun-ileyh mülâhaza ve hesab ü kitab olundukta mısırâ'-ı sâniyede olan "rûz" lafzı me'yûsen Varşav'dan kalkub Beç'e hicretimiz ve "şeb" lafzı Paris'e varub gerû avdetimize ve "zünnar" lafzı dahi Frengistan'a pâ-nihâde olduğumuz günden avdetimiz fermanı yedimize vâsıl olduğu müddete (s. 68) Tamamen başka başka üç tarih idüğü nümâyân olmakla teberrüken iş'âr u işâret kılındı. Hülâsa-i kelâm Paris'e vusûlümüzden sonra avdet fermanı vürûd idinceye kadar vekîl-i cedîd-i mersûm Şampani ile vâki' olan mükâtebelerimizde imparator ile mülâkâtımızı teshîl ider muâmele görülmeyüb âdet-i me'lûfeleri üzre vâhî sualler ile imrâr-ı vakt ü ta'vîk eylemek niyetleri der-kâr iken fermân-ı âli mûcibince da'vete himmet ve terk-i dağdağa-i sefâret edeceğim hâlen ve kâlen ma'lûm u meczûmları olmaktan nâşî "lâ li-hubbin aleyye" mücerred nahsetîn-i nâme-i padişahîye kabulde tereddüd töhmetinden vâreste ü berî olmak için bizi

Fontenbla sarayına davet ve şifâhen müzâkere ve mükâlemeye dahi izhâr-ı hâhiş ü rağbet itmeleriyle Şaban-ı şerîfin onuncu günü hintolarımıza süvâr ve Fontenblö'ya lede'l-vusûl ibtidâ baş vekilleri Şampani ile mülâkat ve müzâkere olunduktan sonra ber-kâide kâffe-i mesârifâtımızı bedenimizden rü'yet ü idâre eylemek üzere üç gün üç gece birlû sitâriyede evkat-güzâr olduk

VASF-I FONTENBLÖ:

Zikrolunan Fontenblö kasabası, yirmi derece ile yirmi dört dakika tûlünde ve kırk sekiz derece ile yirmi dört dakika arzında vâki' olub ahalsi takrîben dokuz yahut bin nüfûsa bâliğ olur olmaz derecelerinde bir küçük şehircik ise de etrafında olan avgâh ve ormanları Fransa ülkesinde olan cemî' ormanların ahseni olmak üzere meşhur yedinci (s. 69) Lidovikos zamanından berü Françe padişahları sayd u şikâr bahanesiyle aralık aralık burada ikâmeti âdet eyledikleri menkûl ve mezkûrdur. Bâlâda hâme-güzâr ve iş'âr olunduğu vech üzere Francelünün bu defa Prusyalu üzerine Niya nam mahalde vâki' olan galebesinin re's-i senesi ve Vestfalya kralı Bonapart Yaronimon'da [seramoni] velîmesi dernekleri mâh-ı mezbûrun on ikinci Çarşamba gününe tesâdüf idüb yevm-i mezkûrda imparator tarafından Fontenblö'ya bâ-tezkire üç bin âdem da'vet ve takım takım tertîb-i ziyafet etmiş olmalarıyla biz dahi Şampani tarafından vârid olan tezkire müfâdınca evvel gün tercümanımız ile ma'an hintomuza binüb saray-ı imparatorîde elçilerin müctemi' olduğu odaya vürüd ve anda yarım saat miktar-ı tevkîf ve birer kahve içtikten sonra mecmû' süferâ ile beraber kalkılıb imparatorun divanhânesine girildi.

RESM-İ MÜLÂKAT-I ELÇİYÂN DER-DİVAN-I İŞÂN:

France devletinin ricâl ve kibârı esvâb-ı resmîyeleri olan sırma işleme kenarlı çuka-i gâşiye gibi kisveleriyle mülebbes “ve ‘alâ merâtibihim” imtiyaz nişanlarıyla müressem ve müzeyyen olarak imparatorun sol tarafında kıyâm ve süferâ ve ekâbir-i müsâfirîn dahi mahlûten ve kâimen sağ cânibinde ve karşusunda tevakkuf u ârâm eyledikten sonra imparator cenabları âdet-i me'lûfeleri üzere tevâzu'an şapkasını koltuğu altına alub başı açık olduğu halde dâir-i halka-i cemiyet “ve lâ ‘ale't-tertib” (s. 70) Canı istediği âdeme harf-endâz-ı âşiyânî ve sohbet olub resm üzere arz-ı tahrîrat ve nakl-i mâcera idecek memurların her biri imparator karşısına gelüb

kendüye iltifat edinceye kadar samt ü sükût ediyor bu mecliste nevbet Danimarka Devleti elçisine teveccüh-nümâ-yı veche-i rağbet oldukça heman İngilterelü'nün anlara ettiği hasâret-i külliyyeden müteessif olduğunu beyân ve bi-nâberîn “böyle hâin ve gaddar devletle ba‘de-zîn müsâlaha ve elçisini kabul eden krallar ile seferim vardır” deyu İngilterelü ve anlarla dostluğu olanlar haklarında i‘lân-ı ‘adâvet ü tuğyân iderek bizim hizamıza gelüb suâl-i hâtır u hâl-i bendegîye iştigâl hılalında hâsıl olduğum nâme-i mahsûsa-i şahâneyi ibrâz ve hâlen serîr-i ârây-ı taht-ı âli baht-ı Osmanî şevketlü kudretlü velî nimetim padişahım efendim Sultan Mustafa Han hazretlerinin siz ulu dostlarına olan muhabbetnâmeleridir. Tabiriyle beraber ta‘zîm ü i‘zâz eylediğimde ol dahi alub Başvekili Şampani’ye tesliminde izhâr-ı şive-i nâz ve der-‘akab öte tarafa dönüb sâirleriyle suâl ve cevâba âğâz eyledikten sonra kelâma hitâm verdiği anda rükû‘a varır gibi başıyla üç defa selam vermesiyle fesh-i divan ve def‘-i meclis-i süferâ ve a‘yân olunmakla oradan fakîr lostaryaya revân ve Şampani ile muhâbere olunduktan sonra me‘zûnen Paris tarafına kâdime-cünbân olub (s. 71) ferdâsı İstanbul’a avdetim için ruhsat vermeleri bâbında resmî takrîr i‘tâ ve nâme-i hümâyunun cevâbını istinbâ etmiş idim. Üç gün sonra nevâzişlice bir mektubuyla ma‘an pasaport kâğıdını Şampani irsâl ve nâme-i hümâyunun cevâbını İstanbul’da mukîm Fransız elçisi takdime memur kılınacaktır. Meâlinde ifâde-i hâl etmiş olmağın. “Radaytü mine’l-ganîmetihî bi’l-iyâb” mefhûmu üzre Paris’ten Şaban-ı şerîfin on yedinci günü kalkub gece gündüz ılgâr ve mukaddem gittiğimiz yollardan güzâr olunarak yirmi günde Ada kal‘asına vürûd ve anda on aydan beruhasret-keş olduğumuz mescid ve minâre müşâhedeşiyle tenvîr-dîde-i maksûd eylediğimizden hırz-ı şükür-güzârî-i cenâb-ı bârî edâsiyçün hâk-ı sücûda vaz‘-ı cebîn-i iftikâr ve akdü’l- cevâhir-i dem‘ati’s-sürûru güsiste-târ eylediğinden sonra Çam tabir olunur kayıklara girüb Nehr-i Tuna ile Vidin’e ve andan Lom ve Rahve ve Plevne ve Lofça ve Servi ve Kızanlık ve Zağra-i Atîk ve Mustafa Paşa menzilleri ile meştâ-yı ordu-yı hümâyun olan mahrûse-i Edirne’ye vüsûl ve Edirne’den üç beş gün ikâmetim esnâsında dâmen-bûsî-yi hazet-i sadr-ı a‘zamî ile müşerref ve münevvel olduktan sonra me‘zûnen ve me‘mûren İstanbul’a vürûdumuz müyesser ve’l-hâsıl bir sene-i kâmile temâmında vatanımıza gelmek mukadder olmuştur.

HÂTİME:

Her padişahın ünvanname-i kirdârî ve mazmûn u meknûn-ı esrârına (s. 72) resulünün güftâr u etvârı delîl-i sarîh ve bürhân-ı sahîh olmak mülâbesesiyle risâlet ve sefâretle bir cânibe memur kılınacak kimesne kavminin a'kal ü efsah ve efdal ü ekmeli olmak lüzûmunu ulemây-ı hikmet âşinâ te'kîdât-ı kaviyye ile tezkîr ü inbâ eyledikleri ve mülûk-i sâlîfe ekser risâlete hükemâ-ı fazîlet intimâ ihtiyâr idüb hatta hakîm-i hafikayn İskender-i Zülkarneyn gibi bazı mülûk-i sûtûde-sülûk dahi akl-ı fazlına itimâden lede'l-iktizâ tarîk-i risâlete bi-nefsihim kendüleri azîmet ettiği mahkeme-i devât-ı sikâtta mukayyed-i sicil-i isbat olduğundan bu babda emr-i memurdan her biri ârâ-ı âlem-ârâ-yı hükemâya iktifâ yani âdâb-ı risâlet ve esbâb-ı saadet olan 'unuk ve lütuf ve hısm ve hilm ve kahr ve mehr ve inad ve inkıyâd ve va'd ü va'id ve bîm u lemmîd ve ahz u a'tâ ve idhâk u ibkâ kâidelerini bilüb ifâ ve icrâsına dikkat eylemek ve kavâid-i merkûmeden külliyyen gâfil ve hûsusan usûl ve fûrû'-ı maslahattan bî-haber ve câhil kimesnelerin sefâretiyle âmed ü şodlarında mâzallahu teâlâ zelle ve hakâret ve hüsrân ve nedâmetten gayrı bir şey müfid olmayacağı muhakkak bilinüb icab ve iktizâ eylediği halde âna göre memur tasmiîm ve esas memuriyeti gereği gibi tesîs ve tahkîm olunduktan sonra vuku'ât ve zuhûrat dahi an be-an kendüye tahrîr ve tefhîm olunmak farz-ı 'ayn ve 'ayn-ı farz idiği ve b'ade-zîn erbâbına vesîle-i ittîlâ' olmak mülâhazasıyla pîrâye-i zeyl-i sahâyif-i risâle kılındı.

Bâkî emr ü fermân menlehü'l-emr hazretlerindedir.

(s. 75)

DEVLET-İ ALİYYE İLE İNGİLTERE DEVLETİ'NİN SÛRET-İ MUSÂLAHASIYLA İCMÂL-İ MÛKÂLEMELERİNİ HÂVÎ HUSÛS-I MEZKÛRUN RE'SEN MEMÛRU RİCÂL-İ DEVLET-İ ALİYYE'DEN SEYYİD MEHMED EMİN VAHİD EFENDİ'NİN HİTÂM-I MASLAHATTA KALEME ALUB HÂK-İ PÂ-Y-I SALTANAT-I SENİYYEYE TAKDİM EYLEDİĞİ TAKRİRİDİR.

Sübhâne men bi yedihi mekâlîdü'l-umûri ve mefâtîhu'l-makdûri.

Devlet-i aliyye-i ebediyyü'd-devâm bundan akdem Fransalu'nun tağlîtine mebnî Rusyalu ile muhârebeye kıyâm eylediği hinde İngiltere Devleti Rusyalu'nun "evhane min beyti'l-'ankebûd" olan rişte-i bârîde ittifakına bağlanmış

bulduğundan ve Francelü'nün hasm-ı tabîî ve kadîmesi olduğundan ol dahi Devlet-i aliyye aleyhine i'lân-ı harb u husûmet itmekle geçen sene Ak Deniz boğazında olan kılâ' ve tabyalara esib savurarak Halic-i Konstantiniyye'ye idhâl eylediği donanma sefinelerinden ahâli-i İstanbul'un düçâr olduğu ızdırab u inâre şeâmetiyle sonradan zuhûra gelen 'ilel ü esbâb (s. 76) Malûm-ı şeyh u şebâb olan mevâdd-ı bedihiyyetü'l-fesâddan iken İngilterelü ile musâlaha eylemek Francelü ile muhârebeye sebep olur zu'miyle beyhûde vakit geçirilmiş ve musâlahaya nice nice fırsatlar gelüb geçmiş olub ma'a-hâza bu seferin bidâyetinde Fransa İmparatoru Bonaparte'nin Devlet-i aliyye'ye katı çok resmen ve sarîhan taahhüdleri olub ez-an cümle Devlet-i aliyyenin şân ü nüfûzu istikmâl ü temâmiyet-i mülk ve serbestiyet ü istiklâlî istihsâl olunmadıkça Fransalû kılıcı elden bırakmamak üzere kâlen ve kalemen ettikleri ahd ü mîsakları mazbut ise de Rusyalû ile Fransalû sefere başlar başlamaz Tilsit nam mahalde re'sen musâlaha akdiyle Devlet-i aliyye'yi fedâ idüb fakat Devlet-i aliyye'nin musâlahasıyçün Françelü tevassutu şartını li ecli'l-iğfâl Tilsit senedine derc-i idhâl etmiş ve bu şart-ı fâsidin nümâyîş-i suverîsine firîfte olan 'ukûl-ı za'îfe ashâbının sevkıyla ibtidâ bu fakîr ve b'adehû Paris'te mukîm Devlet-i aliyye elçisi Abdürrahim Muhib Efendi imparator-ı mersûmun i'ânesiyle Rusya musâlahası akdetmek üzere memur kılınmış ise de Rusya Devleti, devlet-i sâirenin tevassutuyla musâlaha etmemek âdetine mebnî şurût-ı mezkûra aslen ve kat'an amel ü i'tibâr eylemeyüb Françelü dahi dâimâ işine el verecek sûretten gayrı şey mülâhazasında olmadığından mahallinde serd ü beyân eyledikleri a'zâr-ı vâhiyenin keyfiyeti nezd-i Devlet-i aliyye'de lede'z-zâhir berren ve bahren iki devletle muhârebenin bekâsında (s. 77) Su'ûbet mülâhaza ve husûsan İngilterelünün kuvvet-i bahriyyesine nazaran anların husûmetinden Devlet-i aliyye'nin Bahr-ı sefid sevâhili ve Cezayir ve Mısır alâkalarının mazarrât-ı âcile mütalâ'a olunarak İngiltere donanması amiraline kapudân-ı derya tarafından ve cânib-i âhardan mahremâne tahrîr ü inhâ olunan musâlaha rağbetine mebnî İngilterelü taleb-i sulh ile boğaz hisarlarına gelür ise heman uyuşub bitirmek husûsuna mukaddemâ rikâb-ı hümayunda karar verilüb ricâl-i Devlet-i aliyye'den şikk-ı sâni ve irâd-ı cedîd Defterdâr sâbık Ahmed Bey ile boğaz muhafızı ve seraskeri vezir el-hâc Mehmed Hakkı Paşa hazretlerine devr-i sultan [Mustafa-yı râbi'] hânîden ruhsatnâme gönderilmiş ve bi nâberîn işbu iki yüz yirmi üç senesi şehr-i şaban'ın evâilinde boğaz

haricine üç dört kıt'a İngiliz sefineleri gelüb derûnunda murahhas elçileri olduğu haber verildiğini nâtik serasker-i müşârun-ileyh tarafından Bâb-1 âli'ye boğaza gelen İngiltere sefineleri başbuğunun kapudan paşa hazretleri tarafına murahhas elçinin reis efendi cânibine vârid olan kâğıtları meâli ma'lûm-ı evliya-yı umûr olmuş olmanın bu husûsun muktezâsı mütâla'a ve bir tedbire teşebbüs olunmak için ol zeman Meclis-i şûrâ'da huzûr u ictimâ'ları mutad olan kapudân-ı lâhık Râmiz Abdullah Paşa ve sudûr-ı kirâmdan nakîbü'l-eşraf Dürrîzâde Seyyid Abdullah Efendi ve Emin Paşazâde Seyyid Mehmed Emin Beyefendi ve İstanbul kadısı Mehmet Tahir Efendi ve ricâl-i Devlet-i aliyye'den m'alûmu'l-esâmî zevât-ı 'izâm hâzır oldukları halde tahrîrat-ı merkûme kırâat ve ahvâl-i mâhiye ve hâliye (s. 78) Nakl ü hikâyet olunduktan sonra İngilterelü ile Fransalû ve Rusyalûlardan her birlerinin Devlet-i aliyye'ye başka başka mahzûr ve mazarratları der-kâr ise de el-hâletü hâzihi İngilterelü mazarratı hasbe'l-mevki' diğerlerinden eşedd görüldüğü ve musâlaha için murahhas da'veti sebkât eylediği cihetle ekser ricâl ü ulemâ musâlaha sûretini tercîh u îma ve "A'zamü'l-hatâyâ muhârebetün men yatlubu's-sulh" mesel-i meşhûrunu gûyan olub lâkin

Beyit: Izdırâb-ı nâ be-henkâm eylemez tahsil-i kâm

Bî tekellûf mevki'inde kâr kendin gösterir.

Mefhûmunca... bu hususta acele iktizâ etmeyüb Avrupa'nın netice-i ahvâline terakkuben İngilterelüyü mümkün mertebe işgal eylemek ve nihâyetü'l- emr iskâtları müte'assir olur ise şurût-ı mu'âheze-i kadîmenin tecdîdiyle sulha sûret verüb def'-i mazarratlarına bakmak üzere teennî ve ta'vîk sûreti münâsib olur ammâ Hakkı Paşa ve Ahmed Beyefendi bu sûretleri idâreye muktedir vekillerdir. "Îzâ kunte fî hâcetin mürselen fe ersele hakîmen ve teveccehe" mâ-sadâkınca idâre-i kelâm ve ifâde-i merâma liyâkati olan ricâl-i devletten dirâyetkâr bir âdem memur olsa ve kâşki Hakkı Paşa bütün bütün boğazdan kaldırılsa sohbetleri rüzgâr-ı şinâsâya deryâ-yı fikr ü şu'ûr olanlar tarafından yâd ve bu furtuna-i kîl ü kâl esnâsında sâhil-i sa'y ü sadâkat Seyyid Vahîde rabt-ı palamar-ı hüsn-i zan u i'timâd olduğu sohbetleri sadr-ı a'zam ve serdar-ı muazzam Mahrûkî Mustafa Paşa tarafından bâ takrîr huzûr-ı fâizü'n-nûr cenâb-ı zıllullahiye arz u ifâde olundukta erbâb-ı şûrânın re'y ü kararları üzere sâdir olan (s. 79) Hatt-ı şerîf-i meymenet-redîf-i şahâne ve ısdar u i'tâ buyrulan ruhsatnâme-i pâdişâhâne re'sen ve müstakilen bu fakîri memur ve müşârun-ileyhimâ

ol taraflardan def' u dür etmeleriyle sene-i mezbûre Ramazan-ı şerifinin dördüncü isneyn günü sûrat-ı müsta'cile-i gurûbî ile beş saat otuz dakika mürûrundaki tali' u vakt-i gurc-i kavsin on dokuz derece ve on bir dakikasında vaki' olup müstevlî-i tali' olan sa'd-ı ekber müşteri Hud'da ve bi't- tesfiye kamerimiz tali'de ve neyyir-i a'zam dahi bi't- tesviye beyt-i âşirde kamer tesdîden nâzır ve hadd-i tali' olan Utarit burcu üç yüz ve beyt-i behram dahi Utarit beytlerinde burc u sünbülîde ref'-i tabiat ve ref'-i kuvvet ve nazar-ı kabulde bulunmuş ve sâhib-i âşir olan zöhrenin sahib-i şeref-i âşir olan keyvan ile hadd-i aşerde karar etmiş ve tali'-i mevlûd-ı bendegânemin intehâ ve tesyîri beyt-i âşirde neyyir-i a'zama reside olmuş olarak mütevekkilen "A'lallahil erhamü ve mütevessilen bi-rûhaniyyeti resûli'l meb'ûsi bi's- seyfi ve'l kalem" dersadetten kalkub berren Gelibolu'ya azîmet ve andan karşı tarafa mürûr ile hareketimizin dokuzuncu günü Sultaniye kasabasına lede'l-vusûl boğaz haricinde sefinesi ursa alabanda idüb habere terakkub ile ağzından ateşler püsküren İngiltere Devleti murahhasına vürûdumuz resmen muhtasarca bir mektup ile ihbâr u işâret olundu. Ertesi gün ale's- sabah murahhas-ı mersûm tarafından vürûd eden cevapnâmede maslahat-ı musâlahaya memuriyetimizi tebrikten sonra mefhum-ı mektubumuzdan mahall-i mükâleme ma'lûmu (s. 80) Olmadığını inhâ ve boğaz haricinde kalub furtunalardan muzdarip olan İngiltere kralının sefinelerine dahi münasip bir liman tahsisini iltimas u rica etmiş olmaktan nâşî sefinelere liman tahsisi sadedinden sarf-ı nazar ile yalnız mükâleme için Bozcaada ve havâlisinden bir mahalde yahut Seddü'l- bahir Kal'asında mülâkâta hâhişkâr olduğumuzu tercümanım olan şahıs vasıtasıyla iş'âr u ihbâr olunmuşdu. Bunların birine razı olmayub Kum kal'a ile Sultaniye beyninde kâin Hadımzâde çiftliğini ihtiyar ve sefinelerini dahi Kepez limanına idhâle ikdâm u ısrar etmiş ve kendi tercümanları olup Boğaz seraskeri lahik Ragıp İbrahim Paşa Hazretleri maiyyeti ile ba irâde-i seniyye ol esnada Kütahya'da Boğaza vürûd iden Pizani terceman dahi bu zeminde mahsus kağıt yazmış olduğundan²¹ ve fi'l-hakika taleb ü tahrîr eylediği mahallerden gayrı berr u bahrde cesban mevki'î ve liman olmadığından bi'z- zarûr yalnız elçinin râkib olduğu Esb-i bahrî nam firkateyn parlamanta tabiriyle muhârebe ve mükâmeleye alâmet ü nişan add olunan beyaz bayrağı güşâde etmek ve kal'alara

²¹ BOA, H.H.5971.

selam topu atmayub sît u sadâsız gelmek ve mükâleme günlerinden gayrı evkâtda murahas ve tevabiyâtı karaya ayak basmamak ve lede'l- iktizâ tarafımıza ve Boğaz hâricinde kalan sefinelerine âdem göndermesi lâzım gelür ise kezâlik sandalina beyaz bayrak güşâdıyla gelüb gitmek şurûtiyla Kepez limanı sefineye ve çiftlik-i mezkûr mükâlemeye mahal tahsisiyle keyfiyet Dersaadet'e inhâ ve Seddü'l- Bahr ve Kum Kal'a muhafızları ve havalilerinde olan tabyalar (s. 81) Zabitânına dahi bu babda kavâid-i bahriye ve şerâit-i mukâvele-i mezkûreye ri'âyet etmeleri tenbihatını muhtevî tâlimat-ı lâzıme irsal ve i'tâ olunduktan sonra firkateyn-i mezkûr liman-ı mezbûra gelüb lenger-endâz²² olduğu gün tarafımızdan ve serasker-i müşârun-ileyh Ragıp Paşa tarafından olarak icra-yı resm-i hoş-âmedî zımında bir takım me'külât ve lühûm ve hayvanat ve şa'îr ü saman ve sebzevât isra ve ihdâ olunub ba'de-zin leyt ü le'alle ile vakit geçirmek kaydına düşmüşidik. Amma çünkü İngiltere sulhu Françelü'nün iğbiranını mûcib ve belki anlar ile husûmet ve harbi müstevcib olur vahîmânelerine mebnî in'ikad-ı musâlaha-i hayriyeye kadar bu babda Françelü'ye serrişte verilmemek hususu usul-i memuriyet-i bendegânemden olub ma'amâfih İngiltere sefineleri ve memuru murahasları cebe ve koltuğa sığar nesne olmadığından gayrı böyle vakitte sade bir nümayiş için olsun boğaz tarafları istihkâmâtına ikdam u ihtimam olunmaktan lâbüd iken Dergâh-ı âli topcularından ma'âda Boğaziçi ve Ma'âruz Körfezi [Saroz Körfezi] sevâhilinde mevcut kazâ askerlerinin münâvebeleri vakti tamam olmuş ve vilayet ve memleketlerinde Moskovlu üzerine sekban tahrîri irâde buyrulmuş mehabbetleri yalan yanlış olduğundan birer ikişer firara yüz tutmalarıyla ol havalinin rabitasızlığını görenler İngiltere musâlahası bitmiş yahut bitecek zan eylemelerinden memurların tertipsizliği icap ettirdiğinden Çanakkalasında mukim Fransız konsolosu karine-i hâliyeden musâlahayı istidlal ederek bir gün tercümanını tarafımıza irsal ile İngiltere elçisi Kepez limanına gelmesinden (s. 82) ve tercümanları Pizani aralıkta sefineye girüp çıkmasından sual ve cevaba tesaddî etmekle tarafımızdan dahi vakı'a Devlet-i aliyye'nin usûl ve merâmına vukûfu olmayanların vereceği manalara mebnî konsolos dostumuz bu maddeyi suâl edebilir ammâ bundan evvel boğaza iki defa İngiltere elçisi gelüb gittiğini biliyorsunuz şimdi dahi gelmelerinden bir ahkâm çıkmayacağına

²² Eskiden gemi demirine denilmekteydi. Bkz. Mustafa Zaloğlu, *Gemicî Dili*, Deniz Basımevi, İstanbul 1988, s. 254.

söz verdim. Ancak elçilere hoş-âmedi sûretinde hüsn-i muâmele eylemek adet olub husûsan bunun gibi parlamento bayrağı küşâdı ile vurûd edenlerin muradını anlamak iktiza eylediğinden bir aralıkta gönlümüz olup niçün geldiniz denilmekle tenezzül oluncaya kadar sefinesi derûnunda mahbus gibi elçi ikâmetinde be'is olmamak gerektir. Hele bu maddenin usul ve fûrû'u İstanbul'da Fransız maslahatgüzarından mektûm olmadığı cihetle konsolos İstirayse murad-ı Devlet-i aliyye'yi ol taraftan öğrenebilir. Kaldı ki Pizani tercüman bir buçuk seneden berü Kütahya'da ikâmet edegelmiş ise de oranın âb u hevasıyla adem-i imtizacından şikayeti havî Devlet-i aliyye'ye arz-ı hal takdim eylediğine binâen Aydın ve Bursa taraflarından bir münasib mahalde ikâmeti husûsuna irâde-i seniyye erzâni buyrulmuş ve şuralara yakın bir mahalle geldikde İngiltere'den Boğaz'a elçi vürûdunu işitmek takrîbiyle yolu sapıtmış olduğundan bir iki defadır elçisiyle görüştüğünü bilirüz amma böyle heriften ne çıkar bana kalır ise (s. 83) İngiltere'ye kadar gitmesinden mahzûz olurum. Konsolosun bizden hatırını suâl ile olur olmaz sohbetlere kulak asub rahatsız olmasın yollu verilen ecvibeden tercüman münbasit olub; "Evet efendim, Hakk'a emanet olun buyurduğunuz gibi Devlet-i aliyye Françelü'nün dostluğunu feda idüb İngilterelü gibi hain milletle barışmaz itikadındayız. Lâkin konsolos dostunuz her bir şeyleri tashih idüp Françe imparatoruna yazmak üzre memur ve mukîm olduğundan resmen istihbarda ma'zurdur af buyurursanız" itizarını eyledikte tarafımızdan hay hay denilerek def-i meclis olundu ise de konsolos-ı mersûm bu maddeyi istiknâh ve tahkîk zımında İstanbul'da olan Françe memurlarıyla mükâtebeye ve anlar dahi Bâb-ı âli'ye varub mugalâtaya muhtac u mecbur olacaklarını bildiğim ecilden tercümanlarına verdiğim cevapları müeyyid olarak reûsülküttap efendi tarafına ma'hudâne bir kâime tahrîri tasmîm ve ol kâime derûnunda İngiltere elçisine li ecli'l-iğfal Kepez limanına nakl ü idhâlden fazla beş on re's sığır ve ganem dahi ihdâ ve irsâl ve şimdilik mükâleme mahalli tamir olunmaktadır. Tekmilinde mülâkât olunur deyu mevâ'id ile imkân u işğâl eyledik ise de bunlar mülâkâtı t'acil ve ısrar ederler ise de tarafımızdan dahi hâhiş izhariyle bir iki kerre görüşüp temin ve taltif vadilerinde üç beş sohbet olunsa avn-ı hak ile gereği gibi tağlît idüp ümide düşürmekle biraz zaman 'avk u tehirleri mümkündür zan ediyorum lakin Çanakkalasında mukîm Fransız (s. 84) konsolosu usûl-i maslahattan habîr u âgâh olmamak mülâbesesiyle mersûmu imkân ve ırzâ etmek sûretleri dahi tarafımıza

başkaca bir gâile olacak gibidir. Zira İngilterelü haklarında kâl u kâl ve bazı şeyler suâl ediyor halbuki bu maslahatı künhüyle söylesem istihdam eylediği tercümanları Pizani ile münasebet-i kadîmeleri ihsas olunduğundan İngilterelüye serrişte verecekleri aşikar ve hiç cevap verilmeyüb sükût etmekte dahi mahzûr derkâr olmakla bu konsolos gâilesinin indifâ'ı maslahatgüzarları tarafından tenbihnâme ahz-ı irsaliyle mi olur? Yoksa mahremâne ifâde-i meramda ne beis var? Heman suâllerine cevap ver deyu mu? Emir buyurulur. Ne vechile münâsib ise lütfedüb muktezasını icrâya himmet buyurmaları niyazımdır. Meâlinde elfâz-ı garîbe terkîm ü irsâl olunmakla kâime-i musanna'a-i merkûmemiz taraf-ı riyâsetpenâhide Fransa maslahatgüzarına aynen irâ'e ile vükelâ-yı Devlet-i aliyye'nin hayliden hayli işlerine yaramış olduğunun haberi vürûd eylediğinden ma'âda Dersaadet'te kâin Fransa maslahatgüzarının va'd ü va'id ve bîm ü ümidini hâvî beş on gün sonra tarafımıza rakîme-i mahsusası gelmekle maslahatın nezâketini isbat kasdiyle rakîme-i mezkûre tercümesi tamamen tahrîr olunur.

TERCÜME-İ RAKİME-İ MEZKÛRE:

Devletlü Vahîd Efendi, haşmetlü Fransa imparatoru kendü bâzû-yı iktidariyle düşmanlarına galip gelerek Devlet-i aliyye'yi dahi bir uğurdan tahlise muvaffak olduğu haber-i meserret eserini taraf-ı devletinize tebşîr ile (s. 85) Bu babda ikimiz bile zevk-yâb-ı sürûr ve ibtihac olmak mülâhazasıyla iş bu nemîkanın temhîdine müsârat olunur. İngilterelünün İspanya arazisinde izhâr-ı asâr-ı sıyânet ve ibrâz-ı me'ser-i za'f u perişaniyet birle Françelünün esliha-i zafer mu'tadlarından matrûden ve makhûren irtikâb-ı karar eyledikleri ve İsveçlü'yü terk eyledükleri gibi derd-mend İspanyalu'yu dahi terk birle Avrupa devletleri katında rezil ü rûzvây olarak itibarları sakıt olacağı zâhir ve canib-i saltanat-ı seniyyeye vaki' olmakta olan mevâ'id ve tahvîfatları hile vü hud'adan ibaret idüğü emr-i bâhirdir. Françe imparatorunun Polonya limanında istihzar etmekte olduğu tedarikât-ı harbiye-i savlet-intimâya nazaran İngilterelü kendi perişani-i vatanlarının muhafazasına mecbur ve muztar olarak İngiltere ceziresinin etrafında geşt ü güzar etmek ve def'-i sâile medar olmak zımında bi'l- cümle donanmalarının ol tarafa celbine mübâderet eylemek hasebiyle Françe imparatoru tedarükât-ı mezkûre ve mazhar olduğu fütühât-ı celîle-i kesîre takribiyle memâlik-i Osmaniye'yi İngilterelü'nün makâsıt-ı hasîmânesinden istihlâsa

nâil olmakla bu surette İngiltere Devleti şimden gerü aslı yok bir nümâyişden gayri bir nesneye mukdedir olmadığı bî irtiyâbdır. Binâberin Devlet-i aliyye'ye ihtiyar-ı mülk ve usûle karar vermek enseb olduğu hususu cenab-ı devletinizin tabii mevhib olduğunuz rüş ü kıyâset ve bi't- tecrübe tahsil ettiğiniz ma'lumât muktezasınca meczumunuz olmak (s. 86) Gerektir. França İmparatoru, galibiyet-i kâmile ile bekâm ve Avrupa'da icra-yı garaz ile nâil-i merâm olarak Paris'e avdet ettiği halde müphem ve meşkûk olan bir dostluğu tahammül etmek kabil midir? Şimdiye değin Devlet-i aliyye'nin vaki' olan tereddüdü hadd-i itidali tecavüz etmekle 'âkibetü'l-emr menfaat-ı mahsûsa ve maslahat-ı hakîkiyesini teyakkun ve idrak edecek vakti gelmiştir bir taraftan hıyânet ve ihanet ile me'luf ve za'f-ı hal ile ma'rûf olan devlet mülâhaza olunsun ve öbür taraftan mehîb ve salâbet-şiâr ve dostuna inayatkâr ve düşmanına kakhâr olan ulu bir imparator düşünölsün Napolyon gibi bir kralın kahr u intikâmı dâhiye-i 'uzmâ olmak iktizâ eder. Vaki'a bülehd-kadr bir hükümdar-ı sâhib-i iktidar iğfal olunduğı halde ne güne hareket etmek ve mukteza-yı şan u rıfâ't-ı mülkdârânesi ânı ne türlü muâmeleye mecbur eylemek lazım geldiğı emr-i rûşendir. Avusturya Devleti'nin pâzde ve harab olması ve ekser arazisi teshîr olunması devlet-i mezkûrenin hilâf-ı va'd idüb İngiltere Devleti'yle muhâbere ve muâhede etmiş olduğundan neşet eylediğı malum değil midir? ve Prusya Kralı memâlikine nısfı miktarından mahrum olması bu misöllü hataya mebnî değil miydi? İsveçlü'nün dahi kendü memâlikinden ercâh olan eyâlâtını Rusya ve Danimarka Devletlerinin yedd-i zabtlarına bırakub bi't-tazarru' ve'l- mezelle musâlahaya tâlib olmaları İngilterelünün meş'üm ve tahaşşunkâr olan dostlukları bereketi değil midir? Ve İspanya derûnunda tekevvün eden (s. 87) Enva'-ı hasâr ve ihtilâl ve mesâib-i ceng ü kıtâl, memâlik-i mezkûre ahâlisinin İngilterelü ile akd ettikleri ittifak sebebiyle değil midir? Devletlü efendim dininiz hürmetine ve evladınız başına ve e'azz olan me'rebiniz uğruna olsun vatanınız olan Devlet-i aliyye'nin selâmetine sa'y ü dikkatiniz me'mul ve temennâdır. Devlet-i aliyye'nin kısmet ü nâsibi yedd-i tu'lanızdadır. Zira hürmet-i itibarım ettiğim vükela-yı Devlet-i aliyye el-an umûr-ı dâhiliye ile meşgul olmak takribiyle sizin memur olduğunuz maslahat-ı mühimmeyi iğmaz ettiklerine nazaran öteden berü Françe'nin dost-ı ehabbı olan Devlet-i Osmaniye'nin selâmeti için cenab-ı devletinize müracaat ettim ve iş bu müracaatım bî-garaz ve mahzâ hayırhahlığıma ve nâm-ı namus-ı Osmaniye olan meyl ü

rağbetime mebnî olduğu müstağnî-yi delîl ü bürhandır. Françe Devleti'nin memâlik-i Osmaniye'den adem-i ihtiyacı derkâr iken Devlet-i aliyye, İngiltere Devleti'yle akd-i musâlaha etmekle Françe Devleti'ne acz ü za'af terettüb eylemesinin ihtimali var mıdır? Devlet-i aliyye Françe Devleti'yle kıdem-i muvâlâtını dermeyân ve dostluğunu bi'd- defa'at isbat etmiş olduğunu beyan etmekte ise de taraf-ı Devlet-i aliyye'den zuhûra gelen asâr-ı dostî ve meveddet on kat ziyâde olmak ve Devlet-i aliyye küllî zarar ve ziyânını irtikab etmiş bulunmak lazım gelse bile yine izhâr edeceği cüz'î bir zebunluk ve inhiraf ile cümlesi hebâ ve zayi' olmuş olur. Berâ-yı müdârâ el- fâz ve ta'birâta dikkat olunmuyor. (s. 88) Zira hak-güylük vakti işte budur. Ve böylece serbest söylemem mücerret, Devlet-i aliyye'nin selâmet-i haline hâhişkâr olduğundan neş'et eder. Dost olanlar yek diğerdan hiçbir nesneyi ketm ü ihfâ etmemek gerektir. Cenab-ı devletiniz iş bu mütalaât-ı hulûs-ı ibarâtımın kıymetini bileceğiniz bî rey ü gümân olub kemal-i rüşd ve kıyâsetinize mebnî memur olduğunuz hizmet-i mühimme-i seniyyeye şâyeste olduğunuz zâhir olmakla Devlet-i aliyye'nin rehâyâb olmasına ve nâm ü şân-ı İslam'a sezâ olan şevket ü mehâbetin iadesine çare bulmak akdem-i cemî'-i umurdur, deyu mastûr ve hâttime-i mektubda Boğazda kâin Françe konsolosunun tavsiyeden ibaret bazı kelimât-ı resmiye muharrer ve mezkûr olmakla bunun için tarafımızdan cevabnâme-i mahsûsa tahrîrine hâcet kalmayub musalâha akîbinde endakte olunan ilan topları dost ve düşmana müheyyic-i sükûn ifâde edecek haber vâki' olmuştur. İşte Françelü'nün muâmelesi minvâl-i muharrer üzre olub beru taraftan murahhas-ı mersûm ben boğaza gevelü kırkbeş gün olmuş iken henüz Devlet-i aliyye murahhası efendi hazretleriyle mülâkat olunamadığının hikmeti nedür ? bileyim deyu kâlen ve kalemen sızıldıya başlayub o aralık Âsitane-i saâdette ihtilâl zuhûru ile sâhib-i devlet ve vükelâ-yı saltanat-ı kadîme telef ve izâ'at olduğu havâdisleri dahi vukû' u vâki'adan yirmi dört saat mürûrunda piyâde bir kayık ile vürûd iden (s. 89) Âdemim takrîrinden ma'lûmum ve bu vakı'a sebebiyle boğaz ve havalisindeki askeri miyânında dahi bir fetret zuhûru maznûn ve mevhûm olduğundan "Men necâ bi re'sihî fegad rabaha" çeşmesarından tecerru'-ı âb-ı ızdırâb firâr etmek derecelerine varmış iken serrişte-i musâlahayı elden kaçırmayarak velînimet-i âlemim olan Devlet-i aliyye'ye böyle bir nazik vakitte hizmet bâis-i saâdet-i dareyn olacağı ecilden bir taraftan muhâfaza-i nizam-ı asâkir-i mevcûde zımında serasker-i müşârun-ileyhin takviye-i bazû-yı

ihitimamına mu'âvenet ve bir taraftan İngilterelüyü te'lif ve taltife sarf ü vüs'u makderet ve bir canibden Fransızları iğfâl ve imkâna sarf-ı naktine himmet ü dikkat idüb şöyle ki: mülâkât u mükâlemeyi bir gün dahi tehir ve ihtilâl-i devletten ednâ mertebe hüzn ü esef izhâriyle dur bakalım yollu te'allül ve taksîr olursa maslahat kalunub kesb-i su'ûbet edeceği zâ[hir] u bâhir olmaktan nâşî haber-i bâhirü'l-mükedder-i ihtilâli ketm ü ihvâ birle Ramazan-ı şerifin yirmi dokuzuncu pençşenbih günü heman bir da'vet tezkiresi tahrîr ve Kepez limanı sahiline tarafımızdan müzeyyen esb ve mu'anven hinto ba's u teshîr ile bâb-ı mülâkât ve mükâlemeyi bâz ve yevm-i mezkûrda murahas-ı mersûm yalnız tercümanı ile gelüb çiftlik-i mezkûr pişgâhında vaz' olunan hayme-i mahsûsada resm üzre mülâkâttan sonra bahse şuru' ve âğâz olundu.

SURET-İ TEZKİRE-İ DAVET:

(s. 90) Rütbetlü elçibey cenabları, iltimasınız üzre mahalli mükâleme tahsis olunan Hadımzâde çiftliği tiz elden mümkün olduğu mertebede tanzim ettirilmiş olmakla kemal-i hulûs-ı [1] bal ve sıdk u safvet-i hal ü kâl ile hâhişkâr olduğumuz mülâkâtlar için iş bu pençşenbih günü mahall-i mezkûra cenabınızı da'vet eylediğimi müş'ir mektub-ı resmî tahrîrine mübâderet olundu. Fi yirmi sekiz RA sene 1223 / [18 Kasım 1808] fi'l- hakîka vakı'ayı muvahhişe-i ihtilâl ü fetret bu havali memurlarına mûcib-i hayret ve dehşet olub kimi firar ve kimi ihtifâya karar verdiği kadar oldu ki tahakkuk-ı haber-i ihtilâl topçu vesâir askerinin nüzül ve ta'yinat-mandeleri mütâlebesiyle tekevvün eden avârızın indifâ'ı abd-i âcizin tarafından nüzül emini efendiye varımızı vererek i'âne ve imdâda muhtaç olduğundan kat'-ı nazar boğaz muhafazası için Lapseki pişgâhında lenger-endâz olan süfün-i donanma-yı hümayunun levendânı tâife-i bağıye-yi hazeleden olmak hasebiyle âsitenede alem efrâz-ı bağıy vü fesâd olan erâzil-i eşhâsa iltihak ve imdat etmek üzre donanmadan çıkup gitmeği kurmuş ve bu babda nush u pend ile 'avk u te'hirlerine sa'y ideyim diyen kapudanlarına "bizim me'külât ve meşrubâtımız kalmadı. Güzeşte mevâciblerimiz gelmedi bu hazelân u sefâlet ve sintine-i 'acz u hakareti niçün çekmelidir?" yollu alem-i şumar-ı ilel ü itizar ile fekk-i palamar-ı itaat etmiş ve üzerlerine (s. 91) Başbuğ ve serasker olan bi'l-fiil patrona-i hümayun kapudanı Halil Bey'i mazallahu teâlâ paralaruz deyu hücum ve üst alabandadan

endahte-i gülle-i düşnam ve şütüm idüb bir takrib kaçırılmış oldukları havâdis ü ihbar ve mîr-i mûma-ileyhin firâren ve hâifen nezd-i bendegîye vürüdiyle zâhir ü âşikâr olmağla hüdâ bilür cihan başıma zindan ve “inne'd-devâhî fi'l-âfâki tehterisü” haberiyle cism-i za'f- âlûd-ı muğrânem ra'şedâr ve lertzân ola. Düştü lakin “fe'l-emru yes'abu sümme yurce'u heyyinen ve lerubbu sehlin câe ba'de 'asîrin mâsadakınca 'avn-ı inayet-i cenab-ı muhavvil'ül havl ve'l- ahval-i zevrâk ümidi bu fırtınadan dahi kurtarub sahil-i selâmete sevk ü îsâl eyler itikâdıyla tiz elden hatırıma hutûr eylediği vech üzre sergerge-i levendân-ı merkûme olan Kara Ali kapudan nam kimesneye Vardakosda tabirat ile bir tezkire vürûdunda “fe li'l- lahil hamdü ve'l- minneti” kızakları yağlanmakla rû-yi derya-yı murâda nüzûl-i kuvve-yi karîbeye gelen geşti-i musâlaha-i hayriyeyi maazallahu teâlâ şeâmet-i sû'i hareket ü fitne ve habâset ile karada bırakub donanmamız takımında câme-dumûr sûretlerini İngilterelüye göstermek gılcûm-ı haternâk yelken kapatmamıza bâdî ve belki ammenin zararını müeddî olacağı cihetle, “beş on gün dahi bu sulara ikâmetiniz iktiza etmekle yoldaşların levâzım-ı zarûriyeleri her ne ise marifetimiz ile tanzim ve on güne kadar mevâcib (s. 92) ve bahşişâtları getürtülüp tevzî ü taksîm olunacağını tarafımızdan ifâde ve tefhim eylesiz” meâlinde kelimât-ı musliha derc ü tastîr ve irsal eyledükden sonra cevabı vurûduna bakmayub çarşı ve bazarda bulunan erz u revgan ve soğan makûlesi zehâir mübâya'a ve ol tarafta bulunmayan peksimât ve zeytun misüllü şeyler dahi Gelibolu ayâmı çelebiye sipariş ve havale ve mahsus çukadar irsal ve itâre olunarak çend-rûz zarfında bir aylık me'külâtlarını tedârik ü teslim eylediğimden kamara-i dimağlarında kumanya-i şuur olanları bu muâmele-i dilfirib-i gayûrânemizden mesrûr ve ba'de-zin miyân-ı tufan-ı nankörî ve nemek be-haramîde akla yelken edeyim diyenlere havâle-i ıstarya-i ta'zir eylemeye mecbur olmalarıyla letemât-ı sû-i kasd-ı levendâna fi'l-cümle sükûnet gelmekle tertib-i mühimmat-ı mükâleme-i mevâd-ı musâlahaya iştigal olundu.

İCMAL-İ KİL Ü KÂL-İ TARAFEYN:

İngiltere Murahhasıyla ibtida-i mülâkâtımızda esna-yı râhda çekilen meşakk-ı seferiyeyi tavtie ve devletin sıdk-ı niyet ve hulûs-ı tâviyyetleri bahsini mukaddime ederek ruhsatnâmelerimizi ibraz ve irâeye birgün tahsisi lüzumu zeban-güzâr ve tarafeynden bu maslahat-ı hayriyeye memuriyetimiz yek diğerin badî-i mahzûziyet

ve memnuniyeti olduğu müdâheneleriyle ‘îd-i şerifin üçüncü isneyn günü beden mükâlemeye kavî ü karar olunduktan sonra İstanbul’da zuhûr iden ihrâk ve Rusyaluda olan nifak ve İspanya milletinde Bonopart aleyhine (s. 93) İkdâm u ittifak-ı kîl ü kâl ile iki saat miktarı âfâkî sohbet olunmuş idi. Vaktâ ki

BEYAN-I MECLİS-İ SÂNÎ:

‘îd-i şerifin üçüncü günü çiftlik-i mezkûrda lede’l-ictima murahhas-ı mersûm kelâma âğâz birle sizinle olacak mükâlemeye “tarafeyn tercümanlarından gayrı kimesne mahrem olmamak isterim. Münasib ise meclisi tahliye ve maslahatımıza şuru‘ idelim.” Deyu ba’de’l-istîzan mevcud maiyyeti olan çend-nefer ofçiyal ve sırkatibini sefinelerine îdeye şitâbân olub yalnız tercümanları Pizani ve İstefenaki hazır olduğu halde ruhsatnâmelerimizin aynı ve suret-i tercümelerini ibrâz u irâe eylediğimizde murahhas-ı mersûmun ruhsatnâmesi iki yüz yirmi üç senesi Rebiülevvel’isinde yazılmış ve hüdâvendigar-ı merhum sâbık Sultan Mustafa Han hazretleriyle musâlahaya memur olub hâlâ serîr-ara-yı mülk-i Osmanî şevketlü, mehâbetlü, kudretlü padişahımız efendimiz Sultan Mahmud Hân-ı sâni hazretlerinin cülus-ı hümayun-ı meymenet-makrûnların İngilterelü duyub murahhasının memuriyetini tecdîd ü te’kîd edememiş olmaktan nâşî bu sened olamaz diyecek sûret-i rû-nümâ oldu ise de maslahatı te’hirde fâide melhûzum olmadığına binâen buna dair bahaneye vakit bırakmayub heman tarafeyn murahhaslarının zatlari hüccete muhtac değildir. Âmme-i âlemiyânın ma’lûmları olduğu üzre devleteyn beyinde akd-i musâlahaya memur ve murahhaslarına kelâm-ı kat’îsiyle emsalî misüllü ruhsatnâmelerin asılları yedlerimizde kalub sûret-i tercümelerinin mübâdelesine karar verdiğim anda (s. 94) Murahhas-ı mersûm ruhsat-ı kâmiliniz takrîbiyle Âsitâne-i saâdetten hiç bir şey istîzan etmeksizin şurût-ı musâlahayı kat’ u tanzîm edebilürmüsünüz ve bu musâlahanın husûl-pezîr olmasını istermisiniz? suâllerini irâd etmekle beru taraftan mesâlih-i musâlahaya-i hayriyede muvaffak olmayı kim istemez. Devlet-i aliyye’ye muzır olmayacak sûret ile maslahatın tanzîm ü tetmîmine memuriyetim der-kâr ve eğer dâire-i mülâhazadan hâric bir şey zuhûra gelür ise istîzân etmek lüzûmu zâhir u âşikârdır, denildikte biz sâirleri gibi Girit adasını almak istemeyiz işte akd-i matlûb olan mevâdı birden kaleme aldım birer

birer arz u mübâhase ile taziyâ-i vakt-i azîz etmekten ise -----²³ gün zarfında bi'l-müzâkere tekmîl-i maslahata sa'y-i cemîl olunmak ahsendir diyerek ...

SÛRET-İ TEKLÎFÂT-I MURAHHAS-I İNGİLTERE:

Nezd-i Devlet-i aliyye'de olan İngitere elçileri süferâ-yı sâireden ziyâde mûmtaz olmak ve tercümanlık nâmiyle kemâ fi'l- evvel reâya-yı Devlet-i aliyye'den istedikleri şahsa berat i'tâ buyrulmak ve reâya-yı Devlet-i aliyye'den kezâlik bandıra²⁴ himâyelerine girecek eşhâsa patente kâğıdı²⁵ vermelerine mâni' ü mezâhim olmamak ve İngitere tüccarına sâirlerinden ziyâde müsâade ihsan kılınmak ve zecriye rûsûmu gibi sonradan muhdes rûsûmâtın hiç biri tüccar-ı merkûmeden alınmamak misüllü şurût-ı lâzime 'addiyle kaleme aldığı on beş madde sûretini arzetmeğe tarafeynden altı buçuk saat mübâhase ile bî-hûde (s. 95) vakit imrâr ve bundan beş gün sonra bir meclis akdine karar verilmiştir.

SÛRET-İ KEYFİYET-İ MECLİS-İ SÂLİS:

Üçüncü meclis mülâkâtta dahi icrâ-yı rûsûm-ı 'âdiye olandan sonra tarafımızdan kelâma ibtidâr birle elçi beyin arzylediği mevâdın geçen meclis iktizâ eden müzâkeresi hitâmında Devlet-i aliyye'nin matlûbu olan mevâdı dahi bizler kaleme alub arzetmek sohbeti sebketmiş idi. Tarafeynin murâdını teshîl ederek şurût-ı lâzimeyi işte bir kalıb-ı haseneye ifrâğ eyledim ki hiç birini cerh ü ta'dîl iktizâ etmeyecekdir kelâmını temhîd ile Devlet-i aliyye'nin memâlik ve tüccarından aldıkları arazi ve eşyanın reddi ve boğaz hisarlarında ihrâk olunan beylik seffinelerin tazmîni ve fi mâ ba'd Ak Deniz boğazından içerü cenk seffinelerinin girmemesi ve muahharen gümrüklere tanzîm olunan tarife nizâmı ve husûsan ticâret-i dâhiliye şurûtu kabul olunması ve İngitere limanlarına Devlet-i aliyye tüccarı gidüb ticaret eylemesi ve tüccar maddesi için taraf-ı Devlet-i aliyye'den iktizâ eden mahallere şahbenderler nasbolunması Devlet-i aliyye'nin tüccar ve teb'asından hiçbir ferde

²³ Burada gün sayısı belirtilmeden boş geçilmiştir.

²⁴ Bandıra, gemilerin milliyetlerini belirtmek üzere koç gönder veya gize çekilen bayrağa denir. Bkz. Mustafa Zaloğlu, a.g.e., s. 38.

²⁵ Patente kâğıdı veya Patenta diyede kullanılmaktadır. Yabancı limanlardan gelen gemilere, varış limanındaki sahil sıhhiye dairelerince yapılan karantina muayenesinden sonra verilen sahile çıkış belgesidir. Bkz. Mustafa Zaloğlu, a.g.e., s. 315.

İngiltere patentesi verilmemesi ve Devlet-i aliyye tarafından dahi İngiltere tercümanlığı nâmiyle berat taleb olunmaması misüllü akl-ı kâsırına göre tasmîm ve terkîm eylediğim şurût sûreti tercümanlara verilüb kırâat ettirildikte her birine birer gün itirazdan sonra ben Devlet-i aliyye'nin davetine mebnî geldiğimden istid'âmıza (s. 96) müsâade me'mûl eder iken Efendi hazretleri bize olmayacak şeyleri teklif ediyor. İngiltere Devleti muztar ve mahkûm olmak derecesine resîde oluncaya dek muhârebe idüb kesr-i nâmusunu mûcib olur bu makûle mevâdı taahhüd ve kabûl etmek ihtimali olmadığını ifâde ve "Birkaç gün zarfında be-herhal cevâb-ı kat'î isterim." İddiâlarını der-pîş etmekle tarafımızdan dahi size şimdilik öyle demek düşer. Amma uydururuz teseliyetiyle tağlît ve tahdîş olduğundan başka meclis-i mezkûrdan iki gün sonra yalnızca konağımıza gelen tercümanları Pizani sûret-i hakdan görünüb zâtınızı severim ve dostluğa mebnî söylerim diyerek vakt ü hâli ve İngiltere sulhundan Devlet-i aliyye'nin edeceği fâideyi mülâhaza buyurun yollu dûr u dirâz-ı bast-ı hikâye eylediği mugâlata-i Efrenkiye'ye mukâbil berutaraftan Devlet-i aliyye'nin kendüye olan hüsn-i zannını vech-i lâyıkiyle tezkîr ü beyândan sonra elçi bey cenablarının hâtırını suâl ederim. Musâlahanın Devlet-i aliyye'ye olacak fâidesi kadar İngiltere Devleti'ne lutf u nef'i olacağı bilinmez şeyler değildir. Bu maslahat-ı hayriyenin lâyıkiyle tanzîmi matlûb ise benden ziyâde ahlâs u asdak memurun fi mâ ba'd vücûdunu bulamaz. Murahhaslar talimâtından hâric bir şey yapamazlar ise de "evdeki bazar çarşuya uymaz" meseli üzre talimatın harf be-harf icrâsına bakarak iş görmek güçtür. (s. 97) Bu maslahat insâfâne tutulmadıkta görülmez ve bitmez meâlinde sözler söylediğime binâen ferdâsı gün tercüman-ı mersûm sırkâtibleriyle ma'an yine fakîrhâneye gelüb İngilterelü'nün kuvvet-i bahriyesinden dolayı fahriye ettiklerinden sonra Devlet-i aliyye'nin şimdiki hâli dört türlü illetle mu'allel hasta mesâbesindedir ki biri illet-i sudâ' olub bununla dâhil-i mülkünde olan ihtilâli murad ederiz. İkincisi gizli sıtma olarak Fransalu'dur ki dâima ihâfe eder. Üçüncüsü hummâ-yı muhrikâdır ki Moskovlu dalına binmiş. Dördüncüsü iskorpit gibi olan İngilterelüdür ki elli sene muhârebeye musırr. Bu illet cümleden muzır olmağla bu 'ilel-i mühlikenin def'i içün bir tabîb-i hâzika üç beş bin kise akça vermek muktezâ-yı halden iken beş on çürük tekne ve âtiyede fâide olur olmaz eşyâ-yı mütenevvi'a nizâ'iyile vakit geçirüb illeti kabartmanın manası olmadığını Devlet-i aliyye'ye tahrîr ediniz gibi hezeyâna başlayub ihâfe sûretlerini gösterdiklerinde herifleri hakîmâne

ta'zîr ve fî mâ ba'd böyle istimâ'a şâyan olmayacak sohbet ü memuriyet ile tarafımıza gelmelerinden men ü tahzîr olunarak Devlet-i aliyye'nin matlubâtını hod be hod terk etmek ihtimâlim yoktur. Elçi bey ile vâki' olan mükâlemenin mazbatalarını Âsitâne-i saâdete göndereyim cevâbı geldikte yine mecliste resmen kendüsüyle müzâkere olunur denilmekle, mersûmân, isti'fâ-yı cerâyim[e] cür'et-i sohbet ederek 'avd ü ric'at (s. 98) etmişler idi. O aralıkta Devlet-i aliyye'den vürûd eden cevâbnâmede ise Fransızlu'yu gücendirmemek için usûl-i sâbika üzere Avrupa'nın netice-i ahvâline terakkuben imhâl ü ihmâl etmek vesâyâlarını tahrîr etmiş olmalarıyla garâib-i umûrdandır. Ammâ hadd-i zâtında Fransalu bu madde zımında Devlet-i aliyye'ye i'lân-ı harb ve husûmet eder ise ben söyledim mi? Diyerek üzerinden yük atmak için âra-yı vükelâ-yı saltanatının müzebebe olması mukteza-yı maslahattan olup mâmafih leyte ve le'alle ile iş görülmeyeceği ve vükelânın gözetdiği Avrupa ahvâli Bonapart'a zamanında netice bulamayacağı ve İngilterelü ile muharebe 'avdet eyledikte âcilen vuku'a gelecek zarar-ı küllî kadar Fransalu bir halt edemeyeceği meczûm-ı sadıkânem olmaktan nâşî musâlaha-ı hayriyeyi tanzimden gayri şey mülâhaza etmediğimden

Dördüncü Meclis Mükâleme olmak üzere Şevval-i şerifin yirmi dördüncü günü yine çiftlik-i mezkûrda ictimâ' ile birkaç madde-i cüz'iyeye bi't-teradî karar verildi ise de esna-yı mükâlemede mücadele-i lafziyeden yorgunluk gelüb mevâdd-ı sâirede pek zahmet çekeceklerini idrak etmeleri takrîbiyle murahhas-ı mersûm üç aydan berü ol havâlide kalub Devlet-i aliyye'nin tas'ibâtına mebnî bir iş görülemediğinden dost ve düşman indinde medhûl ve mezmûm olduğu feryâdıyla meclis-i âherde her maddesini kat' u tanzim edemez ise be-herhal (s. 99) 'avdet edeceğini ifâde etmiş idi. Bundan üç gün mürûrunda

Beşinci Meclis Olmak üzere murahhas-ı mersûm Sultaniye kasabasında kâin Lonca nam misafirhaneye bağteten geldiği ihbar ve bi'z-zarûr tarafımızdan dahi mahall-i mezkûra varulub resm-i hoş-âmedî icrasına ibtidar olundukta bugün ne olacak ise olmalıdır niza'ına tesaddî eder etmez benim de muradım budur, geldiğiniz isabet oldu dediğime müte'âkiben geçen mecliste bi't-teradî karar verilen üç madde ve bir mukaddimemiz şu vechile değil miydi? deyu suret-i mevadî Pizani yedine i'tâ ol dahi elçiye ifâde ve makbul-i canibeyn olduğu karar-dâde olacak şimdi dördüncü maddenin müzakeresinden ibtidâ edeceğiz. Bizim dördüncü maddemiz bu sizin

teklifiniz Şu deyuub kırâat olundukda murahhas-ı mersûm sizin dördüncü madde dediğiniz Őeye benim ruhsatım olmadığını ibtidâ-yı mülâkâtımızdan beru zımnen ve saîrihan bi'd-defa'at ifâde vü beyan etmiş iken yine kâle getirmeniz cây-ı te'accübdür. dediği ecilden teskîn-i harâret ve teshîl-i maslahat mülâhazasıyla bu maddeyi sonra müzâkere ederiz Şimdilik dursun diyelim ancak "Yalnız İngiltere tüccarının malını iddia edüb bizimkilerini kaydetmemeye sebep ve senediniz nedir?" dediğimde murahhas-ı mesfûr cevabında "Devlet-i aliyye tüccarının Pay-ı taht-ı İngiliz olan Londra'da tevkîf olunmuş eşyaları var ise anlar da verilüb amma esna-yı seferde harben ve gasben alınmış (s. 100) eşyaya ber-kâide ne biz sahib çıkarız ve ne sâire veririz hatta İspanyalu ile bu defa vaki' olan musâlahamızda habbe-i vahîdeleri red olunmamış ve Fransızlar ile otuz seneden berü sebkât eden muharebelerinden bir Şey gerü verilmemiştir. Devlet-i aliyye bu maddede ısrar eder ise müddeten musâlaha edemez" diyecek. Bendeleri Londra ile Devlet-i aliyye tüccarının münâsebet-i kadimesi olmadığına binâen tarafeynden reddi lazım gelen eşyanın darü'l-hükûmelerde vücudunu Şart u kayd etmek size göre haylice uygun lakırdıdır. Lakin esnâ-yı seferde alınan eşyayı reddetmemek kâide-i mutlakasını kimesne teslim etmeyeceği Şöyle dursun İngilterelünün düvel-i saire ile ettiği muharebeler Devlet-i aliyye ile vaki' olan suret-i mübâyenete kıyas kabul etmez ve ez-cümle İngilterelü'nün yüz seneden berü hasm-ı tabiisi olan Françelü'ye icab eden muâmele fi'l-asl dost-ı tabiisi olan Devlet-i aliyye hakkına revâ görülmez ve İspanyalunun bu defa istîman suretinde olan musâlahasının bizim maslahatımız ile münasebeti bulunmaz hem bizimle esna-yı sefer dediğiniz vaktin vücudu yoktur. Zira sefer dedikleri harekât-ı hasımaneye teşebbüs, tarafeynden olmak iktiza eder. Devlet-i aliyye ise ile'l-ân İngilterelü'ye sefer var (s. 101) sohbetini ilan ve tahaffuzî suretinden mâ'adâ bir hareket beyan etmediğinden başka miyânedey peyder-pey arz-ı safvet ve izhar-ı hulûs u meveddet olur iken teb'a-i Devlet-i aliyye'yi ızzar idüb de Şimdi kelâmı mezâ mâ mezâyâ münce edeyim demek ne demektir?" Bilmem. Dedığimden murahhas-ı mersum tebessüm ederek "Bu seferin esbâb-ı sûrî ve manevîsini tafsil ü beyân sadedine girülür ise söz uzar, sohbet azar, kelâmiyle lâkırdıyı sapıtmak murad etti ise de sebep-i da'vasını boşlamak işime el vermeyeceği cihetle cevabı tekrar edüb vakı'a İngiltere Devleti bu hususta esbab-ı vâhiye olarak söz bulub söyleyebilür amma eyadî-yi nâsda bir kavî sened var ki sizi iskâta hüccet-i

kâtı'adır." Deyub sened-i mezkûru suâle icbar ve İngiltere padişahının sefer kaidesi üzre bundan mukaddemce Rusya imparatoruna verdiği beyannâmesinde "Osmanlı aleyhine hareketi, Moskovlu hatırı için ettim." Meâlinde olan fikra-yı ma'lûmeyi ifâde vü iş'ar eylediğimde "İngiltere mecâli olmadığından ol vakt Rusyalu ile bizim ittifakımız olmaktan naşî 'ahden ve şer'an öyle iktiza eder idi." Cevabını viricek tarafımızdan "Rusyalu ile dört günlük ittifaka binâen Devlet-i aliyye ile üçyüz yıllık dostluğu fedâ etmek iktiza etmiş ise de Françeli şerrinden bütün Avrupa devletleri sizinle muhârib (s. 102) ve aleyhinize ittifaklar etmiş iken Devlet-i aliyye hiçbirine mümâşâtı tecviz etmeyüb dostlukta sebâtını isbat etmekle tabii dost ve düşmanınız kimler olduğunu şimdi bildiğiniz ecilden Devlet-i aliyye'nin zararını tazmine tereddüt etmeyeceğinizden başka el-hâletü hazihî Rusyalu'ya rağmen âher gûne i'âneler dahi me'mûl iken İngiltere tüccarının malları red olunub Devlet-i aliyye teb'asının eşyası mensî kalsun demek olur mu? Sizin bu sohbetleriniz hulûsa münafi görünür galiba bu maddede sizi iğfâl etmişler var. Lâkin galata zehâb olmakla bî-hûde zahmet çekersiniz." dediğimizde murahhas-ı mersûm cevabında "Bana kimesnenin bir şey dediği yok talimatım kat'î olmak hasebiyle bu maddede size muvâfakat etmek vüs'ümde değildir. Isrardan nükûl etmeyeceksiniz şimdi cevab veriniz kalkar giderim." demekle tarafımızdan dahi "Gâh u bî-gâh siz giderim sohbetiyle beni ihâfe ederek iş görülür hülyasında olmayınız. Devlet-i aliyye her türlü mu'âmeleye kâdirdir. Fakat benim gücüme gelecek sûret şudur ki muhibbiniz bir müddetten berü İngilterelü'nün dostluğunu iltizâmen Taleyran ve Bonapart ve sâir Fransa memurlarıyla uğraşmış ve vükelâ-yı Devlet-i aliyye'yi dahi İngiltere musâlahasına meylettirmiş iken el-hâlet ü hâzihî cenabınız bu muâmelesiyle maslahat kırılır ise çektiğim emek heba olacak ve Fransa taraftarı olanlar (s. 103) beni istihzâ edecektir amma bunda dahi hükm-i hafıyye-i ilahiye vardır diyebilürüm." Meâlinde bir takım laf ile icrâ-yı san'at-ı tarafdarî ve celâdet eylediğimde murahhas-ı mersûm dayanamayub "İngiltere Devleti, Devlet-i aliyye'den bu kadar nesneyi diriğ etmeyeceğini ben de bilürüm ve musâlahâ senedi imzasından sonra tarafımdan umur-ı ecnebiye nâzırımıza etraflı tahrîrat irsâliyle husûl-ı matlubâtınıza bir sûret verebilürüm lâkin şer'an ve ahden bunları istirdâda memuriyetim yoktur isterseniz talimatımı ibraz ve irâe edeyim." Diyecek öte taraftan tercümanları Pizani mel'ûnu dahi yarıdahlık idüb "vallahü'l-azim elçibey

cenablarının bu kadar mülâyemet edeceğini me'mul etmez idim. Artık lâkırdı lâzım değil." Yollu mugâlâtalar ile iskât edeyim diyecek tarafımızdan dahi vakı'a talimatının mugâyiri harekette bulunmak hiçbir murahhasa elvermeyeceği ve Devlet-i aliyye'nin bu hakkı zâhir olmadıkça musâfât-ı kadîmeyi iâde mümkün olmayacağı cihetle "Elçi bey cenabları, heman şimdiden Londra'ya yazsunlar. Münasib ise ben dahi ol tarafta kâin maslahatgüzarımız Sıdkı Efendi tarafına tahrîr edeyim ki Londra'da efendi-i mûma-ileyhe verilüb bu defa Dersaadete vârid ve manzûrumuz olan takrîr-i resmî meâline nazaran İngiltere Devleti'nin Devlet-i aliyye hakkında rû-nümâ olan derece-i hulûsu şöyle ve bu tarafta olan murahhas cenablarının talimatına göre hareketi böyle olmağla bunun kangısı sahih ise tekrar tarafımıza tahrîr ü iş'ar (s. 104) eylesün." Dediğimde musâlaha senedinin imzasını bu haberlerin vürûduna ta'lik ve bunun için imrar-ı vakt ve ta'vik edemeyeceğini lede'l-beyan ben dahi bu hususu şartın ve 'ahden kayd u kabul ettiremeyince tekmîl-i musâlaha edemeyeciğimi ve talimatımın mugayiri hareket etmiş olsam der-aliyye'ye gidemeyeceğimi ve herkesin itikâdı başka iken böyle icab etti demekle tebrî-i zimmet eyleyemeyeceğimi etraf u enhâsıyla ifâde vü iş'âr eylediğimden sonra tarafımızdan tekrar bahse âğâz ile "Be hey canım" bir murahhasa ruhsat-ı kâmile olduktan sonra talimatını harf be-harf icraya çalışıyor ise vay o murahhasın haline sohbetini ibtidâ-yı mülâkâtımızda size sunmuş iken "Lâ semere şey'in" bu kadar tereddüt ve muhâlefet ile taziyi'-i vakt-i 'aziz etmekliği nasıl tecviz ediyorsunuz? Tüccar malı dediğimiz eşyanın kemali İngiltere Devletü'ne göre meâli nedir? Hüda hakkı için istiğrâb ediyorum "Vah vah vah yazık benim çektiğim zahmetlere ve ettiğim gayretlere" dediğimde mersum Pizani; "Efendim Allah ömürler versün sizin ruhsatınız kemalde ve Devlet-i aliyye'nin inayet ü riâyeti ziyâde olmak mülâbesesiyle elbette çaresini bulub bu maddeden fâriğ olmalısınız" "ve illâ-felâ" demekle tarafımızdan mukaddimen iş'âr eylediğim vech üzre zararı taraf-ı mîriye aid olan sefâin-i mahrûka tazminini ta'dil edebilürüm lâkin tüccar mallarının terk ü ta'tilinin hiçbir çaresi yoktur musâlaha haberi (s. 105) meydana çıktığı anda herkes Bab-ı âli'ye dökülüb mallarını talep ederler. Halka ye'sle cevap verilemez ne yapayım elçi bey cenablarının dahi ruhsatı kemalde olmakla mukteza-yı dirâyeti üzre buna bir sûret verüb diğer işlerimiz müzâkeresine bakılmak lazımdır. Bunları elçi bey bilmez ise ayıb değil lâkin devlet ve milletimizin mizacını sen ra'na bilirsin ve

gayret ü himmet etmelisin dediğimde mersum Pizani; “Be hey efendim, Devlet-i aliyye kendi kuvvet-i şevketini teb‘a vü re‘ayası haklarında dahi icra edemez mi? Bab-ı âli‘ye gelüb sızıldı eder olur ise hengâm-ı seferde vaki‘ olan zarar u zâyîâtınızı vakt-i hizada cerr ettiğiniz menafi‘a tutunuz cevabıyla iskât etmek güç şey midir? Ve tüccar ve re‘aya makûlesi ne olacak, adam cümlesine bir ıslık ile ürkütür” yollu itiraz edecek cevabım da yok dostum. Bu tavırda Devlet vü riâyet olmaz ve böyle ham teklif edilmez teb‘anın himâyet vü sıyânetleri her devlete elzem ve bizim devletimiz de şer‘an ve kânûnen mültezemdir. Hem deminden berü ve tarif u tafsil ettiğim vech üzre ile‘l- ân İngilterelü‘ye harb u husûmet ilan etmemiş iken hengâm-ı seferde vaki‘ olan zayıâtınızı vakt-i hizada ettiğiniz kâra tutunuz tüccarımıza nasıl diyebiliriz herifler kâide üzre seferber olduğunuzu ilan etmiş olsanız biz de âna göre hareket eder idik dediklerinde ne cevap verebilirüz. (s. 106) mülâhaza ve insaf ile dediğimde mersum güzel güzel bu maslahat kırılıb harb u husûmet i‘âde olunduğu surette evvelkinden fenâ olacağını yoluyla ifâde ettiğiniz sûrette tüccar ve re‘aya makûlesi razı olmaz da ne yapar? Dedğine mukâbil berü taraftan dahi bu maslahat kırıldığı surette sefer-i hakîkî olacağını bildirmek iktiza edüb ba‘de-zin kava‘id-i bahriyye mugâyir harekâta cesaret edenleri olur ise anlar cevap verilmek mümkün olur ise de bu vakte kadar vaki‘ olan muâmelemiz âna kıyas olamaz. Tüccar mallarının tazmin ü istirdâdı lazımdır cevabı verildikte murahhas-ı mersûm insaf ü itiraf etmek derecelerine vardı ise de Pizani‘nin muhalefetine mebnî izhâr-ı mâ fi‘z-zamîr edemediğinden Devlet-i aliyye‘nin mukaddimen Rusya ve Nemçe sefirlerinde defe‘atle hasâret-dîde olmuş re‘aya ve tüccarına cevap vermiş olduğu misüllü bu defa dahi sûret-i sâbika üzre def‘le iskât edemez mi? Suâlini irad etmekle tarafımızdan Rusya ve Nemçelü seferleri hitamında kılâ‘ u arazi istirdâdı gibi nice nice cesîm maslahatlar husûle geldiğine mukâbil reaya-yı Devlet-i aliyye‘nin zarar u zayıâtı tazminâtтан sarf-ı enzâr olagelmiş ise de hasâret-dîde olan Eflak ve Boğdan reâyâları ve sairenin birkaç senelik emvâl-i mîriyye ve rüsum [ve] tekâlif-i örfiyeleri afvolunarak mükâf ü tatyîb olundukları âşikâr ve bundan mukaddem Françelü (s. 107) musâlahasında tüccar mallarının tarafeynden istirdâdı maddesi şartın ve ‘ahden kayd u kabul olunduğu bedîdardır hal böyle iken şimdi bu bazarlıkta tüccar ve teb‘amızı neye mebnî iskan edebileceğiz mülâhaza ve insaf ediniz. Eğer bir tarîki olsa ve imkânı bulursa mehâzir-i sâiresini aramayarak tanzîm-i sûretine bakmak

canıma minnet idi. Amma çaresi yoktur dediğimde murahhas-ı mesfûr kesb-i sûret-i mülâyemet idüb bu maddenin şurût-ı lâzime olarak sulhnâmede derci talimatına mugâyirdir. İsteddiğiniz gibi yapamam amma cihet-i sâire ile çalışmak elimden gelür deyu sûret-i mülâhazasını ifâde-i takrir idecek tarafımızdan hande-i istiğrak olunarak ben de sizi Rusyalu ve Françelü ile barıştıracığımdır. Taahhüdünü etsem yahut bu maddeyi kayd u kabul ettirdikten sonra Âsitane'de def'i çaresine bakarım desem bu sözlerim itibara şâyân olur mu ki? Ben de sizin şu cevabınıza itimat edeyim. Boyna lâkırdı ile senet imzasına mütecâsir olur isem devletim tarafından mes'ul ve muhâtab olacağımdan başka milletime söz anlatamam herkes hakkını talep ü ahza müterâkib ve hatta boğazda olan sefine-i hümayun başbuğu Halil Bey'in beş bin gurus kıymetli bir kayığı zabt ve Malta'da fûruht olunmuş olmağla şimdi musâlaha oldu ise zikrolunan kayığın semeninden istirdad olunacak meblâğ-ı mezkûra takasan bana biraz akça veriniz deyu tarafımıza gelib gidiyor dediğimde murahhas-ı mersûm bütün (s. 108) ifâdelerinizi anladım vükelânıza itimat ettim şöyle ki şimdi yanımda nüküd-ı mevcûdem olsa verüb şu maslahat-ı hayriyeyi bir an tehir etmez idim amma talimatıma mugâyir olmak hasebiyle taahhüt edemeyüb fakat Londra'ya tahrîrini becerebilürüm ve yemin ederim ki tahrîrâtım İngiltere padişahının indinde müsmir olur ve mesâ'î-i hasenem hüsn ü netice bulur diyecek böyle nâmereslik sûretinde murahhaslık ile cenabınız gibi rütbelü memur tayinine ne hâcet idi. Var şunu şöyle söyle olmazsa gel git sureti olduktan sonra bayağı bir memur gönderilse de elverir imiş ta'rîzini tasrîh eylediğimde yine talimâtımda yoktur ne yapayım yollu i'tizar eyledikten sonra netice-i meramı olarak tüccar ve teb'a-i Devlet-i aliyye malları reddine dâir İngiltere kralına tahrîr edeceği kağıda taahhüt sûretini kaleme alub tercüman Pizani vasıtasıyla tarafımıza arz u irâe edeceğini ve ba'de-zin hava müsâadesi olduğu hinde bi'l- muhâbere yine Hadımzâde çiftliğinde mükâlemeye geleceğini imâ ederek saat onbir buçuk sularında loncadan hareket ve sefinesine avdet etmiştir. Ertesi gün tercüman Pizani konağıımıza gelüb tazminat şurûtu şöyle dursun ol manayı mütezammın olan elfâzın sulhnâmede dercine murahhasımızın rıza ve ruhsatı yoktur lâkin İngiltere'ye şöyle bir tahrirat irsaliyle Devlet-i aliyye'nin tatyibine sa'y edebilürüm deyu ifâde ve tarafımızdan dahi red ile cevap verülüb iade olunmakla ferdâsı (s. 109) yine tercüman-ı mersûm sirkâtibleriyle beraberce konağıımıza gelüb "murahhas cenabları bu gün kat'ice bir haber almak için şimdi

gelecektir.” Dediklerine müte‘âkiben mersûm Lonca nam mahalle vürûd eylediği haberi zuhûr eylediğinden zaruri mahall-i mezkûra varılıb

Altıncı Meclis olmak üzere icrâ-yı rüsûm-ı âdiyeden sonra öte taraftan kelâma ağaz-birle tazminat maddesi talimatımın muğâyiri olmakla bu taleb-i âliye hiçbir vech ile muvâfakat edemeyeceği kerrât u merrât ile taraf-ı devletinize ifâde etmiştim işte bu maddeyi ahidnâme derûnuna derc etmek müstahilü’l-imkan olduğunu bu defa dahi tasrîhan ve kat‘iyen beyan ederim ki “muradınız iş görmek değil ise şimdi bu saat bana cevap veriniz kalkar giderim.” denildikde siyâk u sibâk karinesiyle herifin münfa‘ilâne geldiği ve mukâbele olursa ipi kırmak iktiza edeceği zâhir ü nümâyan olmağın “bu gün yine dargınlıkla gelmişsiniz ne oldu size anlayım bakayım?” Diyerek lâtifeye boğub oldukça hararetini teskin eder gibi olduktan sonra Devlet-i aliyye’nin bunlara istihkakını güya ifâdeye muvaffak olamadığıma teessüf ederek cemî‘-i evkâtta ve cümle düvelde cari ve meri‘olan sebep-i da‘vasını ve hukuk iddiasını der-pîş eylediğimde murahhas-ı merkûm İngiltere donanmasının Boğaza hücumunda ibtida Boğaz kal‘alarından ve sūfün-ı donanma-yı hümayundan İngilterelü üzerine top endahte ve i‘mal-i alât-ı harbiye olarak fi‘len ikâ‘-ı asâr-ı mazarrata ve zımnen ilan-ı harb ve husûmete Devlet-i aliyye mübâşir olmuş (s. 110) ve üç beş yüz nefer İngilterelü vakı‘a-i mezkûrede telef ettirilmiş idüğünü beyan birle İngilterelü ile Devlet-i aliyye beyninde serzede-i zuhûr olan âteş-i muharebenin esbâb-ı mubâhasesi tarafeynden iltizam olunacak olur ise birbirlerimizi iskât ve ilzamdandan âciz kalacağımız zâhir ise de bundan akdem Devlet-i aliyye’ye arz-ı musâlaha memuriyetiyle boğaza vârid ve cevap-ı sevaba intizaren altı hafta miktarı tevakkuftan sonra me’yûsen geriye aid olmuş olan sabık İngiltere murahhası Paçet’in²⁶ vürûdu tarihine gelinceye dek İngilterelü’nün zapt eylediği eşyanın istirdâdına nev’ummâ Devlet-i aliyye muhikk ise de Devlet-i aliyye Françelü’nün tahrik ü ifsadına binâen mesfu Paçet’in teklifât-ı muslihânesini kabul etmeyüb mu‘âmele-i bârîde izhar buyurulalıdan ilâ-haze’l-ân reaya ve tüccar eşyasının ahzına dair ve sair harekat-ı hasımaneye Devlet-i aliyye sebep ve serrişte vermiş ve bu makûle eşyanın istirdâdına istihkaktan sâkıt olmuş olduğundan başka tarih-i mezkûrda Paçet mersûmun mevcut maiyyeti olan Rusya murahhasıyla ma‘an‘atabe-i

²⁶ Arthur Paget için bkz. N.İorga, **Osmanlı Tarihi**, Çev.: B.Sıtkı Baykal, Ankara 1948, s. 174.

‘ulyâya arz eyledikleri mukaddemât-ı selmiyeye havâle-i sem‘-i rıza buyrulmuş olmadığından Devlet-i aliyye Eflak ve Boğdan memleketini kabza-i tasarrufundan kendi ihtiyariyle çıkarmış olduğunu lede’l-beyân bu fakir dahi murahhas-ı sâbık Paçet dostumuzu taraf-ı Devlet-i aliyye’den defa’ten tesaddî etmiş (s. 111) kimesne olmayub ol vakit Boğaz Seraskeri bulunan İsmail Paşa’nın vefatı akîbinde hod behod hareket ve ‘avdet etmiş deyu tebrîe-i zimmet-i devlet edeyim dedim ise de mücâb olmayub Paçet’in avdeti husûsu kendünün takrîri üzre olduğunu tekrar ve ma’ahaza Devlet-i aliyye tüccarından ashab iddia olanların hukuklarını ihkaka rûnümâ olan ıstırabını def’ ü tekmil-i musâlaha-i hayriyeye derkâr olan kemal-i hâhişini isbat için talimatının hilafı olarak ve başını Londra’da kaza ve tehlikeye ilkâ ederek İngiltere Paramentosunun makbul ve müstasvibi olacak derecede bir şart-ı hafî sûretinde çare-sâz olduğunu ifâde ve iş’ar edecek tarafımızdan la ve ne’am bir cevap verilmeyüb heman bu maddeyi sarâhaten şart ü kayd etmekten ihtirazları sebebini sual ve müteferri‘at-ı sûret-i mezkûreye dair biraz kâl u kâl eylediğimde bu maddeyi kabule talimatımın adem-i müsadesi ihtirazıma illet olub başka sebepleri var ise de ve devletimden suâl ü istiknah etmek haddim olmadığı için sorub aramamışım cevabını verecek tarafımızdan pek güzel amma bu cevap ile hasmınızı iskât edemezsiniz zira tazminat ve eşya istirdâdına dair İngiltere murahhası tereddüt eder ise ne gûne hareket edeyüm deyu ben Vükelâ-yı Devlet-i aliyye’den istîzan eylediğimde sebeb-i da‘vası ve ashâb-ı hukûk iddiası derdest olduğundan başka fî mâ ba’d Rusyalı’ya emsal ittihaz ettirmemek (s. 112) için musâlaha senedine derci lüzûmunu şöyle söyle böyle eyle deyu tenbih ü telkîn buyurdıkları gibi İngiltere vükelâsı dahi bu maddeye muhalefetlerinin sebebini cenâbınıza söylemek gerektir. Yalnız talimatımda yok demekle beni iskât edemediğiniz gibi ben dahi devletimi ırzâ edemeyüb böyle ‘ale’l- ‘umye iş gördüğüm halde mu’âteb olurum denilüb ol dahi nihayetü’l-emr taziy‘-i evkât-ı aziz olunmamak için eşya bedeline iktizasına göre sened-i münferide-i hafiyeye ile taahhüt etmekten gayri kable’l-musâlaha bir çaresi olmayub fakat Bonapart’ın Rusya imparatoruna mukaddem ki arz eyledim ki mukâseme sûretnâme-i bâtılasında Akdeniz adalarıyla beraber Mora’yı Françe memâlikine temlik olunmasını irad ü beyan etmiş idi. O memalike Françe askerinin geçmemesine ve lede’l-iktiza İngiltere donanması Karadeniz semtine mürûr ile Moskovları musâlaha icbar eylemesine İngiltere Devleti, Devlet-i aliyye’ye bahran

i'âne edeceğini ve bu sûrete razı olmadığımız halde Boğaz'dan kalkub gideceğini ifade ve iki gün zarfında bir meclis akdiyle katiiyen ve sarîhan bir cevap verilmesini iltimas ve irâde etmiş idi. Ba'dehû Hadımzâde çiftliğinde akd olunan

Yedinci Meclis-i mükâlemede mahall-i niza'-ı cânibeyn olan tüccar mallarının istirdâdı husûsunu bir kalıba ifrağ ile itmâm-ı maslahat olunmak sohbetleri iktiza eden mukaddemât ile tarafımızdan ifade ve isticvâb olundukda Murahhas-ı mersûm kelâma başlayub (s. 113) bu maddenin mübâhesesini tekrar etmek abesle iştigaldir zira asayiş üzere bir devletle hükûmeti sayesinde ahz u i'ta eden tüccarın zabt olunan malları rû-yi deryada muharebe üzere preze alınan eşya ile mukâyese olunmak kıyâs-ı ma'al-fâruk idüğünü yani öteden berü esnâ-yı muhârebede derya yüzünde zabt eyledikleri eşya ve sefâyini bir tarihte hiçbir devlete reddetmediklerini hatta amyen [Amyens] musâlahasında mazbutları olan Françe tüccarları mallarının istirdâdını Françe cumhuru bâdî-i emirde her ne kadar iddi'â etmişler ise de bilâhire bu davadan fâriğ olduklarını ve ma'ahazâ iş bu musâlaha-i hayriyenin teshîli için talimâtını tecavüz ederek madde-i merkûme zımında bir sened-i hafî tanzimine söz vermiş iken yine berü taraftan ısrarımıza mebnî tekmîl-i maslahattan kendüye ye's-i tam geldiğini beyan-birle madde-i mezkûrenin kıl u kâli bu mecliste dahi kat' olunmaz ise ba'de-zin "lâ ve ne'am" bir cevap vermeyüb derhal fesh-i mükâleme ve 'avdet edeceğini haber verüb ta'abbus idecek bu eşyanın aynen veyahut bedelen istirdâdı mübâhesesini en sonraki meclise tevkîf ile ırzâ ve iskât iderek mevâdd-ı sâire meclis-i mezkûrda murâdım üzere kat' u tanzim ve ahidnâmede mezkûr olduğu vech-i hüsn üzere mazbatalarımıza tahrîr u terkîm olunduktan sonra bakî münâza'un-fih olan iki maddeye meclis-i âherde fasledilmek üzere mukâvele olunmuş idi. Çend-rûz mürûrunda konağımıza vürûd iden tercüman Pizani Devlet-i aliyye'nin matlûbu olan ticaret ve tazmin maddeleri ba'de'l- musâlaha (s. 114) Âsitane-i saâdette müzâkere olunmak yahut başkaca bir sened İngiltere kralının re'y ü rû'yetine ihâle ve haberi vürûduna kadar terk-i mükâleme olunub gelecek haberlerde bu iki maddeyi tasdik ve kabul eseri nümâyan olur ise İngiltere elçisi Âsitane-i saâdete gitmek ve aksi zuhûrunda 'avdet ü ric'at eylemek şıklarını tefevvüh idüb lâkin tarafımızdan müsâ'ade ve mümâşa'at göremediğinden iki gün sonra Murahhas tarafından resmî bir takrir götürüb eşya bedelinin hadd-i i'tidâlde tazmîni teklif ve tarafımızdan dahi mukaddem ki su'ûbetlerin birazı ta'dîl ve tahfîf

olundu ise de tercüman-ı mesfûr tekrar isbât-ı vücûda ta'cil ve ıstâr ile İngiltere murahhasının resmî takririnde mastûr olan usûle cenabınız kâil olarak tekmîl-i maslahat idersiniz ne güzel ve illâ Cumaertesi günü bu taraftan 'avdete karar verdiklerini ifâdeye memurum demekle izhâr-ı tecellüd eylediğinden "el-hülletü ted'u ile's-silleti"²⁷ meselince tarafımızdan dahi her çi bâd-âbâd muâmelesiyle iâdeye mübâderet ve Devlet-i aliyye matlubâtından fâriğ olmayacağı meâlinde resmen tarafımızdan yazılıb verilen cevabnâme zeylinde elçi bey cenabları mükâlemeden nükûl iderler ise resmen ve sarıhan bir takrirleri vürûduna muntazıra fikrası tahrîr-i işaret olunduğundan fesh-i mükâlemeye kendüsü sebep olmamak zu'miyle ertesi gün Lonca mahalline gelmeleriyle akd olunan

Sekizinci Meclis, Tüccar eşyası ve bedel ü semen da'vası için yedi saat miktarı (s. 115) mücadele-i lâfziyeden sonra nihayetü'l-emr tüccar malları için mukaddem yazdığı takrîr mücibince iki devletin tasdikine mevkûfen bir sened-i mustakile vermekten gayrı sûret-i makdûru olmadığını haçına ve putuna yemin ederek meclisten münfa'ilâne kalkub gittiği ecilden martü'l-beyân tazmin maddesini İngilterelü kabul etmeyecekleri eğerçi meczûmum oldu ammâ "men rakebe ciddehû galebe zıddahû" meselince belki bir şey kopar ve bu madde olmaz ise semere-i ikdâmım olarak diğerleri murad üzre karar bulur uyar ümidiyle hasbe'z-zâhir murahhasın 'avdetinden rencide olmayacağımı beyan ve bizim tercüman İstefenaki'ye iki kutu şekerleme verilüb bunları yolda yerler istihzâsıyla murahhas tarafına irsâl ve harekât ü sekenâtlarına bakub iktizasına göre davranmak meâlinde ifâde-i hal olunmuştu tahminen bir saat mürûrunda tercümanların ikisi birden zuhur ve elçi sefinesinin fekk-i demür idüb kalkmak üzre olduğunu haber vererek i'tâ-yı ye's ü fütûr eylediler ise de bi hikmeti'l-lahi teâlâ havada tebdil vuku'u ile sefineleri limanı çıkamayub kaldığı cihetiyle bir müzakere için dahi yarınki gün mülâkât ederler ise hazırım dediğimi söylemek için tercümanlar sefineye azimet ve şöyle böyle diyerek elçiyi ırzâ eyledikleri haberiyle 'avdet ü ric'at eylediklerinden sonra

Dokuzuncu Meclis olmak üzre murahhas-ı merkûm Lonca mahalline gelüb mukeddîmâ bi'l-mübâhese karar-yafta olan şurût sûretinin (s. 116) bazı tabirât ve kinâyâtına yeni baştan ta'riz ve şu madde böyle olsun ıstariyle türlü türlü sûretler

²⁷ Hülle tokatı davet eder. Manasına gelmektedir.

tesvîd ve tebyîz olunub bu babda murahhasın teklifâtı başka ve tercüman Pizani'nin tas'ibâtı başka sıkıntı verüb meram üzre ırzâları müyesser olmadığından vukû'a gelen mu'ârazalardan tarafeyn bîzar olarak ol gece kable 'işâda müfârat ve ferdası yine mahall-i mezkûrda ve ba'dehû birer gün fâsıla ile Hadım-zâde çiftliğinde

Onuncu ve On Bir ve On İki ve Onüçüncü Mülâkât olmak üzre vaki'olan mecâlis-i mükâlemelerde yine ol vadilerde münâza'a olunub "gâyeten mâ fi'l-bâb" tüccar eşyası istirdâdına dâir madde-i ma'hûde ta'dil ve hamden li'l-lâhi teâla saltanat-ı seniyyeye sûrî ve manevi hayr u menafi'î müstelzim olur birkaç mevâdın müceddeden tanzîmiyle kat'-ı rişte-i kâl ü kîl olunarak 'avn ü inayet-i bârî ve yümn ü teveccühât-ı aliyye-i hazret-i cihandârî ile mâh-ı Zilkâdetü'ş- şerîfenin ondokuzuncu Cuma gecesini iki saat beş dakika mürûrunda bi'l- hayr ve'l- meymene akd u rabt-ı sulh u salâh olundu ki tali'-i vakt-i mesud ol ufukta burc-ı esedin on derece ve on dakikası olmağla kamer-i münir beyt-i tali'de ve burc-ı sabit esedin yirmi sekiz derece kırk beş dakikasında ve hadd-i tali' olan (s. 117) zöhre beyt-i sabi'de buldukları ve sâhib-i 'âşir zöhrenin teslisen nazarı ve re'sin el akibede ve müşterinin beyt-i sâminde ikâmetleri ve neyyir-i âzam ile sâhib-i hâdî 'aşar olan 'Utari'd'in mukârenetleri olduğu halde senedât-ı musâlaha mübâdele ve duâ-yı mübarek-bâd ile terk-i muhâvere ve mücâdele olunduktan çend-rûz sonra tarafeynden birbirimize tercüman ve sırkatiblerine ağır hediyeler i'ta ve i'lan-ı musâlaha zımında murahhasın ibtida bi'l- mukâvele sefineden endahte eylediği on dokuz kıt'a toplara mukâbil yalnız Çanakkal'a'sının hâricinde kâin tabyadan attırdığımız toplar velvele-endâz-ı mesami'-i a'dâ olmuştur.

Hâtime: muktezâ-yı vakt ü hâle göre müşîlü'l- imkân görünen bu makûle emr-i 'azîm ü hatb-ı cesîmin vefk-i murâd-ı Devlet-i aliyye üzre husul-pezîr olması mücerred mazhar-ı te'yidât-ı celîle-i cenab-ı rabb-i 'izzet olan şevketlü kudretlü padişahımız efendimizin hulûs-ı meymenet-mensûs-ı şahâne ve yaveri baht u ta'li-i mesûd-ı tacdârânelerinden neş'et etmiştir ki maslahat-ı mezkûreye şurû'umuzdan mukaddem Dersaâdette ilhâb-yafte olan nâire-i fetret ü fesâdın şerâre-i şurûr sirâyetinden dâmen-i memuriyet-i âcizanemi sıyânet ve ba'dehû esnâ-yı mecâlis-i mükâlemede idare-i ikdah-ı i'ânet ile bu çâker-i ahkarı neş'e-yâb-ı sülâf-ı saf-ı hüsn ü hizmet iden bedreka-i tevfiik min külli feccin 'amîk yâr-ı gâr ve refikim olmak hasebiyle musâlahadan sonra (s. 118) endahte olunacak ilan toplarının miktarında ve

İngiltere fırkatayni ve kılâ'-ı hakâniyeden mukaddem ve muahhar atılmak niza'ı ve emsâli avâriz ve havâdisâtta tarafeynden vezân olan rûzgâr ısrâr-ı semt-i sohbet-i fakîrâneme hayat-bahş nüfûz ve itibar “ve tûba li'l- musallihîne beyne'n- nâsi ulâike hümü'l- mukarrebûne yevme'l- kıyâmeti” hadis-i şerifi müjdesi imtiyâz u iftihâr olmağın tahdîs-i ni'âm-ı ilâhiyye zımında tafsîl-i mâ cerâ-yı ahvâl etmek iktizâ eder ise de mahallinde takım takım hâk-i pâ-yi saltanata arz u takdîm olunan tahrîratın meâli nezd-i vükelâ-yı Devlet-i aliyye'de müstağni-i kayd u tekrâr “ve este'înu 'alâ umûrikum bi's- semân” ferman-ı lâzimü'l- iz'ânına itaat ü inkiyâd der-kâr olduğundan başka tecellî-i taklid u kıyas kabul etmeyeceği cihetle her şey bu mahalde yâd ve her fikrayı aynen tezkîr ve iradın vakten mine'l- evkât pek fâidesi yoktur mülâhazasıyla heman İngiltere memurlarının atvâr u güftârları ma'lum ve ihvân-ı safâya nümûne ve mefhûm olmak için icmâl-i hal ü kâl ile iktifâ olundu “Vallahü'l-muvaffigu bi's- savâbi ve ileyhi'l- merci'u ve'l- me'âb.”

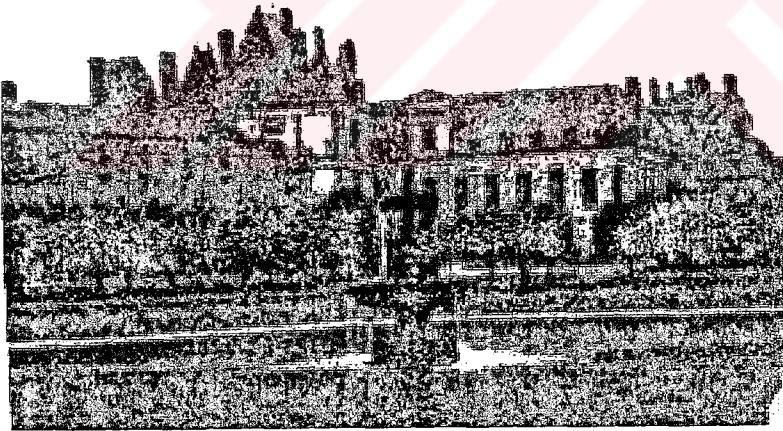
Ek I

Resim I

Sebastiani de La Porta(Horace, comte)

www.france.diplomatie.fr/archives/dossieers/140ministers/index.asp?page=restaura/index.html

Resim II

Fontainebleu Sarayı

www.gardenvisit.com/ge/fontain.htm

Resim III
Talleyrand

www.amis-talleyrand.asso.fr/politique/cvienne.htm

Resim IV

Champagny(Jean-Baptiste Nompère, comte de)

www.farncce.diplomatie.fr/archives/dossiers/140ministres/index/asp?page=consulat/03.html

Resim V

Caulaincourt

www.farncce.diplomatie.fr/archives/dossiers/140ministres/index/asp?page=consulat/

Resim VI
Vahîd Efendi'nin Çanakkale Camii
avlusundaki mezar taşının ön yüzü

Resim VII
Vahid Efendi'nin Çanakkale Geyikli
Camii avlusundaki mezartaşının Yan Yüzü

Resim IV

Champagny(Jean-Baptiste Nompère, comte de)

www.farncce.diplomatie.fr/archives/dossiers/140ministres/index/asp?page=consulat/03.html

Resim V
Vahid Efendi'nin Çanakkale Geyikli Camii avlusundaki Mezar Taşının Ön Yüzü

Resim VI
Vahîd Efendinin Çanakkale Geyikli Camii avlusundaki Mezar Taşının Yan Yüzü